

2017. XIX. évfolyam, 1. szám

FORDÍTÁS- TUDOMÁNY

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

*ELTE Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék*

Kéziratok beküldése:

Klaudy Kinga főszerkesztő
ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: 4116500/5894 Fax: 4855217
E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

A folyóirat megvásárolható vagy megrendelhető:

Bertalan Zoltánné
ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: 4116500/5894 Fax: 4855217
E-mail: bertalan.zoltanne@btk.elte.hu

ISSN 1419 7480

Felelős kiadó:
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

Tördelés: Pavelus Bt.
Nyomtatás: Robinco Kft.
Felelős vezető: Kecskeméthy Péter

Tartalom

Fordítástudomány

Klaudy Kinga

Egyirányú interdiszciplinaritás: a fordítástudomány kapcsolata a terminológiával és a pragmatikával 5

Tolmácsolás

Horváth Ildikó, Szendi Edina

Egészségügyi tolmácsolás a Sziget Fesztiválon 21

Móricz Kristóf András

Kérdőíves felmérés a magyar konferenciatolmácsok eszközhasználatáról 45

Korpuszkutatások

Szegh Henriett

Harmadik kód a tolmácsolásban: Létezik tolmácsolási szöveg? 60

Dankó Szilvia

Alulreprezentált célnyelvi elemek a fordításban, avagy a „szokott” esete 75

Szövegtan és fordítás

Viola Éva

A betoldás hatása a fordított szövegek retorikai struktúrájára 85

A fordítás oktatása

Zachar Viktor

Sajtófordítás a fordításoktatásban 101

Konferencia-beszámolók

Benedek Enikő, Dankó Szilvia

Fordítástudomány 2017. XIX. Fordítástudományi Konferencia. XIV. Fordítástudományi PhD-konferencia (Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2017. március 30–31.) 119

Zachar Viktor

FT 21 – Fordítástudomány ma és holnap (Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2016/17 őszi félév) 123

Recenziók

Barta Péter

Seresi Márta: Távtolmácsolás és távoktatás a tolmácsképzésben 128

Nagy Annamária Lilla

Michaela Wolf (szerk.): Interpreting in Nazi Concentration Camps .. 132

English Summaries 136

Útmutató a Fordítástudomány szerzőinek 140

Egyirányú interdiszciplinaritás: a fordítástudomány kapcsolata a terminológiával és a pragmatikával

Klaudy Kinga

E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

Kivonat: A fordítástudomány szoros kapcsolata a terminológia tudományával kézenfekvőnek tűnik, de mégsem az. A fordítástudomány és a terminológia-tudomány közös vonása, hogy mindkettő harcol az önállóságáért. A fordítástudományban ez a küzdelem immár 60 éve folyik, és igen sikeresnek mondható. Erről tanúskodik a fordítástudományi folyóiratok, konferenciák, doktori programok nagy száma. E sikertörténet azonban nem problémamentes. A tanulmány első része az izoláció, a fragmentáció és a technikai fejlődés okozta problémákat tekinti át. Mindhárom említett problémát enyhítheti a két tudományterület közötti szorosabb együttműködés. A dolgozat második része a fordítástudomány és a pragmatika kapcsolatának két korszakát írja le. Az első korszakban, amely a 20. század hetvenes éveitől kezdődik, már széles körben használják a *pragmatikai transzformációk*, *pragmatikai adaptáció* terminust, de általában a más kulturális környezetben élő célnyelvi befogadó igényeinek figyelembe vételét értik rajta. A második korszakban, a 21. század elején jelennek meg a beszédcselekvések fordításával kapcsolatos, valóban pragmatikainak nevezhető témák a fordítástudományban. A tanulmány megállapítja, hogy a fordítástudománynak és a pragmatikának a viszonyában ugyanaz az „egyirányú interdiszciplinaritás” figyelhető meg, mint a fordítástudománynak a többi segédtudományhoz fűződő viszonyában. A fordítástudomány hasznosítja a pragmatika eredményeit, de fordítva ez nem mondható el.

Kulcsszavak: fordítástudomány, terminológia, pragmatika, egyirányú interdiszciplinaritás

1. Bevezetés

Az utóbbi években több előadásban és tanulmányban foglalkoztam a fordítástudomány interdiszciplináris kapcsolataival, először az alkalmazott nyelvészetten belül elfoglalt helyével (Klaudy 2014), majd a terminológiatudománnyal és a pragmatikával való kapcsolatával (Klaudy 2015, Klaudy és Polcz 2015, Klaudy 2016). A fordítástudomány és a pragmatika kapcsolatáról szóló gondolataimat továbbfejlesztettem a 2015 decemberében a Magyar Nyelvtudományi Társaságban tartott előadásomban, most ez utóbbi előadás anyagát is feldolgozva fogom a fordítástudománynak e két „határtudományával” való kapcsolatát közösen tárgyalni.

2. Fordítástudomány és terminológia

A tanulmányban a terminológiatudomány helyett a terminológia szakkifejezést fogom használni, amely nemcsak valamely szakterület szakkifejezéseinek összességét jelenti, hanem a terminológiatudomány szinonimájaként is használható.

A két tudományterület egymásra utaltsága nyilvánvalónak tűnik, de csak messziről nézve. Ha közelebről szemügyre vesszük a terminusokat, és úgy definiáljuk őket, hogy a terminus az, amelynek fordításában a fordítónak nincs választási lehetősége, akkor a fordítástudománynak nem sok mondanivalója lehet a terminológia számára.

Vagy nézzük a kutatás egységét a két tudományban. Ha abból indulunk ki, hogy a fordítástudomány szöveg alapú tevékenységet vizsgál, a terminológia pedig szövegtől független egységekkel dolgozik, akkor szintén nem nyilvánvaló a kölcsönös hasznosság.

Az együttműködés mégis szükséges: ezt kívánják a fordítói gyakorlat igényei, a fordítás oktatásának igényei, és a fordítás kutatásának igényei. Keressük tehát a közös vonásokat.

A fordítástudományról és a terminológiáról egyaránt elmondható, hogy viszonylag új tudományterület. Mindkettő a XX. sz. második felében önállósult. Mindkettő sokáig inkább tudományterület (field of studies) volt, mint tudomány (science). A tudományterületet úgy definiálhatjuk, hogy a valóság valamely szeletére vonatkozó többé-kevésbé összefüggő ismeretek laza halmaza. A fordítástudománynak általánosan használt megnevezése ma is „translation studies”, és nem „science of translation”. Az előbbire 658 ezer találatot ad a Google keresője, az utóbbira csak 251 ezret. Ha hasonló keresést végzünk a terminológia esetében, akkor a „science of terminology”-ra 68 ezer találatot kapunk. A „studies” mint tudomány elnevezése a terminológia esetében nem jön szóba. A „terminology” szakkifejezés pedig természetesen túl sok találatot ad (2 millió), mivel nemcsak a szakkifejezések használatának általános kérdéseivel foglalkozó tudományt jelenti, hanem a különböző szakmák szakkifejezéseinek összességét is.

További közös sajátossága a két tudománynak, hogy mindkettő harcol az önállóságáért. Ez a harc sikeresnek mondható, ha csak az egyesületek szaporodását, a hazai és nemzetközi konferenciák gyakoriságát és a tudományos folyóiratok növekvő számát tekintjük. Mindkét tudománynak megvannak a saját nemzetközi és hazai folyóiratai. A fordítástudomány legfontosabb nemzetközi folyóiratai többek között a *Babel*, *Meta*, *Target*, *The Translator*, *Interpreting*, *Across Languages and Cultures*, *Perspectives*, és 1999 óta van rendszeresen megjelenő magyar folyóirata is a *Fordítástudomány*, melynek alcíme – *Tanulmányok az írásbeli és a szóbeli nyelvi közvetítés elmélete, gyakorlata, és oktatása témaköréből* – tükrözi a folyóirat sokoldalúságát. A terminológia nemzetközi folyóiratai többek közt a *Terminology*, *Journal of Terminology*, *Termonology Research and Science*, és 2008 óta van rendszeresen megjelenő magyar folyóirata is: a *Magyar Terminológia* az Akadémiai Kiadó kiadásában és Fóris Ágota szerkesztésében.

A következőkben a fordítástudomány néhány aktuális problémáját fogjuk említeni, melyekben a terminológiával való kapcsolat megoldást jelenthet, vagy legalábbis hozzájárulhat a megoldáshoz. Három problémát látunk jelenleg a fordítástudományban: (1) külső izolálódás (erről részletesebben Bassnett 2012), (2) belső fragmentálódás, (3) és a (nem mindig) fordítástámogató technikai eszközök rohamos fejlődése.

2.1. Az első probléma: a fordítástudomány izolálódása

Ha a fordítástudomány kezdeteire gondolunk, akkor a XX. század ötvenes éveiben nyilvánvalóan az irodalmi megközelítéstől való elszakadás és a nyelvészet megjelenése jellemezte tudományunk születését. Később különböző fordulatok mentek végbe a fordítástudományban. Ilyen volt például a „kulturális fordulat” a 80-as években, mely a nyelvészettel akart szakítani, a „interdiszciplináris fordulat” a 90-es években, majd a „technológiai fordulat” az ezredfordulón, amelyet a fordítást támogató technikai eszközök megjelenése hozott. Mary Snell-Hornby 2006-ban egész könyvet szentel ezeknek a fordulatoknak *The Turns of Translation Studies* címmel. Eközben viszont a nyelvtudomány fejlődésében is hasonló fordulatok következtek be, tehát azt nem mondhatjuk, hogy a nyelvtudománytól eltávolodott volna a fordítástudomány, hiszen az alkalmazott nyelvészetben belül szilárd pozíciója van. Vajon igaza van-e Susan Bassnettnek, mikor azt állítja, hogy a fordítástudomány sikeresen megívta függetlenségi harcát, de egyben izolálódott is. Eredményei nem kerülnek bele a többi társadalomtudomány vérkeringésébe (Bassnett 2012: 17).

A magyarországi helyzetet leginkább az ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Programjában vizsgálhatjuk meg, az első tíz év alatt beiratkozott doktoranduszok témaválasztása alapján. Természetesen az egyetem adottságait is figyelembe kell venni, hiszen a doktori hallgatók témaválasztását nagyban befolyásolja, hogy milyen témában találnak kutatásaikhoz témavezetőt. Az valóban megállapítható, hogy van izolálódás az elméleti (formális) nyelvészethez és az irodalomtudományhoz fűződő viszonyban. Ez utóbbi nem véletlen, hiszen a fordítástudomány hangsúlyozottan a legtágabb értelemben vett nyelvi közvetítés tudománya, és nem elsősorban irodalmi művek fordításának kérdéseivel foglalkozik. Nem beszélhetünk azonban izolálódásról a fordítástudomány és az alkalmazott nyelvészetnek nevezhető nyelvészeti ágak, így a terminológia, a pragmatika, a pszicholingvisztika, a szövegnyelvészet, a számítógépes nyelvészet között. Ezt mutatja az is, hogy milyen terminológiai témájú fordítástudományi értekezések születtek az utóbbi években:

- Fischer Márta (2011) A fordító mint terminológus, különös tekintettel az európai uniós kontextusra
- Tamás Dóra (2011) A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről
- Szép Bea (2012) A szakfordítás szerepe a magyar gazdasági jogi szakszókincs kialakulásában

- Sermann Eszter (2014) A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció fordítási vonatkozásai

A fordítástudomány és a terminológia közötti együttműködést mutatja a téma-vezetők személye, a fenti értekezések esetében Nyomárkay István, Fóris Ágota és Muráth Judit volt a témavezető. A két tudományterület együttműködésének jele az is, hogy a *Magyar Terminológia* című tudományos folyóiratban megjelenhetnek a fordítástudományi doktoranduszok cikkei: pl. Polcz Károly, Tamás Dóra, Sato Noriko, Zabóné Varga Irén publikált a *Magyar Terminológia* című folyóiratban. Másfelől a *Fordítástudomány* című tudományos folyóiratban is sok terminológiai tárgyú cikk jelenik meg, nemcsak a fordítástudományi doktoranduszok tollából. A fordítástudomány számára tehát a terminológiával való kapcsolat az egyik lehetőségnek látszik az izolációból való kitörésre.

Az első probléma így foglalható össze: igaz, hogy a fordítástudomány, mely kivívta önállóságát a nyelvtudománnyal és az irodalomtudománnyal szemben, egyben izolálódott is, eredményei nem hatnak a határtudományokra. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a fordítástudományt „egyirányú interdiszciplinaritás” jellemzi. Befogadja a határtudományok eredményeit, de ő még keveset tud nyújtani viszonzásul. Megállapítható azonban, hogy Magyarországon vannak kedvező fejlemények ezen a téren, vagy: pl. a fordítástudománynak a terminológiával való együttműködése.

2.2. A második probléma: a fordítástudomány fragmentálódása

Mint említettük, a fordítástudomány a legtagabb értelemben vett nyelvi közvetítés tudománya, így a nyelvi közvetítésnek egyre újabb formái kerülnek kutatási hatókörébe: közösségi tolmácsolás, jeltolmácsolás, hangos leírás (audio-description), hangalámondás, web-fordítás.

A nyelvi közvetítés egyre újabb területeinek befogadása pozitív jelenség, mert a dinamikus fejlődés jele, és jelzi, hogy a fordítástudomány képes reagálni a társadalmi igényekre, ilyen pl. a fordítás szerepe az akadálymentesítésben (audio-description), de fenyeget a fragmentáció, a széthullás veszélye.

Miben nyilvánul meg? Ha a fordítástudomány a nyelvi közvetítésnek ennyi sok különböző válfaját vizsgálja, szükségképpen felmerül az egységes kutatási módszerek hiánya, az egységes elemzési eszközök hiánya, és az egységes terminológia hiánya. És ebben az utolsó problémában segíthetne a magyar fordítástudományi szakkifejezések terminológiai feldolgozása. Csak néhány példát említünk a bizonytalan körvonalú fordítástudományi szakkifejezésekre: stratégia, művelet, eljárás, technika (mennyire tudatosak?), korpusz (csak gépileg olvasható vagy nyomtatott is lehet?), kompenzáció (minden fordítási probléma megoldása, vagy csak az, amikor az elveszett jelentést máshol, más eszközökkel pótoljuk?), újrafordítás (teljesen új fordítás vagy létező fordítás megszerkesztése?) stb.

Az elmúlt 40 évben már elég nagy mennyiségű magyar fordítástudományi szakirodalom gyűlt össze folyóiratokban, könyvekben, doktori értekezésekben, hogy érdemes legyen gépi feldolgozás segítségével legalább terminologizálódási tendenciákat felállítani.

A második probléma így foglalható össze: a fordítástudomány a nyelvi közvetítésnek egyre újabb területeit fogadja be kutatási tárgyként, bizonyítva ezzel, hogy dinamikusan fejlődik, és képes reagálni az új társadalmi igényekre, de fenyeget a fragmentáció, a széthullás veszélye. A magyar fordítástudomány szakkifejezéseinek terminológiai feldolgozása és egy magyar fordítástudományi terminológiai szótár elkészítése segítené a terminológiai egységesítést.

2.3. A harmadik probléma: a technológiai eszközök fejlődése

Miért lenne ez probléma, gondolnánk, hiszen a fordítók rengeteget profitálnak a fordítást támogató eszközök fejlődéséből. Nem kell nehéz szótárakat forgatnunk, idézetek autentikus fordításának kereséséért könyvtárba mennünk, nem kell lexikonokban keresgélünk a baseball szabályait, és fel sem kell állnunk a gép mellől, ha egy Bostonban játszódó regény fordításához pontosan kell tudnunk az utcák és terek elhelyezkedését a számunkra idegen városban.

Ha Snell-Hornby (2006) könyvének a fordítástudomány korszakaival kapcsolatos gondolatmenetét továbbfejlesztjük, akkor napjainkban a fordítástudományban technológiai fordulatról beszélhetünk, mert a technológiai eszközök rohamos fejlődése mindent megváltoztatott: a kutatás tárgyát, azaz a fordítást, a kutatás alanyát, azaz a fordítót, valamint a fordító munkakörülményeit és a megrendelő elvárásait.

A technológiai eszközök fejlődésével új fordítási formák jelennek meg: rajongói fordítás (fansubbing), közösségi ötletbörze (crowdsourcing), honlapfordítás (web-translation). A nyelvi közvetítés négy alapvető módja közül (írott szöveg → írott fordítása, írott szöveg → hangzó fordítása, hangzó szöveg → hangzó fordítása, hangzó szöveg → írott fordítása) a negyedike eddig alig volt példa, most pedig az *anime* filmek laikus rajongói hangzó szöveg alapján készítik el a feliratozást, ami többek között a tulajdonnevek hangzás alapján történő azonosításában jelent problémát. A nem szakemberek által készített fordítás olyan új kutatási terület, amelynek a *The Translator* című folyóirat egész különszámot szentelt (Non-professional translation. Special issue. *The Translator* Vol. 18. 2012).

A gépi fordítás nemcsak hogy ingyenesen hozzáférhető, de nem is lehet elkerülni. Nemrégiben egy pályázat elbírálására kaptam felkérést egy magyar közhivatalból e-mailen keresztül. Az alábbi bekeretezett részben egy bekezdést idézek a felkérés szövegéből, ahogy az a számítógémem képernyőjén megjelent:

A Hivatal kezeli az adatokat a hozzárendelt látogató szigorúan bizalmas módon; A beérkező értékelések címkével, és azonosítja a kódot. A kérelmezők megkapják értékelések a látogató, valamint azokat a bizottságok. A kritikusok is kötelesek a titoktartásra. Kérjük, küldje el értékelést elektronikus úton; A rendszer garantálja a bizalmas. Nem lehet tájékoztatni senkit az Ön értékelések és a javaslatokat értékeli.

Az illetékes ügyintézőtől a következőket tudtam meg: ők csak angolul dolgoznak a nemzetközi áttekinthetőség kedvéért. A magyar fordítást nem kérték, nem is tudnak róla. Hozzá kell tenni, hogy van olyan felhasználói felület, amelyen feljön ez a „kéretlen” fordítás, van, amelyiken nem. Néha egy kattintással visszaállítható az eredeti (értelmes) angol szöveg, de állandóan kérni kell, és a visszaállító ablak nem minden oldalon jelenik meg.

Ily módon alkalmam volt megismerkedni egy új fordítási típussal: a „kéretlen gépi fordítással”, amelynek minőségéhez nem fűzök megjegyzést, csak remélni lehet, hogy ezek a szövegek ahogy feljönnek a képernyőre, úgy el is tűnnek. Megoldás lenne, ha a hivatal készítené egy hivatalos magyar szöveget is, hivatásos fordítóval, és a felhasználó két egyenrangú szöveg között választhatna.

A harmadik probléma így foglalható össze: a technológia fejlődése következtében gyökeresen megváltoztak a fordítói munka körülményei, a szótárt forgató magányos fordító helyett terminológiai adatbázisokat használó csapatmunkás a kutatás alanya, akinek egy kattintással feltárul a szavak mögötti világ, de ugyanezek az eszközök a megrendelők számára is elérhetőek, tehát megszűnik a fordító egyeduralma az interlingvális és interkulturális kommunikációs eszközök felett. A terminológiai ismeretek tudatos alkalmazása hozzásegíti a fordítót, hogy terminológusként is tudjon dolgozni, és nyelvi közvetítői szerepét még magasabb szinten tudja betölteni.

2.4. Terminológiai ismeretek oktatása fordítóképzésben

Be kell vallani, hogy a terminológiai ismeretek oktatása a fordítóképzésben fontosságához képest fejletlen. A terminológia évtizedekig nem volt önálló tantárgy, hanem a *Fordítástechnika* című tantárgy keretei között oktatták. Ennek is megvolt az indoklása: a problémákat ott kell megoldani, ahol felmerülnek, tehát konkrét fordítandó szövegekben. Az igazi ok az óraszám szűkössége és a terminológia oktatásának módszertani fejletlensége volt. Az óraszám szűkössége megváltozott, mikor az ELTE BTK Fordító- és Tolmacsképző Tanszéke 2003-ban szakirányú továbbképzés formájában megindította az európai uniós szakfordítók képzését, és mindjárt heti négy órás tantárgyként iktatta be a terminológiát. Ugyancsak megnőtt az óraszám a kétéves fordító és tolmács mesterszak indításakor 2009-ben, és a terminológia a második évben önálló tantárgy lett. Az őszi félévben gazdasági terminológiát, a tavaszi félévben jogi terminológiát tanulnak a hallgatók.

A mesterképzés képesítési követelményeinek kidolgozásakor a terminológia bekerült az ismeretek számonkérésébe is, a fordítók és tolmácsok diplomamunkájában külön fejezetet kell szentelni a feldolgozott téma terminológiájának. Kezdetől fogva ügyeltünk arra, hogy ne párhuzamos szójegyzéket kérjünk, hanem forrásnyelvi és célnyelvi kontextussal ellátott terminusokat definícióval, lelőhely- és forrásmegjelöléssel.

Lassan ért meg a szakterületől és nyelvpártól független terminológiai előadások gondolata. A Fordító- és Tolmacsképző Tanszék 2012-ben vezette be az általános terminológiai kérdésekről szóló tömbösített előadásokat. Ezeket az előadásokat Tamás Dóra tartja, aki 2011-ben védte meg terminológiai tárgyú

doktori értekezését a Fordítástudományi Doktori Programban. Ő vállalkozott arra, hogy olyan általános terminológiai kérdésekről tartson előadást, mint a terminológiai helyzet felismerése, a terminológiai választások elméleti megalapozása, az adatbázisok kritikus használata. Ezek az előadások azóta is sikeresen folynak, megtanítják a hallgatókat arra, hogy a terminológiától nem célnyelvi ekvivalenciákat kell várni, hanem szemléletmódot, módszereket és adatkezelési ismereteket. Megtanítják a hallgatókat arra, hogy nem a megnevezésből, hanem a fogalomból kell kiindulni, és hogy a megnevezés-fogalom-tárgy háromszögben a definíció igazít el. Ezeknek az előadásoknak a haszna a diplomamunkák terminológiai fejezetében már érzékelhető.

2.5. A fordítástudomány és a terminológia együttműködésének jövője

A terminológiával való együttműködés esetében talán fokozatosan sikerül legyőznünk a fordítástudományra jellemző „egyirányú interdiszciplinaritást”. Kezdünk közös nyelvet beszélni, azaz a kutatómunkában már használunk közös szakkifejezéseket: pl. a honosítás/idegenítés kategóriája a fordítástudományból került a terminológiatudományba (Venuti 1995). A funkcionális ekvivalens és a fordítási ekvivalens közötti megkülönböztetést szintén egy fordítástudományi doktori értekezés dolgozta ki (Fischer 2011).

Közös eredménynek számít a terminológia oktatásának megerősítése a fordítók szakirányú továbbképzésében és a fordító és tolmács mesterképzésben. Ez az elméleti képzésben a nyelvtől és szakterülettől független terminológiai ismeretek oktatását jelenti, a gyakorlati képzésben pedig az adatbázisok helyes kezelésének elsajátítását.

A fordítástudományi doktori képzésben pedig az előbb említett terminológiai tárgyú értekezések dolgoztak és dolgoznak fel közös kutatási kérdéseket: pl. milyen szerepe van a fordításnak a magyar jogi, gazdasági, orvosi stb. terminológia kialakulásában, milyen szerepe van a fordítónak az európai uniós terminológia kialakításában: Szép (2012), Fischer (2011), Tamás (2011), Sermann (2014).

3. Fordítástudomány és pragmatika

A fordítástudomány (*Translation Studies*) önálló interdiszciplináris tudományterület, amely a legtágabb értelemben vett nyelvi közvetítés folyamatát, eredményét és funkcióját vizsgálja a fordítás folyamatában részt vevő összes nyelvi és nem nyelvi tényező figyelembevételével.

Ebből a definícióból az következik, hogy a fordítástudomány nemcsak szépirodalmi szövegek fordításával foglalkozik, hanem a legkülönbözőbb szövegtípusokkal (vö. szakfordítás, tolmácsolás, filmfeliratozás). Nemcsak a késztermékekkel foglalkozik, hanem az átlépés folyamatával is (vö. kognitív folyamatok, mentális lexikon stb.). Nemcsak írott szövegeket vizsgál, hanem hangzó nyelvi szövegeket (vö. a tolmácsok beszédtevékenysége).

És ami ennek a tanulmánynak a szempontjából legfontosabb, nemcsak szövegekkel foglalkozik, hanem emberekkel is: a fordítandó szövegek előállítóival, a fordított szövegek olvasóival, és a kettőjük között közvetítő fordító vagy tolmács személyével, valamint az őket körülvevő társadalmi, történelmi, földrajzi és kulturális kontextussal is. Ez utóbbi megállapításból természetesen következik, hogy a szociolingvisztika és a pragmatika fontos segédtudományai a fordítástudománynak, már most is azok, vagy azok lesznek a jövőben.

3.1. Fordítástudomány és szociolingvisztika

Azért kezdjük a szociolingvisztikával, mert ez az a megközelítés, amelytől majd meg kell különböztetnünk a pragmatikai megközelítést. A szociolingvisztika, mely a nyelv és a társadalom viszonyát vizsgálja, már a múlt század hetvenes évei óta fontos szerepet játszik a fordítástudományban. A nyelvi közvetítés kutatásának vannak hagyományosan a forrásnyelvi és a célnyelvi beszélők társadalmi nyelvhasználatának különbségeit érintő témái: például az egyéni beszéd-sajátosságok visszaadása, tegezés-magázás, dialektusok fordítása vagy a reáliák fordítása. Az ezredfordulón jelentkező újabb témák: a közösségi tolmácsolás, a reklámfordítás, az audiovizuális fordítás szintén a beszélők társadalmilag meghatározott nyelvhasználatának vizsgálatát igénylik. A fordítók/tolmácsok személyének előtérbe kerülésével már nemcsak a nyelvhasználatuk lesz érdekes, hanem a társadalmi helyzetük is, szokásaik, viselkedésük, szakmai megbecsülésük is kutatás tárgya lesz. Vagyis napjainkban a szociológia is a fordítás társtudományává válik. Pierre Bourdieu (1991) 'habitus' kategóriáját többen is alkalmazzák a fordítók viselkedésének leírásában, de találkozunk a fordítókra jellemző gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke és szimbolikus tőke vizsgálatával is (Dam és Zetshen 2014).

Összefoglalva, a szociolingvisztika és a szociológia az alábbi kérdések vizsgálatában segíthet a fordítástudománynak:

- szociolingvisztikai szempontból elemezhető fordítási nehézségek a fordítandó szövegben (dialektusok fordítása, tegezés-magázás fordítása)
- szociolingvisztikai szempontokkal magyarázható átváltási műveletek a fordításban (reáliák általánosító fordítása, vagy magyarázó betoldások alkalmazása)
- a fordítási/tolmácsolási esemény (szituáció) résztvevőinek szociolingvisztikai szempontú jellemzése (a célnyelvi befogadó figyelembe vétele)
- a fordítók szerepe és helye a társadalomban
- a fordítás szerepe és helye a társadalomban

3.2. A pragmatika megjelenése a fordítástudományban

Mikor került a pragmatika a fordítástudomány látókörébe? A legújabb fordítástudományi szakirodalmat olvasva két meglepő dologgal találkozunk. Az egyik az, hogy a hagyományosan szociolingvisztikainak tartott problémákról (pl.

tegezés-magázás fordítása) most újabban mint pragmatikai kérdésekről olvashatunk (Hickey 1989). A másik meglepő tény az, hogy a *pragmatikai adaptáció*, *pragmatikai transzformációk* kifejezések már a 60-as években is megtalálhatók voltak a fordítástudományi művekben, de azt mondhatnánk, hogy minden következmény nélkül, mert ezeknek a terminusoknak a használata nem járt együtt pragmatikai módszerekkel folytatott kutatással.

A pragmatika, a nyelvi jel és a nyelvi jel használójának viszonyát kutató tudomány a 20. század végére sok témát egyszerűen átvett a szociolingvisztikától. Hogyan tudnánk elhatárolni a pragmatikát a szociolingvisztikától? Szili Katalin nyomán (2004) az 1. táblázatban található módon.

1. táblázat

A szociolingvisztika és a pragmatika különbsége (Szili 2004 nyomán)

Szociolingvisztika	Pragmatika
Viszonylag állandó társadalmi változók hatása az egyéni beszédre (<i>osztály, nem, kor, etnikum</i>)	Ugyanannak a személynek a változó társadalmi jellemzői milyen hatással vannak a beszédére (<i>státusz, társadalmi szerep</i>)
Statikus pillanatfelvételt ad egy közösség nyelvéről	Dinamikus képet ad a beszélőről, hogyan bánik a nyelvi forrásaival

A fordítástudomány számára a pragmatika megjelenése az alábbi kérdéseket veti fel:

- Mi az, ami a fordításban/tolmácsolásban pragmatikai szempontból okoz nehézséget?
- Mi az, amit a pragmatika fogalmi apparátusa segítségével le tudunk írni, rendszerbe tudunk foglalni, meg tudunk magyarázni?
- Melyek azok a pragmatikai problémák, melyek konkrét fordítási (átváltási) műveletekhez köthetők?
- A pragmatikai műveleteket (kiigazításokat) tudatosan végzik a fordítók vagy ösztönösen?
- Kell-e, lehet-e oktatni őket?

3.3. A fordítástudomány és a pragmatika kapcsolatának első korszaka

Mint említettük, a *pragmatika* terminus nagyon korán megjelenik a fordítástudományban. Megjelenése Albrecht Neubert 1968-as tanulmányához köthető, melynek címe *Pragmatische Aspekte der Übersetzung*. Szili Katalin körülbelül ekkorra teszi a pragmatika megjelenését magában a nyelvészetben is: „a 70-es években fejlődésnek indult, a 80-as, 90-es években kiteljesedő irányzat mára elfoglalta a helyét a nyelvtudományon belül” (Szili 2004: 11). Neubert 1968-ban

német nyelven megjelent tanulmánya széles körben elterjedt, 1978-ban orosz fordításban és 1980-ban magyar fordításban is megjelent, majd 1986-ban a magyar fordítást újra kiadták.

Az orosz nyelvű szakirodalomban különösen jól kimutatható Neubert hatása. Barhudarov *Źazik i perevod* (1974) című könyvében két külön fejezetet szentel a pragmatikai jelentés átadásának (100–125) és a fordítás pragmatikai aspektusának (125–133), az előbbiben a konnotáció, a stílus és a regiszter kérdéseit tárgyalja, a másodikban a célnyelvi olvasó hiányzó háttérismereteinek kiegészítéséről ír. Komisszarov 1990-ben megjelent *Tyeorija perevoda* című művében ugyancsak külön fejezetet szentel a fordítás pragmatikájának (209–227), és ő is a háttérismeretek különbségei miatt végrehajtandó műveletekről ír. Például arról, jelent-e egy orosz olvasó számára bármit is a *Downing Street 10*. Ha nem, akkor a *brit miniszterelnök rezidenciájának* kell fordítani.

Neubert szerint „A pragmatika arról ad számot, hogy a beszélő és a hallgató nyelvhasználata mögött társadalmi és egyéni szándékok és célok alkotnak *háttérret*. Minden nyelvhasználatnak van pragmatikai aspektusa” (Neubert 1986: 279). A fordításra kerülő szövegek esetében az eredeti szöveg szerzője általában egyáltalán nem számol azzal, hogy szövege eljut egy más nyelvi közönséghez. Tehát a fordítás szükséglete az, ami működésbe hozza az eredeti szöveg pragmatikai potenciálját, míg természetesen nem érinti grammatikáját és szemantikáját. Ha a vevők körét bővítjük, akkor az eredeti szöveg egy további dimenzióval bővül, vagyis a pragmatikája kiterjed. „A fordításnak szinte autonóm grammatikája és szemantikája van ugyan, a pragmatikáját azonban az eredeti szöveg pragmatikájától kölcsönzi [...] Elsődlegesen a fordíthatóság egy szöveg pragmatikájára vonatkozik” (Neubert 1986: 281–282).

Ezekből a premisszákból indul ki Neubert pragmatikai fordítástipológiája, amely a forrásnyelvi és a célnyelvi vevők körét veszi figyelembe. Ezt a tipológiát most nem szó szerint idézzük, hanem pontokba szedve összefoglaljuk. A Neubert által használt *Ausgangssprache* magyar fordításaként szereplő kiinduló nyelv (KNy) helyett a forrásnyelv (FNy) terminust fogjuk használni:

1. típus: a FNy szöveg eleve nem csak a FNy közönségnek szól (pl. tudományos cikk)
2. típus: a FNy szöveg a FNy beszélők sajátos igényeit elégíti ki (pl. hivatalos felszólítás)
3. típus: a FNy szöveg a FNy közönségnek szól, de idővel általános érvényűvé válik (pl. szépirodalom)
4. típus: a FNy szöveg eleve CNy irányultságú (pl. külföldi propaganda)

Ez a pragmatikai szempontú tipológia azért fontos, mert Neubert szerint ha a célnyelvi vevők körét tisztázzuk, releváns következtetéseket vonhatunk le az egyes szövegtípusok fordíthatóságára nézve is:

1. típus: (szakcikk) = Ez fordítható a legjobban.
4. típus: (külföldi propaganda) = Jól fordítható, ha van együttműködés a fordító és a megbízó között.

3. típus: (szépirodalom) = A „fordíthatatlanságról” szóló viták erre vonatkoznak leginkább.
2. típus: (hivatalos felszólítás) = Nem fordítandó, ill. csak a fordítás céljának függvényében (pragmatikailag nehezen lokalizálható).

Neubert cikkét értékelve elmondható, hogy 1968-ban korát megelőzve vezetete be a pragmatikai megközelítést a fordítástudományba, széles körben hatott a német, orosz és magyar nyelvű fordítástudományi szakirodalomra, de az általa pragmatikainak nevezett problémák nem különböztek azoktól, melyeket a fordítás szociolingvisztikai problémái címen szoktak akkoriban tárgyalni.

A fordítástudomány és a pragmatika kapcsolatában tehát megfigyelhető egy első korszak. Ekkor még nem a konkrét pragmatikai témák (beszédaktusok, udvariasságelméletek, társalgási implikatívák) jelentik a kutatás tárgyát, hanem általában a célnyelvi befogadó igényeivel magyarázható fordítási stratégiákat vizsgálták ezen a címen (egyéni beszédsajátosságok visszaadása, eltérő háttérismertetek, reáliák fordítása stb.).

3.4. A fordítástudomány és a pragmatika kapcsolatának második korszaka

Az elmúlt 40 év óriási fejlődést hozott a pragmatikában (beszédaktus-elmélet, Grice-féle maximák, relevanciaelmélet). Jó áttekintést ad erről a fejlődésről Szili Katalin könyve, a *Tetté vált szavak* (2004), mely tartalmazza Szili saját kutatásait is a kérés, az elutasítás, a bocsánatkérés és a bókra adott válasz pragmatikájáról a magyar nyelvben. Érdekes módon a pragmatika viharos fejlődése sokáig nem volt hatással a fordításkutatásra. Mi lehetett ennek az oka? Az első talán az, hogy egy egynyelvű beszédtevékenységre kidolgozott elméletet kellett volna alkalmazni kétnyelvű beszédtevékenységre. Bár a pragmatikában is folytak soknyelvű kutatások, de nem fordított szövegeken, hanem egymástól függetlenül keletkezett különböző nyelvű szövegeken, pl. Blum-Kulka (1997) kutatásai a vacsoraasztalnál folyó családi beszélgetésekről. További akadály lehetett, hogy míg a fordításkutatók általában írott nyelvi korpussszal dolgoznak, a „hogyan cselekszünk szavakkal” kérdéskör inkább beszélt nyelvi korpuszokon vizsgálható. Még további nehézség, hogy mivel a fordítás esetében a befogadó távol van térben és időben, minek alapján mérjük a sikerességet? Hogyan érvényesül a kooperáció?

Dialogikus műfajokat kellett keresni, nem véletlen a színpadi művek (Valló 2001) és a filmdialógusok fordításának kutatási témává válása (Polcz 2012). Kérdés volt az is, hogy tud-e kölcsönözni a fordítástudomány kutatási módszereket a pragmatikából? A pragmatikai kutatásokban használatos diskurzuskiegészítő feladatlap használhatósága a fordítás és tolmácsolás kutatásában kétséges, bár történt rá kísérlet (Sato 2014).

Csak 1998-ban jelent meg az első olyan tanulmánygyűjtemény (Leo Hickey szerkesztésében, *The Pragmatics of Translation* címmel), mely rövid tanulmányokat tartalmazott arról, hogy a pragmatika divatos kutatási témáit hogyan lehetne bevonni a fordításkutatásba. Olvashatunk az illokúciós erő-

ről (Hervey Sándor), az enyhítőkről (Christina Schäffner), az udvariasságról (Juliane House), a deixisről (Palma Zlateva), a relevanciaelméletről (Ernst-August Gutt) az előfeltevésekről (Peter Fawcett), de szövegnyelvészeti témák is bekerülnek pragmatikai témáknak álcázva magukat (téma-réma tagolás, diskurzusjelölők stb.).

Miért vált fontossá a pragmatika a fordítástudomány számára? Mert segítségével a fordítási műveletek magyarázatában túl lehet lépni a nyelvi rendszerek különbségeire alapozó indoklácson, és az emberi tényezőre lehet helyezni a hangsúlyt. Egy-egy új segédtudomány megjelenése mindig új fordulatot hoz a fordítástudományban, most a 21. század elején szinte pragmatikai fordulatról beszélhetünk. A fordítástudománynak a pragmatika fogalmi apparátusa segíthet objektív magyarázatot találni korábban szubjektívnek vélt fordítói döntésekre. Az átváltási műveletek egy része pragmatikai kiigazításként is magyarázható. Az alábbi, pragmatikából kölcsönzött terminusokat a fordításkutatók is sikerrel használják: *pragmatikai eltolódás* (Blum-Kulka és Weizman 1987), *pragmatikai elmozdulás* (Polcz 2012), *pragmatikai kiigazítás* (Polcz 2012), *pragmatikai transzfer* (Polcz 2012), *megfelelő kontextuális hatás* (Heltai 2014), *ésszerű feldolgozási erőfeszítés* (Heltai 2014), *költség/haszon elv* (Heltai 2014), *inferencia* (Heltai 2014).

3.5. A fordítástudományt a pragmatikával összekapcsoló kutatók

A két tudományt összekapcsoló kutatók közül elsőként Shosana Blum-Kulka (1987) nevét kell megemlíteni, aki Elda Weizmannal közösen írt cikkében először mutatta ki a fordításban végbemenő pragmatikai eltolódásokat. A szerzőpáros célja a fordított szövegek azonosítása volt, és a „translationese” (fordításízűség) vizsgálatát kísérelték meg pragmatikai alapon. Ők használták először a *pragmatikai eltolódások* (*pragmatic shifts*) és a *pragmatikai kiigazítás* (*pragmatic adjustment*) terminusokat. Az első terminus azt jelöli, ami a fordítási esemény résztvevői között nyelvhasználati különbségek miatt végbemegy a fordításban, a második terminus azt jelöli, amit a fordítónak tennie kellene, hogy ez ne következzen be. Módszerük a kérdőíves módszer volt. A kérdésekre adott válaszokban először eredeti héber és fordított héber újságszövegeket kellett megkülönböztetni a kísérleti személyeknek, majd autentikus dialógus, színpadi dialógus és fordított dialógus azonosítása következett. Az utóbbi esetben például egy pragmatikailag értelmezhető nyelvi elem, a megszólítások idegenszerűsége alapján vontak le következtetéseket a kísérleti személyek a dialógus fordított jellegére vonatkozóan.

A magyar kutatók közül Vermes Albert (2001) a tulajdonnevek fordításával foglalkozó doktori értekezését relevanciaelméleti keretben dolgozta ki. Heltai Pál több tanulmányban foglalkozott a relevanciaelmélettel, a kontextuális hatással, a leíró és interpretív nyelvhasználattal, az implikációkkal, az inferenciával (Heltai 2014). Zachar Viktor a neologizmusok fordításának vizsgálatában alkalmazta a relevanciaelméletet (2013).

3.6. A fordítástudományt a pragmatikával összekapcsoló PhD-értekezések

Mivel egy új interdiszciplináris kölcsönhatásról van szó, természetesen a közel-múltban megvédett fordítástudományi doktori értekezések között is találunk pragmatikai témájú vagy pragmatikai szempontokat is figyelembe vevő dolgozatokat. Az alábbiakban felsorolunk néhányat közülük: Kovácsné Dudás Andrea (2011) *Szállodai honlapok pragmatikai elemzése az interperszonális kapcsolatok szempontjából*; Lukács András (2013) *Műfajspecifikus megfeleltetési stratégiák az útikönyvek fordításában*; Paksy Eszter (2011) *Szerzői és olvasói szerepek a publicisztikában*; Polcz Károly (2012) *Konvencionálisan indirekt beszédaktusok az angol–magyar filmfordításban*; Zachar Viktor (2013) *A neologizmusok fordításának vizsgálata relevanciaelméleti szempontból*.

Válasszunk ki a fent felsorolt doktori értekezések közül kettőt, és kísérjük nyomon, hogyan használják fel a pragmatika eszköztárát, modelljeit és taxonómiáit a fordítástudományi kutatásokban.

Polcz Károly doktori értekezése (2012) azt vizsgálja, hogy az angol nyelvű filmek indirekt beszédaktusai (pl. *Why don't you come with me?*) hogyan változnak meg a magyar nyelvre történő szinkronizálás során. A vizsgálat korpusza: 20 amerikai filmsorozat 711 része, amelyből 1000 konvencionálisan indirekt beszédaktust választott ki véletlenszerű mintaválasztással. Kiindulása Blum-Kulka et al. (1989) direktségi skálájának felhasználása volt, mely a következő fokozatokat különbözteti meg:

- (1) direkt formák (pl. *Tedd meg X-et!*),
- (2) konvencionálisan indirekt állító formák (pl. *Megteszed X-et.*),
- (3) konvencionálisan indirekt kérdő előkészítő formák (pl. *Megtennéd X-et?*),
- (4) konvencionálisan indirekt kérdő javaslattevő formák (pl. *Miért nem teszed meg X-et?*),
- (5) nem konvencionálisan indirekt célzások.

Ezt módosította a próbaelemzések nyomán, és saját taxonómiát alakított ki, melyben öt alapvető direktív és kommisszív funkciót különböztetett meg: utasítás, kérdés, tanács, meghívás, ajánlat.

Az értekezés főbb megállapításai az angol–magyar filmfordításra vonatkozóan a következők:

A pragmatikai elmozdulás domináns iránya az indirekt formákról a direkt formák irányába figyelhető meg.

- A pragmatikai kiigazítást a kommunikációs funkció ekvivalenciájának megteremtése motiválja. (*Why don't you come with me?* = utasítás: *Jöjjön velem, kérem*).
- Ha a fordító a direktségi kategória megváltoztatása mellett dönt, akkor legtöbbször a felszólító módot részesíti előnyben.

- Pragmatikai transzfer akkor jön létre, ha a fordító a forrásnyelvi direktséget és udvariasságot pragmatikai kiigazítás nélkül ülteti át.

Paksy Eszter írta (2011) a másik doktori értekezést, amellyel a pragmatikai megközelítés fordítástudományi alkalmazását illusztráljuk. Témája a francia publicisztikai szövegek fordításának pragmatikai szempontú vizsgálata. A dolgozat célja feltárni a szerzői jelenlét nyelvi megnyilvánulásainak fordítási viselkedését. Főbb kutatási kérdései: Hogyan jelenik meg a szerző a forrásszövegekben és hogyan a célszövegekben? Az eredeti francia szövegek és olvasóik közötti viszonyt mennyiben sikerül a magyarra fordított szövegek és olvasóik között reprodukálni? A vizsgálat korpusza három részből áll:

- (1) Fordított magyar korpusz: 20 franciából fordított magyar nyelvű szöveg (*Élet és Irodalom, Le Monde Diplomatique* magyar kiadása);
- (2) Francia korpusz: 20 francia forrásszöveg (*Liberation, Le Monde Diplomatique* cikket);
- (3) Magyar korpusz: 10 magyar publicisztikai szöveg. A három korpuszban a metaszöveg-jelölő elemek működésének elemzésével vizsgálta a szerző jelenlétének változását a fordításban.

Az értekezés főbb megállapításai: Egyrészt a fordított magyar publicisztikai szövegek több metaszöveg-jelölő eszközt alkalmaznak, mint a magyar nyelven fogalmazott hasonló szövegek, ugyanakkor kevesebbet, mint a forrásnyelvi szövegek. Másrészt a fordítók a nyelvi formák egyöntetű visszaadásában igyekeznek következetesek lenni, és gyakran következtelenek a szerzői szerepek kialakításában. Harmadrészt a fordítók az írás témájával kapcsolatos saját attitűdjüket átviszik a célszövegre, és ezzel megszüntetik a szöveg többszólamúságát (polifonikusságát).

3.7. A fordítástudomány és a pragmatika együttműködésének jövője

Mivel az audiovizuális fordítás egyre divatosabb témává válik, sokan kutatják a szinkronizálást, a feliratozást, a hangalámondást, a színpadi fordítást stb. Várható tehát, hogy a dialógusokat és beszélt nyelvi elemeket tartalmazó, pragmatikailag is vizsgálható fordítási korpuszok mennyisége is nőni fog a közeljövőben.

Mind a terminológiáról, mind a pragmatikáról elmondható, hogy egyre fontosabb társtudományává válik a fordítástudománynak. Az okok azonban különbözőek. Míg a terminológiával való együttműködést, mint említettük, a fordítói gyakorlat és a fordítóképzés igényei teszik szükségessé, a pragmatikával való együttműködést a pragmatika tudományos térnyerése magyarázza. Vonzereje van a régi kutatási témák felfrissítésének, pragmatikai köntösbe öltöztetésének, új terminusok átvételének.

Még mindig elmondható azonban, hogy a fordítástudomány és a társtudományok kapcsolatát az egyirányú interdiszciplinaritás jellemzi. A fordítástu-

domány több tudomány eredményeit használja fel, de inkább csak befogad és nem ad. A társtudományok nem kíváncsiak a fordítástudomány eredményeire. Így van ez egyelőre a pragmatikával is. Jó lenne, ha a jövőben ez az egyirányúság megváltozna.

Irodalom

- Barhudarov, L. Sz. 1975. *Ĵazik i perevod*. Moszkva: Mezsduarodnije otnosenijja.
- Bassnett, S. 2012. Translation studies at cross-roads. *Target* Vol. 24. No. 1. 15–26.
- Blum-Kulka, S. – Weizman, E. 1987. Identifying and interpreting translated texts. *Indian Journal of Applied Linguistics*. Vol. 13. No. 2. 261–273.
- Blum-Kulka, S. 1997. *Dinner Talk: Cultural Patterns of Sociability and Socialization in Family Discourse*. Mahwah, NJ: Erlbaum Publishers.
- Blum-Kulka, S., House, J., Kasper, G. (eds) 1989. *Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies*. Norwood, New Jersey: Ablex Publishing.
- Bourdieu, P. 1991. *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Dam, H., Zethsen, K. K. 2014. The Translator as Expert – A Realistic or an Idealistic Model? How Recent Empirical Findings Fit Into Existing Models of Translation. *Across Languages and Cultures* Vol. 15. No. 2. 261–279.
- Fischer Márta 2011. *A fordító mint terminológus, különös tekintettel az európai uniós kontextusra*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK.
- Heltai Pál 2014. *Mitől fordítás a fordítás?* Budapest: Eötvös József Könyvkiadó.
- Hickey, L. 1989. *The Pragmatics of Translation*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Klaudy K. 2014. Milyen értelemben alkalmazott nyelvészet a fordítástudomány? In: Havas F., Horváth K., Kugler N., Vladár Zs. (szerk.): *Nyelvben a világ. Tanulmányok Ladányi Mária tiszteletére*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 297–304.
- Klaudy K. 2015. A fordítástudomány interdiszciplináris kapcsolatairól: Terminológia. In: Benő A., Fazakas E., Zsemlyei B. (szerk.): *Többszervezés és kommunikáció Kelet-Közép-Európában*. A XXIV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai. Kolozsvár. 2014. április 24–26. Kolozsvár: EME. 175–181.
- Klaudy K., Polcz Károly 2015. A pragmatika és a fordítástudomány metszéspontján. In: Bárdosi Vilmos (szerk.) *A nyelvi pragmatika kérdései szinkrón és diakrón megközelítésben*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 143–153.
- Komisszarov, V. N. 1990. *Tyeorija perevoda*. Moszkva: Mezsduarodnije otnosenijja.
- Kovácsné Dudás A. 2011. *Szállodai honlapok pragmatikai elemzése az interperszonális kapcsolatok szempontjából*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK.
- Lukács András 2013. *Műfajspecifikus megfeleltetési stratégiák az útikönyvek fordításában*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK.
- Neubert, A. 1968. Pragmatische Aspekte der Übersetzung: *Beiheft II. zur Zeitschrift „Fremdsprachen“*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.
- Neubert, A. 1978. Pragmatyicseszkije aszpekti perevoda. In: Komisszarov, V. N.: *Voproszi tyeorii perevoda v zarubeznoj lingvisztyike*. Moszkva: Mezsduarodnije otnosenijja. Batrak, A. fordítása. 185–202.
- Neubert, A. 1980. A fordítás pragmatikai aspektusa. In: Bart I., Klaudy K. (szerk.): *Fordításelméleti szöveggyűjtemény*. Budapest: Tankönyvkiadó. Terts István fordítása. 249–269.
- Neubert, A. 1986. A fordítás pragmatikai aspektusa. In: Bart I., Klaudy K. (szerk.): *A fordítás tudománya. Válogatás a fordításelmélet irodalmából*. Budapest: Tankönyvkiadó. Terts István fordítása. 274–291.

- Paksy E. 2011. *Szerzői és olvasói szerepek a publicisztikában*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK.
- Polcz K. 2012. *Konvencionálisan indirekt beszédaktusok az angol–magyar filmfordításban*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK.
- Sato N. 2007. *A vállalati és üzleti tolmács kettős lojalitása a magyar–japán és a japán–magyar interperszonális kommunikációban*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK.
- Sermann E. 2014. *A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció fordítási vonatkozásai*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK.
- Snell-Hornby, M. 2006. *The Turns of Translation Studies*. Amsterdam: Benjamins.
- Szép B. 2012. *A szakfordítás szerepe a magyar gazdasági jogi szakszókincs kialakulásában*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK.
- Szili K. 2004. *Tetté vált szavak: A beszédaktusok elmélete és gyakorlata*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Tamás D. 2011. *A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK.
- Valló Zs. 2001. *A drámafordítás pragmatikai aspektusai. Kulturális referenciák fordítása Harold Pinter színpadi művében*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK.
- Vermes A. 2001. *Proper Names in Translation. A Relevance Theory Analysis*. Doktori értekezés. Debreceni Egyetem. Kézirat.
- Zachar V. 2013. *A neologizmusok fordításának vizsgálata relevanciaelméleti szempontból*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK.
- Venuti, L. 1995. *The Translator's Invisibility. A History of Translation*. London: Routledge.

Országos Fordítóverseny Szabari Krisztina emlékére

Az ELTE Origó Nyelvi Centrum fennállásának
50. évfordulója alkalmából országos fordítóversenyt
szervez középiskolások részére angol és német nyelvből.
A hagyományteremtőnek szánt, két fordulóból álló versenyt
a három éve elhunyt kiváló fordítóról és tolmácsról,
Szabari Krisztináról nevezték el. A szervezők, köztük egykori
kollégák és barátok, így kívánnak emléket állítani a sokak
által jól ismert, elismert és nagyrabecsült szakembernek.
Szabari Krisztina munkássága a nyelvi közvetítés oktatásában,
valamint gyakorlati megvalósításában is kimagasló volt, aligha
választhatnak volna méltóbb névadót.

Egészségügyi tolmácsolás a Sziget Fesztiválon

Horváth Ildikó, Szendi Edina

E-mail: horvath.ildiko@btk.elte.hu, szendi.edina6@gmail.com

Kivonat: Az egészségügyi tolmácsolás a nemzetközi tolmácsolástudományi szakirodalomban igen sokat elemzett téma. Magyarul azonban még nem jelent meg tudományos jellegű tanulmány ebben a témában. A jelen tanulmány ezt a hiányt kívánja pótolni. Az itt elemzett tolmácsolási esemény abból a szempontból is különlegesnek számít, hogy az egészségügyi tolmácsoláson belül is egyedülálló helyszínen, nem szokványos tolmácsolási helyzeteket elemez, mivel a Sziget Fesztiválon végzett önkéntes egészségügyi tolmácsolási munka nem számít sztenderd egészségügyi tolmácsolással közvetített kommunikációs helyzetnek. Ilyen helyzetekben a tolmácsok nemcsak nyelvi közvetítőként vannak jelen, hanem betegkísérői feladatokat is ellátnak, ezért lényegesen több időt töltenek a betegekkel, mint az orvos. Ez pedig meglehetősen elmosódottá teszi a kommunikációs helyzetben a szerepek közötti határokat. Gyakran a tolmács az egyetlen személy, aki az idegen nyelvet és a hozzá tartozó kultúrát ismeri, ezért a beteg természetesen segítőként tekint rá, aki valamiféle biztonságérzetet is sugároz felé.

Kulcsszavak: egészségügyi tolmácsolás, önkéntes tolmácsolás, empátia, semlegesség, bizalom

1. Bevezetés

A jelen tanulmány alapjául Szendi Edina, az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének fordító és tolmács mesterszakos hallgatója szakdolgozata szolgál. A szakdolgozat egy olyan tolmácsolási eseményt dolgoz fel, amelyen Edina 2015 nyarán a Sziget Fesztiválon önkéntes betegkísérő-tolmácsként dolgozott. Az egészségügyi tolmácsolás a nemzetközi tolmácsolástudományi szakirodalomban igen sokat elemzett téma. Magyarul azonban még nem jelent meg tudományos jellegű tanulmány ebben a témában. A jelen tanulmány ezt a hiányt kívánja pótolni. Az itt elemzett tolmácsolási esemény abból a szempontból is különlegesnek számít, hogy az egészségügyi tolmácsoláson belül is egyedülálló helyszínen, nem szokványos tolmácsolási helyzeteket elemez, mivel a Sziget Fesztiválon végzett önkéntes egészségügyi tolmácsolási munka nem számít sztenderd egészségügyi tolmácsolással közvetített kommunikációs helyzetnek. A tolmácsolási esemény elemzéséből jól kitűnik az a kényes egyensúly, amely

egy ilyen szituációban a beteg, az orvos és a tolmács között kialakul. A szereplők közötti feszültséget nemcsak a tolmács és az orvos, illetve az orvos és a beteg között esetleg fellépő, a kommunikáció irányításáért folytatott harc szítja, hanem az időhiány, a betegek nagy száma, a fáradtság és a hozzátartozók is.

Ilyen helyzetekben a tolmácsok nemcsak nyelvi közvetítőként vannak jelen, hanem betegkísérői feladatokat is ellátnak, ezért lényegesen több időt töltenek a betegekkel, mint az orvos. Ez pedig meglehetősen elmosódottá teszi a kommunikációs helyzetben a szerepek közötti határokat. A jelen tanulmány a következő kérdésekre keresi a választ: olyan egészségügyi konzultáció esetén, ahol a betegnek tolmácsra van szüksége, hogyan alakulnak a szereplők közötti viszonyok? Kibe helyezi bizalma javát a beteg? Kivel alakít ki szorosabb érzelmi kapcsolatot? Kihez fordul a beteg érzelmi támaszáért? Ugyanezeket a kérdéseket feltehetjük az orvosok nézőpontjából is: mennyire bízik az orvos a tolmácsban? Kihez beszél a konzultáció során? A tolmács kinek a kommunikációs érdekeit képviseli?

A tanulmány első része az egészségügyi tolmácsolást mint tolmácsolási fajtát az interkulturális kommunikáción belül vizsgálja, és kifejti a legjelentősebb ismérveit. Ezt követően röviden bemutatja a magyar egészségügyi tolmácsolás helyzetét, majd leírja a konkrét tolmácsolási eseményt. Itt szó lesz majd a szervezetről is, amelyen keresztül a tolmácsolásra sor került, bemutatja továbbá a munkakörülményeket és a kommunikációs partnereket. Az ötödik fejezet két olyan esetet dolgoz fel, ahol a tolmács és a beteg között szorosabb kapcsolat alakult ki, mint az orvos és a beteg között.

2. Egészségügyi tolmácsolás

Az egészségügyi tolmácsolás a tolmácsolás – vagyis két vagy több egymás nyelvét nem beszélő személy közti szóbeli közvetítés – egyik fajtája. A tolmácsoláson belül pedig a közösségi tolmácsolás csoportjába tartozik. A közösségi tolmácsolás a világon a legelterjedtebb tolmácsolási mód (Taibi és Ozolins 2016, Wadensjö 2009). A közösségi tolmácsolás két legjellemzőbb fajtája az egészségügyi és a jogi tolmácsolás, a közösségi tolmácsok általában az adott ország hivatalos nyelvét nem beszélő migránsok, bevándorlók, óslakos, valamint siket személyek és a hatóságok, illetve szakemberek között közvetítenek (Hale 2015).

Az egészségügyi tolmácsolást elsősorban az különbözteti meg a többi tolmácsolási módtól, hogy egészségügyi környezetben a felek közötti erőviszonyok nem egyenlők, ahogy például egy üzleti tárgyaláson vagy konferencián lennének (Szabari 1999). A szituáció természetéből adódóan az egészségügyi szolgáltatást biztosító orvosnál, ápolónál van a szituáció feletti kontroll jelentős része még akkor is, ha azonos kultúrából származik és azonos nyelvet beszél mind a két fél. Halmozottan így van azonban, ha a beteg más kultúrából származik, s a szolgáltató nyelvét nem beszéli. A globalizáció és a „globális falu” növekedésének köszönhetően ez egyre gyakoribb jelenség, a migráció hatására egyre több személynek van szüksége nyelvi közvetítőre hivatalos ügyintézés során, oktatási intézményeknél, bíróságon vagy egészségügyi környezetben (Horváth 2015).

Ez a tolmácsolásfajta elsősorban a jóléti államokban elterjedt, ezek közül is kiemelkedik az Egyesült Államok, ahol az egészségügyi tolmácsolás az elmúlt néhány évtizedben véletlenszerű tevékenységből polgárjogi kérdéssé, majd ipari normává vált (Root et al. 2015). Ide tartozik még Kanada és Ausztrália (Blignault et al. 2009; Garrett 2009), de már Nyugat-Európában is egyre gyakoribb (Szabari 1999). A nemzetközi mobilitás és az egészségügyi turizmus elterjedése miatt Magyarországon is egyre nagyobb szükség lenne képzett közösségi tolmácsokra. Magyarországon azonban még *ad hoc* egészségügyi tolmácsolásról beszélhetünk, azaz nem áll rendelkezésre olyan jól szervezett rendszer, amely biztosítaná a hivatásos tolmácsok elérhetőségét az egészségügyben. Gyakran magyarul beszélő családtagok, ismerősök végzik a nyelvi közvetítés feladatát. Pedig a hivatásos egészségügyi tolmácsok alkalmazása több szempontból is kívánatos lenne a kétnyelvű orvosi ellátás minőségének javítása érdekében (Hsieh 2015, Leanza 2007, Valero Garcés 2007).

Mivel a kommunikációs felek különböző kultúrából származnak, így ahogy minden tolmácsolásfajta, az egészségügyi tolmácsolásra is igaz, hogy interkulturális kommunikáció, tehát a kommunikációt közvetítő fél – vagyis a tolmács – nemcsak nyelvi, hanem interkulturális közvetítő is. Ahogyan azt Porter és Samovar megfogalmazta: „az interkulturális kommunikáció [...] során az egyik kultúrában feladott üzenetet egy másik kultúrában kell értelmezni” (Porter és Samovar 1997: 5, idézi Horváth 2015: 29). Ennek megfelelően az egészségügyi tolmácsnak alaposan kell ismernie mind a feladó, mind a vevő kultúrájának azon elemeit, amelyek a sikeres kommunikációt befolyásolhatják. Gondolok itt a civilizáció vagy magaskultúra (Horváth 2015) elemeire (irodalom, történelem stb.) s különösen a kultúra mint viselkedésforma megfelelő pontjaira. Egészségügyi kontextusban a Katan (2000) által definiált viselkedéskultúra különösen nagy szerepet játszik (Horváth 2015). A viselkedéskultúra részei olyan „kultúrafüggetlen meggyőződések és értelmezések, melyek elsősorban a nyelvben jelennek meg, de kifejezhetjük őket olyan, az adott kultúrára jellemző viselkedésformákkal is, amelyek befolyásolják az egyén elfogadottságát egy közösségben” (Tomalin és Stemplenski 1993: 7, idézi Horváth 2015: 30). Tehát az orvosi szakterminológia, az orvosi rendelőben elvárt és elvárható viselkedésformák mind ide tartoznak, egyéb kultúraspecifikus viselkedésformákkal együtt. Hiszen egyetlen személy egyszerre több kultúrához is tartozhat (Horváth 2015: 30). Tartozhat egyrészt egy vagy több, esetleg kevert magaskultúrába, illetve több viselkedéskultúrába is.

Ha egy olyan ázsiai idős hölgy a beteg, aki egyrészt a kínai nagybetűs kultúrát képviseli, ugyanakkor beletartozik és követi az idős, kínai asszonyok és a hagyományos kínai gyógyászat elkötelezettjeinek viselkedéskultúráját, a tolmácsnak a kommunikáció sikerének érdekében mindezeket a rétegeket megfelelően kell ismernie és koordinálnia a nyugati értékeket képviselő orvos kultúrspecifikus jellemzőivel. Erre lehet példa, hogy egy vietnami beteg a „caught the wind” (a vietnami kifejezés angol tükörfordítása) kifejezést használja a nátha megnevezésére. Ez angol anyanyelvű orvos számára értelmezhetetlen, ha nem ismeri a kultúrát. Ilyenkor a tolmács kulturális közvetítőként az angol „cold” kifejezést használja a náthára, hogy a kommunikációt elősegítse (Hsieh 2006: 933).

Hasonló probléma, hogy adott kultúrákban bizonyos kérdések sértők lehetnek, még az orvos szájából is. Egy muszlim nőtől például hatalmas udvariatlanság megkérdezni, hogy a férjén kívül mással is folytat-e szexuális viszonyt. Ezért valószínű, hogy erre semmilyen válasz nem érkezne. Nem annyira sértő azonban azt kérdezni, hogy a férjének vannak-e ilyen viszonyai, ahogyan ezt Hsieh (2006) tanulmányában az egyik tolmács is tette. Ebben az esetben a tolmács a kommunikáció elősegítése érdekében a kérdést az iszlám kultúrában elfogadott formába helyezte (Hsieh 2006). Tehát korántsem elég, ha a tolmács megfelelően beszél mindkét nyelvet, a két kultúra között is tudnia kell közvetíteni.

Szabari (2005) szerint az egészségügyi tolmácsnak tisztában kell lennie a beteg kultúrájában jellemző „fájdalomkultúrával” is. Erre jó példa azoknak a Németországban élő idős török nőknek az esete, akik a török szokásoknak megfelelően élnek. A németországi orvosok gyakran panaszkodnak arra, hogy ilyenkor nehezebb a diagnózist felállítani, mivel „ezek az asszonyok általában nem tudják leírni a fájdalmukat”, és gyakran „fogfájás esetén is csak annyit mondanak, hogy meg fognak halni, vagy bármilyen fájdalom esetén hasfájásra panaszkodnak”. Szabari továbbá megjegyzi, hogy az egészségügyi tolmácsnak a jó nyelvtudáson és az egészségügyi ismereteken kívül pszichológiai ismeretekre is szüksége van (Szabari 2005: 19).

A kommunikációs partnerek kapcsán fontos még megemlíteni Jürgen Habermas kommunikatív cselekvés elméletét, mely szerint a beteg és az orvos közti egészségügyi kommunikáció felfogható a Rendszer és az Életvilág egyfajta összecsapásaként. Az egészségügyi dolgozók képviselik a Rendszert, hiszen ahhoz, hogy hatékonyan és gyorsan tudják ellátni a betegeket, szigorú szabályokat kell követniük. Ennek megfelelően céljuk a hatékony és gyors információcsere. Ez azonban korlátozhatja a beteg Életvilágát, vagyis azt, hogy saját életéről, tapasztalatairól, véleményéről mit tud közölni (Leanza et al. 2010). Tolmácsolt konzultációknál ez az ellentét igencsak kiélezetté válhat, mivel ilyen esetekben az orvos nem tudja irányítani a beszélgetés menetét, a tolmácsra kell hagyatkoznia, hogy a közvetített információ biztosan releváns legyen. Vagyis a tolmácsnak legjobb tudása szerint meg kell „szűrnie” a beteg által közölteket és az orvosnak csak azt tolmácsolni, ami a konzultáció szempontjából fontos (Leanza et al. 2010). A habermasi Életvilág ilyen esetekben Leanza szerint háromféleképpen kezelhető: lehetséges, hogy a tolmács és az orvos teljesen figyelmen kívül hagyja, vagy gátolhatja azt a beteg szavainak minimális figyelembe vételével. A harmadik, hogy a tolmács és az orvos elfogadja a beteg Életvilágát, és empatikus módon kezeli annak kifejezését. Azonban ekkor is azonnal visszatér a Rendszer, hiszen a konzultáció gyakran szoros időkeretben zajlik (Leanza et al. 2010).

Az egészségügyi tolmácsolás egy másik igencsak kardinális kérdése a tolmács „láthatósága”. Általánosan elfogadott szabály, hogy a tolmács csupán közvetítő, magában a kommunikációs eseményben a saját nevében nem vesz részt, vagyis „láthatatlan”. Ezt a tézist nehéz a gyakorlatban is foganatosítani, hiszen ha a tolmács személyesen is jelen van a kommunikációs szituációban, akkor akarva-akaratlanul is részese lesz a kommunikációs folyamatnak. Mégpedig azért, mert gyakorlatilag lehetetlen, hogy teljes mértékben kívül marad-

jon a beszélgetésen. Egy másik, sokkal kézzelfoghatóbb érv, hogy a tolmácsok a forrásnyelven hallott szöveget értelmezik, s az értelmezett szöveget továbbítják a betegnek a célnyelven. Tehát másodlagos kommunikációról beszélhetünk, amelyhez szükséges, hogy a tolmács értelmezze a feladó által elmondottakat (Horváth 2015). Ezért is létfontosságú, hogy a tolmács hatékonyan és helyesen értelmezze az eredeti üzenetet, majd azt az értelemhez a lehető leghűebben adja tovább, s így elkerülje az üzenet módosulását.

A tolmácsnak az üzenet értelmezésében segítséget jelent az egészségügyi szolgáltató nonverbális kommunikációja is, ezért ideális esetben a tolmács személyesen is jelen van az egészségügyi konzultációk során, és nem telefonon keresztül végzi a munkáját. Elkerülhetetlen a tolmács szerepvállalása abban az esetben, ha nem „csupán” a tolmácsfeladatok ellátását várják tőle, hanem egyéb segítő feladatokat is, mint például magyarázás, többletinformáció nyújtása (Horváth 2015). A telefonon keresztüli vagy a videotolmácsolás a szemtől szembe történő tolmácsolástól lényegesen eltérő jellemzőkkel rendelkezik, s bár ez is használatos (Horváth 2015), a jelen tanulmányban a személyes tolmácsolásra koncentrálnak.

Egészségügyi tolmácsolás során a tolmácsnak továbbá azért is nehéz az orvos és a beteg közötti kommunikáción kívül maradni, mert míg a tolmács ideális esetben rendelkezik tolmácsképesítéssel, és a képzés során elsajátította a megfelelő viselkedési formát, addig a beteg és az orvos nem feltétlenül van tisztában azzal, hogy hogyan kellene kezelniük a tolmácsolt egészségügyi konzultációt. A szakirodalom és a feldolgozott esettanulmányok is arra mutatnak, hogy mind a betegek, mind az orvosok hajlamosak egyes szám harmadik személyben beszélni a másiktól, illetve közvetlenül a tolmácshoz intézni szavaikat vagy a tolmács és az üzenet célzottja között váltogatni tekintetüket. Mindennek köszönhetően az orvos-beteg kapcsolat is megváltozik, a beteg nem feltétlenül az orvosban keresi az érzelmi támaszt, a bizalmast.

Az egészségügyi tolmácsolás egy másik fontos jellemzője, hogy az egészségügyi tolmács mindig egyedül dolgozik, hiszen több tolmács alkalmazása tovább halmozná a nehézségeket. A kommunikációs partnerek figyelmét már nem csak egy kívülálló személy követelné (a résztvevők nem mindig rendelkeznek megfelelő ismeretekkel arról, hogy hogyan kezeljék a tolmács jelenlétét), amely már magában is különleges és zavaró szituációt szül. Nem beszélve arról, hogy egészségügyi konzultációk során rendszerint különösen érzékeny és személyes jellegű információ cserél gazdát, amely hatékony kommunikációja annál nehezebb, minél több „nem odavaló” személy van jelen, aki a beteget fenyelezi. Fontos kérdés tehát az egészségügyi tolmács diszkréciója is, amely a bizalom elengedhetetlen alkotóeleme. Itt gondolhatunk az egyre gyakrabban megkérdőjelezett általánosan elfogadott semlegesség elvére, mely szerint a tolmács egyik kommunikációs fél pártját sem fogja, csupán közvetítő szerepet játszik (Horváth 2015). Már igen felületes kutatás után is szembetűnő, hogy a közösségi tolmácsolás területén a semlegesség tézise komoly akadályokba ütközik. Ilyen esetekben a tolmács önként vállalt vagy kiosztott feladatai között szerepelhet valamelyik kommunikációs fél támogatása, segítése. Egészségügyi tolmácsolás esetén ez lehet a beteg, aki az adott egészségügyi rendszerről hiányos informá-

cióval rendelkezik, vagy nem érti az orvos utasításait és ezért magyarázatot kér. De lehet az orvos is, aki elvárja a tolmáctól, hogy „irányítsa” a beteg kommunikációját a releváns információkra.

Az egészségügyi tolmácsolás során a tolmács „láthatatlansága” azért is különlegesen nehéz kérdés, mivel az ilyenkor jellemzően olyan személyekkel kerül kapcsolatba munkája során, akik sérülékeny és érzékeny helyzetben nem tudnak a segítő féllel (orvos, ápolónő) az anyanyelvükön kommunikálni. Gyakran a tolmács az egyetlen személy, aki ezt a nyelvet és a hozzá tartozó kultúrát ismeri, ezért a beteg természetesen segítőként tekint rá, aki valamiféle biztonságérzetet is sugároz felé. Nem pedig „semleges” közvetítőként kezeli. Ilyen helyzetekben a tolmácsnak fokozott mértékű **empátiára** van szüksége. Azonban ez nem jelenti azt, hogy az egészségügyi tolmácsnak a tolmácsolás egyik legfontosabb alapelvét, a **semlegesség** elvét fel kellene adnia. Ez az elv természetesen a többi tolmácsolási módnál is érvényesül, azonban vannak olyan tolmácsolási helyzetek, ahol a kommunikációs szituáció jellegzetessége miatt hangsúlyosabban jelen van. A semlegesség elsősorban azt jelenti, hogy a tolmács nem rendelkezik a tolmácsolási esemény tartalmával kapcsolatos döntéshozó hatalommal, azaz a véleményének nem szabad befolyásolnia a helyzet kimenetelét. A tolmács mindenkor mint kommunikációs szakember van jelen. Ezért a döntéseit a kommunikációs folyamatra vonatkozóan, a beszélői szándék megfejtése, valamint az üzenet értelmezése és annak célnyelvi megfelelőjének megalkotása érdekében hozza.

Összefoglalva Gentile et al. (1996) definíciójának megfelelően elmondható, hogy „a szociális [egészségügyi] tolmács mindig szorosan ott van a kommunikációs partnerek közelében, a kommunikációs partnerek között mindig nagy az információbeli különbség, a két partner társadalmi státusza rendkívül különböző, továbbá a közösségi tolmács mindig egyedül dolgozik, soha nem tolmácssteam tagjaként” (Gentile et al. 1996: 18, idézi Szabari 1999: 84).

Az egészségügyi tolmács szerepe igen összetett és gyakran meghaladja a nyelvi közvetítés feladatát (Amato 2007, Angelelli 2011, Elghezouani 2007, Leanza 2007, Turner 2007, Zimman 1994). Valero-Garcés (2007) még tovább szűkíti a közösségi, egészségügyi tolmácsolás definícióját: „[e]gyes [esetekben] nagyobb mozgásteret biztosítanak a tolmácsnak, és elvárják tőle, hogy küszöbölje ki a kulturális különbségeket, szolgáljon magyarázatokkal a kommunikáció során és lásson el egyéb olyan feladatokat is (úrlapok kitöltése, tájékoztatásnyújtás, segítség a telefonálásban, az ügyfél elkísérése a hivatalokba), amelyek segítik a feleket egymás megértésében. [...] A nyelvi közvetítő szerepében fellépő fordító vagy tolmács ezeket a feladatokat is magára vállalja, és ezáltal sokkal inkább előtérbe kerül a kommunikáció során” (Valero-Garcés 2007: 100, idézi Horváth 2015: 32).

Alexieva (1997) multiparaméteres tipológiája alapján összefoglalva, az egészségügyi tolmácsolás konzekutív, gyakori váltásokkal, rövid kérdésekkel és válaszokkal; a kommunikációs partnerek szociális, információbeli és kulturális helyzete lényegesen különböző; a téma kultúraspecifikus, az orvoslásra szorítkozik; a szövegtípus szakmai, terminológiával tüzdelte; a kommunikációs partnerek időben és térben egy helyen található; céljaik azonban különbözőek lehetnek (Szabari 1999: 89–92).

3. Egészségügyi tolmácsolás Magyarországon

Magyarországon a közösségi és ezen belül az egészségügyi tolmácsolás szabályozása még gyerekcipőben jár. Magyarországon a bírósági eljárások területén szabályozzák a tolmácsoláshoz való jogot, amelyet *A Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény* említ meg először. Ez a törvény a jelnyelvet beszélőkre és a jelnyelvi tolmácsolásra való jogra külön kitér. A büntetőeljárások során a tolmács alkalmazását *A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény* 114. § (1) bekezdése írja elő. Egy másik olyan törvény, amely a tolmácsoláshoz való jogot említi, *A közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény* 60. § (1) bekezdése. Ezenfelül Magyarországon *A szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény* 62. § (1) bekezdése is kimondja, hogy ha „a nem magyar anyanyelvű személy az eljárás során az anyanyelvét vagy az általa értett nyelvet kívánja használni, tolmácsot kell igénybe venni”. Pozitívum, hogy ezek a törvények külön kitérnek a jelnyelvi tolmácsoláshoz való jogra. A magyarországi helyzettel kapcsolatos legújabb fejlemény, hogy a magyar országgyűlés 2013 novemberében átültette az Európai Parlament és a Tanács 2010/64/EU irányelvét (2010. október 20.) a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról.

Magyarországon jelenleg bármilyen általános tolmácsképesítéssel lehet az egészségügyben vagy bíróságon tolmácsolni. A képesítést kétféleképpen lehet megszerezni: tolmácsképzés elvégzése után vagy tanfolyam elvégzése nélkül tolmácsképesítő vizsga sikeres teljesítésével. Mindkét esetben jellemző, hogy a jelentkezők arról tesznek tanúbizonyságot, hogy rendelkeznek a tolmácsoláshoz szükséges alapvető nyelvi, kognitív és stresszkezelési készségekkel (bővebben lásd Horváth 2014), valamint általános műveltséggel és a szakma önálló végzéséhez szükséges gyakorlattal.

A képzés nélkül lehetővé tehető tolmácsvizsgákat a 7/1986. (VI. 26.) MM rendelet a szakfordító és tolmácsképzés megszerzésének feltételeiről szabályozza. E rendelet értelmében lehetővé tehető tolmácsvizsga, szaktolmácsvizsga és konferenciatolmácsvizsga. Csak a szaktolmácsvizsgák esetében lehet négy szakterület (társadalomtudományi, gazdasági, természettudományi, műszaki) közül választani. Láthatjuk, hogy ezek között nem szerepel az egészségügyi tolmácsolás szakterülete.

Jelenleg Magyarországon a tolmácsot igénylő egészségügyi ellátások esetén az ellátó intézmény nem köteles a betegnek tolmácsot biztosítani. A betegnek magának kell, illetve van lehetősége tolmácsot felfogadni legjobb tudása szerint, azonban nem garantált, hogy szakképzett tolmácsot talál. Magyarországon több egyetem is biztosít fordító- és tolmácsképzéseket, illetve szakosodási lehetőségeket is kínálnak. Ennek ellenére az egészségügy terén úgy tűnik, hogy a legtöbb magyarul nem beszélő külföldi kénytelen egy második nyelven, angolul, franciául vagy németül kommunikálni tolmács segítségével nélkül. Vagy *ad hoc* tolmácsok, barátok vagy családtagok segítségét tudja csak igénybe venni. Mindazonáltal az egészségügyi tolmácsolás terén elengedhetetlen, hogy a tolmács a közösségi tolmácsolási készségeken kívül mindkét nyelven rendelkezzen a tolmácsolási tevékenység elvégzéséhez szükséges megfelelő szakmai ismeretekkel

és szakszókincssel. Ez az *ad hoc* tolmácsok esetében nem biztosított, míg a második, vagy összekötő nyelv használata során lehetséges, hogy sem az orvos, sem a beteg nem beszél a sikeres kommunikációhoz szükséges mértékben az adott nyelvet. Ilyen helyzetben szinte lehetetlen a félreértéseket kiküszöbölni.

Magyarországon jelenleg három egyetem, a Pécsi Tudományegyetem (Általános Orvostudományi Kar), a Semmelweis Egyetem (Egészségtudományi Kar) és a Szegedi Tudományegyetem (Általános Orvostudományi Kar) indít egészségügyi szakfordító és tolmács szakirányú továbbképzést, kizárólag angol nyelven.

4. A tolmácsolási esemény leírása

4.1. A tolmácsolási esemény adatai

4.1.1. *Helperek – Önkéntes Segítők Közhasznú Egyesülete (www.helperek.hu)*

A tolmácsolás megbízója a Helperek – Önkéntes Segítők Közhasznú Egyesülete. Az egyesületet 2010-ben alapították és célja, hogy önkéntesek szervezésével különböző zenei és sportrendezvényeken teljes körű egészségügyi ellátást biztosítson a jelenlévőknek. Ezenkívül a drogprevencióban is aktívan részt vesz. Ennek megfelelően a Helperek Egyesület minden évben jelen van többek között a VOLT Fesztiválon, a Balaton Soundon és a Sziget Fesztiválon is. Ez utóbbi a legnagyobb önkéntes tömegeket megmozgató fesztivál: minden évben körülbelül 400 önkéntes dolgozik itt az egyesületen keresztül. A Helperek Egyesület több lépcsős mentési és biztosítási rendszerrel dolgozik, amelynek alapját a speciális oktatást végzett járőrök képezik. Ők napi 24 órában 8, 10 és 12 órás műszakokban figyelik a fesztiválozókat, s így gyorsan tudnak reagálni az esetleges balesetekre és vészhelyzetekre. Minden fesztiválon felépítenek egy drogprevenciós és egy egészségügyi sátor is. A drogprevenciós sátorban lehetőség van a kábítószerproblémák megvitatására, illetve szakképzett pszichológusok és kortárssegítők segítenek a lelki problémákkal küszködőkön. Az egészségügyi sátorban napi 24 órában juthatnak a fesztiválozók szakképzett orvosi segítséghez, továbbá itt található a mentőőrség is. A betegkísérő-tolmács önkéntesek ebben a sátorban dolgoznak, így a magyarul nem beszélő fesztiválozók ellátása is megoldott.

4.1.2. *A tolmácsolás helye, ideje és előzményei*

Az elemzett tolmácsolási eseménynek a budapesti Óbudai-szigeten 1993 óta minden évben megrendezett Sziget Fesztivál adott helyet. Az eseményre 2015. augusztus 10. és 17. között 12 órás (08:00–20:00 vagy 20:00–08:00) műszakokban került sor az egészségügyi sátorban. A hét nap alatt öt műszakban elvégzett betegkísérői és tolmácsolási feladatokról, vagyis összesen 60 órát munkáról van szó.

A Helperek Egyesülethez 2015. február–márciusában lehetett önkéntesnek jelentkezni betegkísérő-tolmácsnak vagy járőrnek, mivel minden jelentkező-

nek több alkalomból álló felkészítő képzésen kell részt vennie. A fesztiválon csak azok a jelentkezők dolgozhatnak önkéntesként, akik sikeresen teljesítik ezt a képzést és tanúbizonytságot tesznek arról, hogy stresszes körülmények között is megfelelő teljesítményt tudnak nyújtani. Az alkalmak száma képzésenként és évente változó: általában körülbelül 10–15. Ezeknek legalább a felén részt kell vennie a jelentkezőknek, ha sikerrel szeretnének járni.

A betegkísérő-tolmácsoknak szánt képzések általában alkalmanként egy-egy délutánt vesznek igénybe. Ezeken a képzéseken nyelvi felmérést és felkészítést végeznek a jelentkezők között (idegen nyelv és magyar viszonylatában). Ezenkívül szituációs játékokkal készítene fel mindenkit a betegekkel és az orvosokkal való megfelelő viselkedésre. Továbbá mindenkinek részt kell vennie alapszintű elsősegélyképzésen is. Mindezek mellett csapatépítő játékok során próbálják kialakítani a csapattagok közötti bizalmat, hogy az egészségügyi sátorban zökkenőmentesen folyhasson majd a munka. A képzésen túl a kiválasztott jelentkezők részt vehetnek a járőrök táborában is, ahol megismerkedhetnek azokkal a járőrökkel és pszichológusokkal, akikkel majd együtt dolgoznak a Sziget egészségügyi sátrában.

4.1.3. A tolmácsolás módja és körülményei

A tolmácsolási esemény során végig az egészségügyi tolmácsolásra jellemző, rövid szakaszos konsekutív vagy követő tolmácsolás volt a jellemző. Jegyzetelésre nem volt mód. Ez egyes esetekben nehézségekbe ütközött, mivel néhány orvos és beteg hosszan beszélt, mielőtt átadta volna a szót a tolmácsnak. Továbbá arra is volt példa, hogy nem is szigorú értelemben véve tolmácsolásra volt szükség, hanem az orvos vagy nővér által kiadott kommunikációs célt kellett képviselni a beteggel szemben. Így például meggyőzni őt, hogy menjen kórházba a mentőkkel, bár ő nem akart. Ilyen esetben a betegkísérő-tolmács saját szavaival, a beteg nyelvén képviselte az orvos kommunikációs célját, amely nagy befolyással volt a kialakuló bizalmi és érzelmi kapcsolatokra.

A Sziget Fesztiválon felállított egészségügyi sátorban elhelyeztek két fektetőt, egy sokktalanítót, berendeztek két belgyógyászati és egy sebészeti rendelőt, valamint egy úgynevezett „bibiológiát”, ahová az apró-cseprő problémákkal, például vízhólyaggal érkező betegeket irányították. Azt, hogy a betegek melyik rendelőbe kerülnek, a tünetek ismeretében az éppen műszakban lévő triage nővér, illetve idővel a betegkísérő tolmácsok döntötték el.

A tolmácsolási esemény körülményei még az egészségügyi tolmácsolásra jellemző keretek között is különlegesnek számítottak, mivel míg az egészségügyi tolmácsolás során alapvetően hangszigetelt, de legalábbis zárt rendelőben zajlik a kommunikációs folyamat, addig a Sziget egészségügyi sátrában erre nem volt mód. Gyakran már a váróban a triage nővér mellett, sőt a bejáratnál elkezdődött a munka, ahol a sikeres kommunikációt zavarta a rengeteg járőrelő, fesztiválózó, a többi beteg és maga a fesztivál, a koncertek zaja. Nehézséget okozott még, hogy bár a sátor viszonylag jól szellőzött, mégis a nyári 38–39 °C-os melegben nagyon felmelegedett, a szálló finom por pedig könnyedén bejutott, ami tovább nehezítette a munkát. A „rendelőket” és a fektetőt a sátron belül ugyan elkülö-

nítették, azonban pusztán sátorvászonnal választották el a várótól. Így minden zaj és hang kihallatszott. Ez, és mivel gyakran már a váróban meg kellett a betegetől kérdezni, hogy mi a panaszuk, szintén nehezítette a kommunikációt, hiszen vannak olyan zavarba ejtő tünetek és szituációk, amelyekről nem szívesen beszélünk közönség előtt. Emiatt megesett, hogy betegeket először rossz orvoshoz kísérték be, mert a beteg csak a sebésznél mondta meg, hogy igazából valamilyen húgyúti fertőzése van, csak nem akart erről a váróban beszélni.

A betegkísérő-tolmácsok munkájával kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy többet vártak el tőlük „egyszerű” tolmácsolási feladatok elvégzésénél. Elvárt volt, hogy a bejáratnál fogadják a betegeket és kikérdezzék őket a tüneteikről. Amennyiben a beteg kíséreléssel érkezett, velük közölni kellett és el kellett magyarázni, hogy nem jöhetnek be az egészségügyi sátorba, hanem kint kell megvárniuk a barátjukat, hozzátartozójukat. A váróban a tünetek felmérését követően a beteget a megfelelő várópadhoz kellett kísérni. Amennyiben a tünetek alapján a betegkísérő-tolmács nem tudta meghatározni, hogy hova irányítsa a beteget, a triage nővér segítségét kellett kérni, s az ő kommunikációjukat segíteni tolmácsolással. Súlyos esetben, fejsérülés vagy vérző seb esetén, a betegkísérő-tolmácsnak azonnal szólnia kellett a triage nővérnek és a beteget soron kívül, a lehető leghamarabb be kellett kísérnie a sebészorvoshoz, majd itt tolmácsolnia kellett a beteg és az orvos között.

A tolmácsok csapatokban dolgoztak. Egy-egy csapat 7–10 betegkísérő-tolmácsból állt: így mindig volt elég ember az új betegek fogadására, a váróban ülők segítésére és a rendelőkben való tolmácsolásra is. A nappali és az éjszakai műszakok nem sokban különböztek, mindegyikben voltak olyan időszakok, amikor nagyon sok beteg érkezett, és olyanok, amikor szinte senki.

Bár már több éve felállítják a Szigeten a Helperek Egyesület egészségügyi sátrát, mégis minden egyes tolmácsolási esemény egyedi esetnek számít mind az évről-évre megrendezett esemény, mind a napról-napra végzett tolmácsolás tekintetében. Minden egyes beteg egy teljesen új tolmácsolási eseménynek minősül más és más nehézségekkel, problémákkal, fordulatokkal. A tolmácsolásra csupán a felkészítő képzés során előre megkapott, az évek tapasztalatai alapján összeállított szöszedetből lehet készülni. A tolmácsok korábbi esetekről és eseményekről nem rendelkeznek semmilyen információval, mivel tilos feljegyzést készíteni az egészségügyi sátorban történetekről. Csak a Helperek Egyesület saját sajtósai készíthetnek például fényképeket.

4.2. A tolmácsolási esemény szereplői

A tolmácsolási esemény szereplői a betegek, az orvosok és ellátó nővérek. Ez valamilyen mértékben azokra az esetekre is igaz, mikor az orvos vagy a nővér jelenléte nélkül, csak a betegkísérő-tolmács és a beteg vett részt a dialógusban, mivel a tolmács ekkor is azt mondta, amit az orvos vagy a nővér kért, tehát az ő kommunikációs céljukat képviselte. Mivel a kommunikáció szereplői egyrészt külföldi fesztiválozók, másrészt magyar orvosok voltak, így egyáltalán nem volt köztük előzetes kapcsolat, mint ahogy az más jellegű egészségügyi tolmácsolás során visszatérő beteg esetén lehetséges lenne. Ennek megfelelően

semmilyen dokumentum nem állt rendelkezésre a konkrét eseménnyel kapcsolatban, csupán az elmúlt évek beszámolóí az egyesület, az orvosok és a betegkísérő-tolmácsok részéről.

4.3. A tolmácsolási esemény egyéb jellemzői

4.3.1. Az esemény helyszíne

Tolmácsolás során mindig nagyon fontos, hogy milyen a helyszín, milyenek a körülmények. Megfelelők-e az akusztikai és vizuális körülmények? Van-e elég levegő? Megfelelő-e a hőmérséklet? Ezek a tényezők ugyanis a tolmács munkakörülményeinek befolyásolása által hatással vannak az érzékelt stresszmenyiségre és így a tolmács teljesítményére is (bővebben lásd AIIC Workload Study).

A jelen tanulmányban bemutatott tolmácsolási esemény során a helyszín és a körülmények távolról sem voltak ideálisak. Az egészségügyi tolmácsolásról rendelkezésre álló szakirodalom általában olyan tolmácsolási helyzetekről számol be, amelyek során az egészségügyi tolmácsolás egy zárt, legalább részben hangszigetelt orvosi rendelőben zajlik. A zaj minimális, a zavaró tényezők az ajtón kívülre vannak rekesztve. Ezzel szemben a Sziget egészségügyi sátrát a fesztiválhelyszín közepén állították fel, hogy a betegek könnyen megtalálják és a lehető leghamarabb odajussanak. Ezzel azonban az is járt, hogy a sátor közvetlen közelében három színpad is állt, ahol szinte folyamatosan szólt a zene vagy valamilyen előadás. A zajt fokozta, hogy az ételstandokon szintén zene szólt. Mindez azt eredményezte, hogy a fesztiválözök és az ott dolgozók a zajt túlkiabálva próbáltak kommunikálni mind a sátorban, mind azon kívül. Hangosításra, mikrofon használatára az egészségügyi sátorban nem volt lehetőség, már csak azért sem, mert a betegek magánjellegű információkat osztottak meg az orvosokkal. A sátorváson minimális hangszigetelő képessége miatt az egészségügyi sátorban kialakított „rendelők” mindegyikébe behallatszott minden, ami kint zajlott. Kihallatszott a „váróba” a beteg és az orvos közötti beszélgetés is. A tolmács munkáját ez fokozottan nehezítette, hiszen fokozottan kellett ahhoz összpontosítani, hogy megértse, mit mondanak a kommunikáció résztvevői. Emelt hangon, éppen, hogy nem kiabálva kellett tolmácsolni a kommunikációs partnerek között. Ez az első pár alkalommal még nem túl megterhelő, azonban 12 órás műszakokban végezve növeli a tolmácsolási helyzet stresszszintjét és fizikailag is fokozottan kihat a tolmácsra.

A hangzavaron túl nehézséget okozott a folyamatosan szálló finom por és a kánikula is. A szálló portól a hét közepére az egészségügyi sátor szinte minden dolgozójának fáj a torka, berekedt és köhögött. Mivel a tolmácsok kétszer annyit beszéltek, mint a többi kolléga, a fájó torok és a rekedtség különösen nagy nehézséget okozott. Az állandó köhögéstől pedig mindenki sokkal hamarabb elfáradt. A kánikula is tovább fokozta a kimerültséget, ráadásul a sátorban megrekedt a levegő. Ezt már azok a betegek is megsínylették, akiknek hosszabb ideig kellett várakozniuk.

Pozitívként lehet beszámolni a „rendelők” viszonylag nagy méretéről, így a legtöbbször lehetőség nyílt arra, hogy a tolmács elhelyezkedésével befo-

lyásolja a kommunikáció menetét, ahogyan azt az egészségügyi tolmácsolással foglalkozó amerikai tolmácstanács útmutatója is kifejti (NCIHC 2003).

A tolmácsolási esemény helyszínével kapcsolatban érdemes kiemelni, hogy a Szigeten felállított egészségügyi sátor a kommunikációs partnerek közül senki számára nem a megszokott munkakörülményeket biztosította. Az orvosok is csak maximum évente egyszer dolgoznak itt, a betegek többsége pedig életében először fordul meg ilyen orvosi „rendelőben”. Talán a magyar dolgozóknak némi szituációs előnye származott abból adódóan, hogy a betegeknek egy számukra idegen országban, kiszolgáltatott állapotban és helyzetben kellett feltalálniuk magukat. A tolmácsok és az egészségügyi dolgozók ezzel szemben mind magyar állampolgárok voltak, s ebből adódóan nagyobb fokú magabiztosság jellemezte őket.

4.3.2. *A kommunikációs partnerek*

A jelen tanulmányban feldolgozott tolmácsolási eseményen a kommunikációs partnerek szinte kizárólag az orvosok, ápolók és a betegek voltak, csupán néhány esetben volt szükség arra, hogy a betegek és a biztonsági őrök közötti kommunikációt segítsük tolmácsolással. Az egészségügyi személyzet kizárólag magyar állampolgárokból állt, akik közül néhányan beszéltek egy vagy két idegen nyelvet, legtöbb esetben angolt vagy hollandot. Amennyiben az orvos vagy az ápoló nővér és a beteg is beszélt angolul, akkor csak a nehéz esetekben kérték a tolmács segítséget. Ugyanez volt a helyzet a hollanddal is. A betegek többségével angolul vagy gyakran franciául kommunikáltak.

A kulturális közelség tehát változó volt a kommunikációs partnerek között. A státuszkülönbség pedig még ennél is szembetűnőbb volt, hiszen a külföldi betegeket teljesen kiszolgáltatott helyzet jellemezte, mivel nem ismerték sem a magyar szokásokat, sem a magyarországi egészségügyi rendszert. Mindenben az orvosra és a betegkísérő-tolmácsokra kellett hagyatkozniuk. Tehát a betegek előzetes információszintje lényegesen alacsonyabb az ellátók információszintjénél. Ez gyakran az ellátás következtében sem változott, hiszen időhiány miatt sem az orvosoknak, sem a tolmácsoknak nem állt módjukban hosszasan magyarázni, hogy pontosan mit, hogyan kell majd tenni, ha például beér a kórházba. Szinte minden esetben csak egyszeri konzultációra került sor, ritka volt az olyan eset, ahol a beteget visszahívta az orvos kontrollvizsgálatra. Gyakran csak egyszerű sebkötözésre kellett a betegeknek visszajönniük, amihez a betegkísérő-tolmácsnak csak a beteg felvételénél kellett segédkeznie. A visszatérő betegek információszintje sem változott jelentősen, hiszen az orvosok és az ápolók csak a pillanatnyi ellátásukhoz szükséges információt osztották meg velük.

Nehézséget okozott továbbá, hogy a kommunikáció jellemzően szakember és nem-szakember között zajlott, tehát a tolmácsnak magyarázatot is kellett nyújtania. Annak ellenére, hogy az orvosok igyekeztek minél egyszerűbb és köznapi módon beszélni. A két fél közötti kommunikációt az is nehezítette, hogy a beszélgetés nem ritkán a beteg által második, tanult nyelvként használt idegen nyelven, általában angolul zajlott. Ezen a nyelven pedig az egészségügyi szakszavakat nem feltétlenül ismerte és használta megfelelő szinten. Az ebből

adódó félreértések elkerülése végett a tolmácsnak gyakran vissza kellett kérdeznie, hogy a beteg biztosan mindent megértett-e, illetve utólag az elfekvőben ismét, hosszabban el kellett magyaráznia, amit az orvos mondott. A konzultációk során a tolmácsoláshoz nem használtak jegyzeteket, és egy műszak alatt egy tolmács akár 20–25 konzultáción is tolmácsolhatott, ami szintén nagyon megterhelő.

4.3.3. A tolmács szövegalkotási stratégiája

Ahogy a fentiekben elmondottakból is kitűnik, a konzultációk minden esetben spontán szövegalkotást igényeltek a tolmáctól. Nem nyílt lehetőség arra, hogy az orvossal előre megbeszéljék, hogy mik azok a szakkifejezések, amelyek várhatóan elhangzanak majd. A betegfelvevő lapon ugyan angolul mindig szerepeltek a beteg tünetei és jelenlegi állapota, mégis megesett, hogy a sietve kitöltött információs lapok mégsem nyújtottak segítséget. Hiszen ha a lapon csak annyi szerepelt, hogy „feels sick”, akkor azon kívül, hogy a belgyógyászatra kell kísérni a beteget, nem sokat tudunk meg. Persze saját élettapasztalataink miatt mindannyian rendelkezünk valamilyen elképzeléssel arról, hogy az orvos milyen kérdéseket tesz majd fel, és a tolmácsolás során szerzett tapasztalatot is később fel lehetett használni: a sokadik tolmácsolás alkalmával a tolmács már tudta, hogy ha rosszul lett a fő panasz, akkor érdeklődnie kell, hogy hányt-e a beteg, ha igen, hányszor, mikor? Az első napokban azonban még csak az előzetes képzésen kapott információkra hagyatkozhattak, amely a tényleges konzultációkon elhangzott beszélgetésekre nem készített fel teljes mértékben.

A kommunikáció többi szereplője szintén spontán, a helyszínen megfogalmazott szöveget mondott el. Így annyi könnyebbsége adódott a tolmácsnak, hogy nem kellett előre megírt szöveget követnie. Bár a betegek természetesen valószínűleg fejben megtervezték, hogy mit fognak mondani az orvosnak, ettől függetlenül az ő kommunikációjuk is spontán maradt.

Vizuális segédanyag szintén nem állt rendelkezésünkre, legfeljebb az orvosra, hiszen ő a betegre nézve gyakran látta, hogy mi a probléma. A tolmácsok számára azonban, ha jutott is vizuális segédanyag, az gyakran *ad hoc* jellegű volt, és ugyanannyira a beteg segítségére is szolgált. Azt például, hogy milyen kötszert vegyen a patikában, gyakran meg tudták mutatni a rendelőben található eszközökön.

A menet közben és a napok során szerzett tapasztalat ellenére azonban a tolmácsolás során a szövegalkotási stratégia végig spontán maradt, hiszen minden egyes beteg más és más hozzáállást követelt. Volt, akinek több érzelmi támaszra volt szüksége, akivel óvatosabban kellett beszélni, aki nyersebb megközelítést igényelt és olyan is, akinek maximális objektivitásra volt szüksége, hogy kezelni tudja a vele történeteket. Mindig készen kellett állni arra, hogy valamit többször, többféleképpen elismételve próbáljanak megértetni a betegekkel. A türelemre különösen az egészségügyi sátor detoxikációs termében volt szükség. Itt ugyancsak a megértéssel voltak gyakran gondok, azzal a különbséggel, hogy a nehézségek nem feltétlenül a kommunikációban használt nyelv hiányos ismeretéből eredtek, s emiatt több órás munka után itt hamarabb elvesztette az

ember a hidegvérét. Nem beszélve arról, hogy bár a tolmácsok sosem maradtak teljesen egyedül a betegekkel, mégis emocionálisan megterhelő egy-egy rosszindulatú vagy agresszív beteggel segíteni a kommunikációt. A szövegalkotás és a szavak megválogatása ilyen esetekben nagy jelentőséggel bírt, hiszen ettől függött, hogy a beteg együttműködik-e, ad-e magáról információt, vagy sem.

4.3.4. *A tolmácsolási esemény témája*

A Sziget Fesztiválon, az egészségügyi sátorban folytatott tolmácsolás témája változatos volt, betegenként változott. A tolmácsok orvosi témájú kommunikációban segítettek, minden egyes tolmácsolási esemény valamilyen egészségügyi problémával foglalkozott. A helyszín és a tolmácsolási helyzet egyedisége miatt a szakmaiság foka változó volt. A betegek több-kevesebb orvosi háttérismerettel érkeztek, az orvos gyakran alapvető dolgokat is elmagyarázott és elmagyaráztatott nekik, ugyanakkor a kommunikáció tagadhatatlanul szakmai jelleggel is rendelkezett, hiszen átszötte az orvosi terminológia és kifejezőmód. A célcsoportot minden esetben az adott beteg, kiskorú esetén a beteg és a hozzátartozó alkotta, tehát igen szűk hallgatósággal kellett számolni. A kommunikációban leggyakrabban a tolmáccsal együtt is csak hárman vettek részt.

A betegeknek nem volt szüksége „bennfentes-tudásra” az orvossal történő kommunikáció megértéséhez. Az orvos minden kérdésre válaszolt, illetve delegálta a kérdés megválaszolását és a beteg tájékoztatását a betegkísérő-tolmácsoknak, amennyiben nem volt szükség semmilyen olyan specifikus információra, amellyel csak egészségügyi dolgozók rendelkeztek.

4.3.5. *A tolmácsolási esemény információintenzitása*

A tolmácsolási esemény során az információintenzitás is igen változatos volt. Azoknak a betegeknek, akik maguk is rendelkeztek egészségügyi végzettséggel, kevesebb orvosi terminust kellett elmagyarázni, bár a magyar egészségügyi rendszer és a Sziget egészségügyi sátrában bevett eljárás mód ugyanúgy ismeretlen volt számukra. Ezzel szemben a teljes mértékben laikus betegeknek el kellett magyarázni például, hogy egyes orvosi beavatkozásokra miért van szükség, miért kell bemenniük a kórházba. A kommunikáció során az is befolyásolta még az információ intenzitását, hogy milyen panasszal érkezett a beteg. Más mennyiségű és sűrűségű információra volt szüksége annak a betegnek, aki egyszerű száraz köhögéssel, vízhólyaggal vagy horzsolással érkezett az egészségügyi sátorba, mint annak, akinek nyílt sebe, allergiás reakciója vagy csonttörése volt. Befolyásoló tényező lehetett továbbá az orvos személye is, hiszen akadt olyan orvos, aki szeretett minél több információt átadni a betegnek, s volt olyan is, aki a minimális kommunikáció híveként, ha a beteg nem kérdezett, nem tekintette feladatának, hogy elmagyarázza, mit és miért csinál.

A fentieknek megfelelően, a tolmács rendelkezett valamilyen elképzeléssel a konzultáció előtt arról, hogy körülbelül milyen információintenzitás várható az adott beszélgetés során, mivel gyakran ő maga vette fel a beteget – tudta, hogy milyen panasszal érkezett – és pár nap után tudta, hogy melyik orvos sze-

retett részletesebb magyarázattal szolgálni és melyik nem. Emiatt, bár az első pár nap lényegesen nehezebb volt, a tolmácsok később elég pontosan tudták anticipálni, hogy milyen intenzitású és mennyire szakmai szöveget kell majd tolmácsolniuk.

4.3.6. Az esemény formalizáltsága és belső szerkezete

Első látásra úgy tűnhet, hogy mivel szűkkörű, kevés partneres kommunikációról van szó, a tolmácsolási esemény inkább informális jelleget ölt majd. Azonban ez nem igaz, sőt ellenkezőleg, nagyon is szigorú protokoll jellemezte azt, sok szabálynak kellett megfelelni a partnereknek a kommunikációs események során. Csak azért tűnhetne a tolmácsolási esemény kevésbé formalizáltnak, mivel ezek a szabályok a betegeknek csak igen kis mértékben vonatkoznak, és a konzultációk során több orvos viccelt a betegekkel és a tolmáccsal egyaránt, hogy oldja a feszültséget. Ettől függetlenül azonban az egészségügyi dolgozókra és a betegkísérő-tolmácsokra szigorú szabályok és protokoll vonatkoztak. Elsődleges és legfontosabb cél az egészségügyi segítségnyújtás. Ahhoz, hogy ezt megfelelően, gyorsan és hatékonyan lehessen végezni, követni kell a szabályokat. Mindenkinek megvan a maga helye és feladata, amelyet ha nem megfelelően végez el, akkor akadályozza a többiek munkáját, növeli a várakozási időt és fokozza az egyébként sem nyugodt hangulatot.

Saját tapasztalataink alapján általában rendelkezünk valamilyen elképzeléssel arról, hogy, legalábbis a konzultáció elején, mi hangzik majd el. Az orvos mindig rákérdez arra, hogy mi történt, mik a tünetek és hogy azok milyen gyakran jelentkeznek. Az orvosi konzultáció szokásos lefolyása szerint ezek a kérdések a beszélgetés elején hangzanak el, s ezt követik a kiszámíthatatlanabb nyelvi megnyilvánulások. Ezeket nevezhetjük a tolmácsolási esemény során elhangzó szövegkonvencióknak, azonban nem bevett szövegpanelekről van szó, hiszen a megfogalmazás változó lehet.

A tolmácsolási események szűk körben zajlottak, dialógusnak szánt – a tolmács jelenléte miatt – dialógussá váló beszélgetéssé válva. A kommunikáció résztvevői változtak: a tolmács segítette a beteg és az orvos, a beteg és az ápoló, valamint a beteg és a biztonsági őr kommunikációját. Volt azonban példa arra is, hogy a tolmács a hozzátartozók és az orvos párbeszédét segítette. Megesett továbbá az is, hogy a tolmács egyénileg kommunikált a betegekkel, vagyis az általános tolmácsolási feladatokon túllépett. Ez egyértelműen ellenkezik Wiener és Rivera (2004) véleményével, ők ugyanis úgy gondolják, hogy „a tolmács és a beteg közötti különbeszélgetés kerülendő” (Wiener és Rivera 2004: 98, saját fordítás).

4.3.7. A kommunikációs partnerek célja és érzelmi kötődése

Elérkeztünk a témánk szempontjából az egyik legtanulságosabb részhez, nevezetesen a kommunikációs partnerek érzelmi kötődésének tárgyalásához. Az, hogy a beteg kiszolgáltató félként a kommunikációs helyzetben kivel alakít ki nagyobb mértékű bizalmi kapcsolatot, több tényezőtől is függhet. Ezek a tényezők nem csak az egészségügyi tolmácsolási helyzetre jellemzők, hiszen az

érzelmi kötődést a partnerek között fennálló érdekkülönbség, a kommunikációs célok összeférhetetlensége más szituációkban is ellehetlenítheti.

Az egészségügyi tolmácsolás esetén igen jelentős befolyásoló tényező az, hogy a beteg és az orvos azonos kommunikációs céllal rendelkezik-e. A Szigeten végzett tolmácsolási munka során többször felmerült, hogy az orvos kórházba szeretne volna küldeni a beteget, a beteg azonban – valamilyen okból kifolyólag – ellenállt. Az ilyen helyzetekben a tolmács meglehetősen kellemetlen helyzetbe került, hiszen gyakran valakinek az oldalára kellett helyezkednie: vagy az orvos kommunikációs céljait szolgálja, vagy a betegét. Persze lehetséges, hogy a tolmács megpróbál ragaszkodni objektív, neutrális pozíciójához ez azonban nem mindig kivitelezhető. A Sziget egészségügyi sátrában a betegkísérő-tolmácsok az egészségügyi dolgozók „pártját” fogták, az ő kommunikációs céljaik mellett érveltek.

A beteg és az orvos közötti bizalom kialakulásához nagyban hozzájárul, hogy az emberek többsége úgy nő fel, hogy megtanulja, az orvosokban megbízhat. Vagyis a legtöbb ember már a kezdetektől alapvetően bizalommal fordul az orvosához. Ehhez hozzájárul az orvos professzionalizmusa és céltudatossága. Tolmácsolás helyzetben ez az egyensúly felborul, hiszen egy harmadik személyt helyeznek a szituációba. A tolmács feladata, hogy az orvos felé közvetítse a beteg szavait; a kommunikáció sikerét tekintve döntő lehet, hogy a beteg megbízik-e a tolmácsban. Ez a bizalom teszi ugyanis lehetővé, hogy a beteg olyan kényes információkról is hajlandó legyen beszélni, mint például a HIV, vagy valamilyen mentális betegség (Greenhalgh et al. 2006). A sikeres kommunikációhoz azonban nemcsak az elengedhetetlen, hogy a beteg megbízzon a tolmácsban, hanem az is, hogy az orvos is hasonlóan tegyen.

A tolmács és a beteg közötti bizalom általában nem előre megalapozott, az esetek többségében nem a tolmácsolás orvosi konzultáció számít sztenderd esetnek, így a hivatásos tolmácsoknak gyakran „ki kell érdemelnie” a bizalmat. Ezt a leghatékonyabban ismétlődő konzultációk során lehet elérni (Greenhalgh et al. 2006), erre azonban a Szigeten nem volt lehetőség. A tolmács előnye azonban ilyen esetekben, hogy idegen környezetben a beteg nyelvén vagy az általa értett nyelven szól hozzá, vagyis a közös nyelvet használva alakít ki közös pontot, a bizalom alapkövét. A Sziget Fesztiválra jellemző egyedi helyszínen és tolmácsolási helyzetben ez különösen látványos volt, mivel a betegek – különösen azok, akik súlyosabb sérüléssel érkeztek – kétségbeesve érkeztek és néztek körbe az egészségügyi sátorban. Szemmel láthatóan azonnal megkönnyebbültek, ha valaki az ő nyelvükön szól hozzájuk, vagy legalábbis egy olyan összekötő nyelven, amelyet ők is beszéltek. Ez a pillanatnyi erős megkönnyebbülés a tolmács felé irányított bizalmukat is fokozta, sőt irányukba billentette a mérleget, mivel a tolmács volt az első, akivel szót értek az egészségügyi sátorban, és gyakran később is ő volt az, akivel a legtöbbet kommunikáltak. Így a tolmács gyakran a nyelvi közvetítő szerepén kívül a segítőt is betöltötte. Ez természetesen hatással volt magukra a betegkísérő-tolmácsokra is, hiszen nagyon nehéz objektívnek és neutrálisnak maradni, ha ilyesfajta bizalommal tekintenek rájuk. Ki kell azonban emelni, hogy a Szigeten dolgozó egészségügyi tolmácsok egyike sem volt hivatásos tolmács, a többség a felkészítő képzés előtt sosem végzett tolmácsfeladatokat, nem rendel-

kezett tolmácsképesítéssel. Ennek megfelelően az egyensúly megtalálása a beteg és az orvosok igényei között több-kevesebb időt vett igénybe.

A kommunikációs háromszögben részt vevő kommunikációs partnerek érzelmi kötődését a térbeli elhelyezkedésük is nagyban befolyásolja. A három kommunikációs partner – jelen esetben az orvos, a beteg és a tolmács – ideális egymáshoz viszonyított elhelyezkedésével kapcsolatban azonban nincs egyetértés. Megoszlanak a vélemények, hogy a partnerek tényleges háromszögben való elhelyezkedése milyen hatással van a kommunikáció menetére és a szereplők kapcsolatára. Bischoff-Loutan (2008) szerint a háromszögben való elhelyezkedés az egyetlen módja annak, hogy a felek egyenlő partnerek lehessenek a dialógus során, s ne alakuljon ki egyenlőtlen érzelmi kötődés az egyes résztvevők között. Wiener-Rivera (2004) ezzel ellentétben elveti a partnerek háromszögben való elhelyezkedését, mivel szerinte a beteg és az orvos kapcsolata prioritást élvez a beteg és a tolmács kapcsolata előtt. Szerinte a legideálisabb az, ha a tolmács kicsivel a beteg mögé és oldalra áll. Noha ennek is megvannak a maga hátulütői, hiszen a tolmács így nem látja a beteg arckifejezését és nem kapja meg a teljes üzenetet. Az NCIHC, a *National Council on Interpreting in Health Care* (Az Egészségügyi Tolmácsolás Országos Tanácsa, saját fordítás) útmutatója (2003) a fent említett szerzőkkel szemben nem foglal állást egyetlen ideális térbeli elhelyezkedés mellett sem. Ehelyett több lehetőséget ad meg, azok lehetséges következményeivel, pozitívumaival és hátrányaival együtt. Például, ha a tolmács a beteg mellett helyezkedik el, akkor azt az érzést keltetheti, hogy vele szimpatizál, ketten vannak az orvos kommunikációs céljaival szemben, amennyiben vitára kerül sor. Számunkra ez utóbbi tűnik a legmegfelelőbb hozzáállásnak, és a Sziget egészségügyi sátrában is gyakran változott a kommunikációs szereplők térbeli elhelyezkedése, mivel nagy volt a mozgás. Leggyakrabban azonban mégis az volt megfigyelhető, hogy a tolmács a beteg mellett állt, hogy minél kisebb mértékben zavarja az orvost, és az ellátás minél zökkenőmentesebb legyen.

5. Esettanulmányok

A továbbiakban a fent általánosságban bemutatott tolmácsolási helyzetet két konkrét eset leírásán keresztül elemezzük részletesebben. A két példa jól illusztrálja a Sziget Fesztiválon végzett tolmácsolási tevékenységet. Ezzel egy időben alátámasztja a tolmács és a beteg között kialakuló egyedi bizalmi és érzelmi kapcsolatot. Az esettanulmányokat azonos szempontok és szerkezet szerint elemezzük. Ezek a helyszín, a szereplők, az időpont, az indok és az esemény leírása.

Itt fontos kitérni arra, hogy a jelen tanulmány kutatásmódszertani szempontból esettanulmány, amely egy adott egység tulajdonságait tanulmányozza. Mint ahogy arra Cohen és Manion (1998) is rámutat, az ilyen jellegű megfigyelésnek az a célja, hogy alaposan feltárja és elemezze azokat a különféle jelenségeket, amelyekből az adott egység áll, mégpedig annak érdekében, hogy általánosításokat fogalmazzon meg arról a szélesebb populációról, amelybe a vizsgált egység tartozik (Cohen és Manion 1998: 106–107). Az esettanulmány tárgya lehet egy

személy, egy csoport, vagy egy adott kontextusra jellemző jelenség is (Riazi 2016: 25). Jelen esetben a vizsgált egység egy tolmácsolási esemény. Annak, hogy egy esettanulmány sikeres legyen, egyik alapfeltétele, hogy a kutatás által leírt, elemzett és kiértékelt példa reprezentatív legyen, tehát a végeredményeket lehessen általánosítani, illetve, hogy a kutatást meg lehessen ismételni. A jelen tanulmányban elemzett tolmácsolási esemény ezeknek a szempontoknak megfelel.

Hale és Napier (2013) az esettanulmányokat három kategóriába sorolja: magyarázó, feltáró és leíró. A magyarázó esettanulmány célja, hogy olyan adatokat szolgáltatson, amelyek ok-okozati viszonyokat világítanak meg. A feltáró esettanulmány pedig további kutatásokhoz határoz meg kérdéseket és hipotéziseket. A jelen esettanulmány jellegét tekintve leíró, hiszen célja, hogy egy jelenséget kontextusában leírjon (Hale és Napier 2013: 112–113). Ezenfelül tolmácsolási akciókutatásnak is számít, amely során a tolmács munkavégzés közben saját magát és a tolmácsolási helyzetet figyeli meg, valós tolmácsolási esemény során szerzett tapasztalatait jegyzi fel, majd reflektált módon elemzi a kulcsfontosságú kérdéseket (Hale és Napier 2013: 114).

Adelman et al. (1976) szerint az esettanulmány alkalmazásának hat előnye is van a többi kutatási módszerrel szemben. Ezek közül itt hármat emelnénk ki. Az egyik, hogy nagy a valóságértéke, és ezért valószínűleg elnyeri a gyakorló kollégák tetszését, mivel azonosulni tudnak a felvetett témákkal és problémákkal. A másik, hogy az esettanulmány tanulságait közvetlenül fel lehet használni különböző célokra, pl. a továbbképzéstől a kollégáknak adott visszajelzésen át egészen az intézményi stratégiaalkotásig. A harmadik ilyen előny pedig, hogy az esettanulmány során gyűjtött adatok hozzáférhetőbbek, azaz könnyebben érthetőek, mint a hagyományos kutatások, ezért több közönséget is meg tudnak szólítani egyszerre (Adelman et al 1976: 149, idézi Nunan 1997: 78).

5.1. Sebastian esete

5.1.1. *Helyszín*

A Sziget fesztivál egészségügyi sátrának traumatológiai rendelője és a fektető.

5.1.2. *Szereplők*

A tolmácsolási esemény szereplői ebben az esetben a megszokott tolmács által segített dialógus szereplőitől eltértek, mivel a szereplők cserélődtek. Az egészségügyi dolgozó szerepét többen is betöltötték: először a traumatológus, majd a nővérek s végül maga a főorvos is kérte tolmács segítségét a beteg ellátásában. A beteget az esettanulmány során az anonimitás megőrzése érdekében Sebastiannak nevezzük. Sebastian fejsérüléssel került be az egészségügyi sátorba, és francia anyanyelvű volt.

5.1.3. *Időpont*

Sebastian a fesztivál negyedik napján került be az egészségügyi sátorba, a járőrök találtak rá a reggeli órákban és ők hozták be. Az orvosi vizsgálatot

követően a nap jelentős részét a fektetőben töltötte, megfigyelés alatt. Ennek nagyobb részét pihenéssel töltötte, így a tényleges idő, amelyet a vele való kommunikáció és a kommunikációjának segítése által igénybe vett, körülbelül 2–2,5 óra.

5.1.4. *Indok*

Sebastian esete tökéletesen példázza, hogy amennyiben az egészségügyi ellátó változik, illetve gyakran van szükség a tolmács és a beteg közötti egyéni beszélgetésre, úgy a résztvevők közötti érzelmi viszonyok ennek megfelelően változnak. A tolmácsolási szakirodalom szerint gyakran elvárt egyenlő és neutrális kapcsolat helyett a beteg és a tolmács közötti kötődés erősebb lesz az egészségügyi ellátást végző személy és a beteg közöttiénél. Ez eredményezheti az orvos fokozott frusztráltságát, és nehéz helyzetbe hozza a tolmácsot is, akitől azt várják, hogy az orvos kommunikációs céljait reprezentálja. A Helperek Egyesület egészségügyi sátrában, ahogyan már említettük, a betegkísérő-tolmácsoktól elvárt viselkedés az, hogy az orvos kommunikációs céljait képviseljék, az ő munkájukat legjobb képességeik szerint segítsék.

5.1.5. *Az esemény leírása*

Azért elemezzük Sebastian, a fejsérült francia fiú esetét, mert a Szigeten végzett tolmácsolási esetek között tipikusnak és az egészségügyi tolmácsok viselkedése szempontjából igen tanulságosnak számít. Mint azt már említettük, Sebastian a Sziget negyedik napjának reggelén a járőrök hozták be az egészségügyi sátorba, eszméletlenül találták egy fa tövében. Feltételezhetően az éjszaka folyamán felmászott a fára, majd leesett onnan, s a fején található sérülésekből az orvosok arra következtettek, hogy beüthette a fejét. Itt szükséges ismét leszögezni, hogy az egészségügyi sátorban három olyan eset volt, amikor a betegeket soron kívül be kellett kísérni egy orvoshoz azonnali ellátásért: hányó betegek; nyílt, vérző sebbel érkező betegek és fejsérültek. Ezek közül is a fejsérüléssel érkezők élvezték a legmagasabb prioritást. Ennek megfelelően Sebastiant azonnal megvizsgálták. A rendelőben és később a fektetőben is szüksége volt tolmács segítségére.

Sebastiant együttműködő betegként lehet leírni: megértette, hogy a fejsérülése miatt bent kell maradnia megfigyelésre és mivel kiszáradt, hidratáló folyadékot kell innia. Azt is elfogadta, hogy a fektetőben intravénásan is kap hidratáló oldatot. Mivel az egészségügyi sátorban nem volt lehetőség sem CT-, sem röntgenvizsgálatra, így az orvosok nem tudták teljes bizonyossággal kizárni valamilyen súlyos fejsérülés lehetőségét. Így már délelőtt kórházba szeretnék volna küldeni Sebastiant, aki azonban nem akart menni, mivel nem volt balesetbiztosítása. Továbbá Franciaországban ápolónak tanult és ebből kifolyólag úgy döntött, hogy meg tudja állapítani, nincs semmi komolyabb baja. Az orvosok ezzel természetesen nem értettek egyet. Sebastian végül saját felelősségére, egy napi megfigyelést követően elhagyta az elsősegélybázist.

Sebastian esete több szempontból is emlékezetes és tanulságos. Egyrészt különleges volt abból a szempontból, hogy ápolói tanulmányai miatt nem rendelkezett olyan mértékű információs hátránnyal, mint a betegek többsége. Ez ugyanakkor felvetette azt a problémát is, hogy mivel szakképzettnek érezte magát orvosi kérdésekben, ezért vitás helyzetek alakultak ki közte és az orvosok között. Ebből következett, hogy a tolmácsnak el kellett döntenie, hogy kinek a kommunikációs céljait képviseli. Noha szimpatizált Sebastiannal és valószínűleg erősebb kötődés alakult ki közöttük, mint az orvosok és öközött, a tolmács mégis egyértelműen az egészségügyi dolgozók kommunikációs céljait képviselte vele szemben. Ez adódott a helyzetéből, hiszen még több napig kellett ugyanazokkal az orvosokkal együtt dolgoznia, és abból is, hogy személyesen az orvosok véleményével értett egyet.

Mivel az orvosok közül senki sem beszélt franciául, így szinte kizárólag a tolmács kommunikált Sebastiannal. Az egészségügyi dolgozók kérésének megfelelően a tolmácsoláson túl többször próbálta sikertelenül meggyőzni arról, hogy menjen el mentővel a kórházba. Utolsó próbálkozásként a főorvos szavait tolmácsolta neki, amelyben tájékoztatták a helyzetéről.

A fent leírt többszöri tolmácsolások során a tolmács gyakran az orvostól messzebb és hozzá közelebb állt a térben, de az is megesett, hogy a tolmács által közvetített kommunikációs helyzet szereplői háromszög alakban helyezkedtek el. A Sebastiannak való tolmácsolás során nem lehetett érezni, hogy a térben való fizikai elhelyezkedés nagyban befolyásolta volna a tolmácsolás menetét vagy a szereplők közötti érzelmi kötődés változását. Sebastian esetében a fő befolyásoló tényező az volt, hogy sokkal több időt töltött a tolmáccsal folytatott egyéni kommunikációval, mint tolmácsolt konzultációban.

5.2. Michel esete

5.2.1. *Helyszín*

A Sziget fesztivál egészségügyi sátrának traumatológiai rendelője.

5.2.2. *Szereplők*

Szereplők szempontjából ez a tolmácsolási esemény megfelel a hagyományos egészségügyi tolmácsolás során leírt triádnak. A kommunikációban részt vevő felek a traumatológus, a beteg és a tolmács. A beteget az anonimitás megőrzése érdekében ebben az esetleírásban Michelnek nevezzük.

5.2.3. *Időpont*

Michel kora délután érkezett az egészségügyi sátorba csuklósérüléssel. Egyszeri konzultációt követően csak újrakötözésre jött vissza, amely során tolmács segítségére már nem volt szükség. Így a traumatológussal való kommunikációjában csak egyszer segédkezett tolmács, ellátása a várakozással együtt körülbelül fél órát vett igénybe.

5.2.4. *Indok*

Michelt azért választottuk egyik példának, mivel a viszonylag hosszú ellátás és főleg a várakozás során a tolmács vele is egyéni beszélgetést folytatott, az orvos hozzászólása nélkül. Így a tolmáccsal a fél óra végére szorosabb kapcsolatot alakított ki, mint a doktornővel. Ezenkívül Michel esetén keresztül jól lehet szemléltetni a Sziget Fesztiválon jellemző egészségügyi tolmácsolási helyzet komplexitását.

5.2.5. *Az esemény leírása*

Michel a fesztivál hetedik napján szorult ellátásra, miután kerékpárjával elesett és megsérült a csuklója. Mivel nem szenvedett nyílt törést és a fejét sem ütötte be, így ki kellett várnia a traumatológiára várók sorát, ennek megfelelően körülbelül egy órát töltött a váróban az ellátást megelőzően. A váróban az adatait felvette egy betegkísérő-tolmács, a rendelőben azonban egy másik tolmács állt rendelkezésre. Ellátása különösen érdekes volt, mivel azt meg kellett szakítani egy súlyosabb sérült érkezése miatt. Michel végig a rendelőben maradt a megkezdett ellátás miatt, a tolmács pedig ez idő alatt vele is és a sürgősségi beteggel is foglalkozott, noha ez utóbbinak igen súlyos sérülése miatt hosszabb tolmácsolásra nem volt szüksége. Így az alatt az idő alatt, míg a másik beteget ellátták, a tolmács Michellel beszélgetésbe elegyedett, bár ez Wiener és Rivera szerint kerülendő lenne egészségügyi tolmácsolás során (Wiener és Rivera 2004).

A beszélgetéssel töltött idő miatt szorosabb kapcsolat alakult ki a tolmács és a beteg között, mint ha egyszerűen csak az orvossal folytatott beszélgetését kellett volna tolmácsolni. Továbbá, mivel Michel és az orvos között nem lépett fel nézeteltérés – mint az Sebastian esetében történt –, így a tolmácsnak nem kellett a kommunikációs célok különbségéből adódó stresszt feldolgozni, így a kommunikáció sokkal gördülékenyebben haladt.

A tolmács a tolmácsolási esemény alatt végig Michel mellett állt. Ezt nem az a cél vezérelte, hogy ezzel azt fejezze ki, kinek a kommunikációs célját támogatja, hanem egyszerű gyakorlati okokból alakult így a helyzet. A rendelőben ugyanis kevés volt a hely, különösen a második beteg érkezését követően, és figyelni kellett arra, hogy senki ne álljon az orvos útjába, ne akadályozza őt a gyors munkában. Azt azonban ebben az esetben sem lehetett megfigyelni, hogy az elhelyezkedés nagy hatással lett volna a kommunikációs szereplők közötti érzelmi kapcsolatok változására. Akárcsak Sebastian esetében, Michellel is azért alakult ki a tolmács és a beteg között szorosabb kapcsolat, mint a beteg és az orvos között, mivel a beteg a tolmáccsal sokkal többet kommunikált.

6. **Összefoglalás**

A különböző nyelvet beszélők közötti szakadékot élőbeszéd esetén tolmács hidalja át. Feladata, hogy a forrásnyelven megalkotott üzenetet a célnyelven eljuttassa a befogadóig úgy, hogy maga az üzenet mindeközben ne sérüljön. Ez

azonban nem csak az elhangzott szavak egyik nyelvről a másikra való átültetéséből áll, hanem azok értelmezéséből is. A különböző kultúrákból származó beszélgetőpartnereknek nemcsak arra van szüksége, hogy valaki a szavaikat tolmácsolja, hanem kulturális közvetítőre is. Olyan személyre, aki mindkét kultúrában jártas és így hatékonyan tudja kultúrákon átívelve is átadni az adott üzenetet. Ez különösen igaz közösségi tolmácsolási helyzetekben.

A közösségi tolmácsolás azonban mégis különbözik minden más tolmácsolási fajtától. Más esetekben, például konferenciákon vagy üzleti tárgyalásokon a tolmácsok egyenlő felek között közvetítenek. Ilyenkor egyik partner sincs a másikhoz képest kiszolgáltatott, sérülékeny helyzetben. Közösségi tolmácsolás során azonban az egyik fél jelentős hátrányban van a másikkal szemben. Így az egészségügyi tolmácsolás során a kommunikáció egyik résztvevője gyakran nem csak a nyelvi akadállyal kell, hogy megküzdjön, hanem egy idegen országban, idegen egészségügyi rendszerben kell érvényesülnie a kommunikáció során. Ez jelentős érzelmi teher, amely nagy fokú stresszt okozhat minden résztvevőnek, de a betegnek különösen. Orvosi konzultációk során továbbá érzékeny információ cserél gazdát, amelyről a beteg igen gyakran nem szívesen beszél idegenek előtt. Ennek megfelelően a felek közötti bizalom és az, hogy bizalmas információ ne hagyja el a rendelő falait, különös jelentőséggel bír.

Amennyiben egy orvosi konzultáció során egészségügyi tolmácsra van szükség, akkor a megszokott orvos és beteg közötti kommunikációban zavar támad, egy harmadik személynek is helyet kell kapnia a párbeszédben. A Sziget Fesztiválon végzett önkéntes tolmácsolás során szerzett tapasztalatok is rámutattak, hogy az egészségügyi ellátók gyakran többet várnak a tolmácstól egyszerű nyelvi közvetítésnél: igénylik azt is, hogy a tolmács egyéni beszélgetések során az ő kommunikációs céljait képviselje. Ez nagy nyomást helyez a tolmácsra, akinek az érzelmektől fűtött kommunikáció során nagyon nehéz megőriznie a neutralitását. Miközben az orvos vagy a nővér azt várja tőle, hogy az ő kommunikációs céljait nyomatékosítsa, addig a beteg is ugyanezt várja el.

Az egészségügyi tolmácsolás során így kialakuló triológusban a résztvevők érzelmi kötődése többtényezős változó. Tolmácsot nem igénylő egészségügyi ellátás során a beteg egyértelműen az őt kezelő ellátóval alakít ki kapcsolatot, felé fordul bizalommal. Egészségügyi tolmácsolás esetén azonban – ahogy ez a jelen tanulmányból is kiderül – a beteg akaratlanul is választ, hogy a tolmácsba vagy az őt ellátó orvosba fektet-e több bizalmat, ki felé alakít ki erősebb érzelmi kötődést. Mindkét félnek megvannak a maga előnyei. Az orvos a pozíciójából eredően megelőlegezett bizalomban részesül, de nem beszéli a beteg anyanyelvét, ami a tolmácsnak kedvez. Az, hogy a mérleg melyik szereplő felé billen, több tényezőtől is függhet: a tolmács fizikai elhelyezkedésétől a rendelőben, korábbi ismeretektől, hogy visszatérő betegről van-e szó, mennyire van a beteg információs hátrányban stb.

A jelen tanulmány arra világít rá, hogy a beteg érzelmi kötődését nagyban befolyásolja, hogy sor kerül-e közte és a tolmács között magánbeszélgetésre, olyan kommunikációra, amelynek során a tolmács saját gondolatait közli – bár lehetséges, hogy azok az orvosok kommunikációs céljait tükrözik. Az ilyen magánbeszélgetések beteg és tolmács között a tolmács felé billentik a mérleget

és a beteg a tolmáccsal, nem pedig az orvossal alakít ki erősebb érzelmi kapcsolatot, ahogyan ezt a tanulmányban bemutatott esettanulmányok is bizonyítják.

Irodalom

- Adelman, C., Jenkins, D., Kemmis, S. 1976. Rethinking Case Study: Notes from the Second Cambridge Conference. *Cambridge Journal of Education* Vol. 6. No. 3.
- AIIC Workload Study (2001). www.aiic.net (utolsó megtekintés: 2016. november 30.)
- Alexieva, B. 1997. A Typology of Interpreter-Mediated Events. *The Translator* Vol. 3. No. 2. 153–174.
- Amato, A. 2007. The interpreter in multi-party medical encounters. In: Wadensjö, C., Dimitrova, B. E., Nilsson, A-L. (eds) *The Critical Link 4*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 27–38.
- Angelelli, C. 2011. „Can you ask her about chronic illness, diabetes and all that?” In: Alvstad, C., Hild, A., Tiselius, E. (eds) *Methods and Strategies of Process Research*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 231–246.
- Blignault, I., Stephanou, M., Barrett, C. 2009. Achieving quality in health care interpreting. In: Hale, S., Ozolins, U., Stern, L. (eds) *The Critical Link 5. Quality in Interpreting – a shared responsibility*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 221–234.
- Cohen, L., Manion, L. 1998. *Research Methods in Education*. London and New York: Routledge.
- Elghezouani, A. 2007. Professionalisation of interpreters: The case of mental health care. In: Wadensjö, C., Dimitrova, B. E., Nilsson, A-L. (eds) *The Critical Link 4*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 215–226.
- Garrett, P. G. 2009. Is healthcare interpreter policy left in the seventies? In: Hale, S., Ozolins, U., Stern, L. (eds) *The Critical Link 5. Quality in Interpreting – a shared responsibility*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 71–81.
- Gentile, A., Ozolins, U., Vasilakakos, M. 1996. *Liaison Interpreting. A handbook*. Melbourne: Melbourne University Press.
- Greenhalgh T. et al. 2006. Communicative and strategic action in interpreted consultations in primary health care: A Habermasian perspective. *Social Science & Medicine*. 63. évfolyam. 1170–1187.
- Hale, S. 2015. Community Interpreting. In: Pöchhacker, F. (ed.) *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London/New York: Routledge. 65–69.
- Hale, S., Napier, J. 2013. *Research Methods in Interpreting. A Practical Resource*. London/Oxford/New York/New Delhi/Sydney: Bloomsbury.
- Horváth I. 2014. A tolmácsoláshoz való jogtól a bírósági tolmácsképzésig. *Fordítástudomány* 16. évfolyam 1. szám, 5–16.
- Horváth I. 2015. *Bevezetés a tolmácsolás pszichológiájába*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Hsieh E. 2006. Interpreters as co-diagnosticians: Overlapping roles and services between providers and interpreters. *Social Science & Medicine*. Vol. 64. 924–937.
- Hsieh E. 2010. Provider-interpreter collaboration in bilingual health care: Competitions of control over interpreter-mediated interactions. *Patient Education and Counselling*. Vol. 78. 154–159.
- Hsieh, E. 2015. Healthcare Interpreting. In: Pöchhacker, F. (ed.) *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London/New York: Routledge.

- Katan, D. 2000. *Translating Cultures. An Introduction for Translators, Interpreters and mediators*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Leanza, Y. 2007. Roles of community interpreters in paediatrics as seen by interpreters, physicians and researchers. In: Pöchhacker, F., Shlesinger, M. (eds) *Healthcare Interpreting. Discourse and Interaction*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 11–34.
- Leanza Y. et al. 2010. Interruptions and resistance: A comparison of medical consultations with family and trained interpreters. *Social Science & Medicine*. Vol. 70. 1888–1895.
- National Council on Interpreting in Health Care. 2003. *Guide to Interpreter Positioning in Health Care Settings*.
- Nunan, D. 1997. *Research Methods in Language Learning*. Cambridge: CUP.
- Riazi, A. M. 2016. *The Routledge Encyclopedia of Research Methods in Applied Linguistics. Quantitative, qualitative, and mixed-methods research*. London/New York: Routledge.
- Root, C. E., Creeze, I. H. M. 2015. Healthcare interpreting. In: Mikkelsen, H., Jourdenais, R. (eds) *The Routledge Handbook of Interpreting*. London/New York: Routledge. 236–253.
- Samovar, L. A., Porter, R. E. 1997. *Intercultural Communication*. Belmont: Wadsworth Publishing Company.
- Szabari K. 1999. *Bevezetés a tolmácsolás elméletébe és gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- Szabari K. 2005. A tolmácsolás fajtái. In: Gulyás R., Kelemen É., Papp N., Szabari K. *Amit a tolmácsolásról tudni kell*. Budapest: Magyarországi Fordítóirodák Egyesülete. 15–22.
- Taibi, M., Ozolins, U. 2016. *Community Translation*. London/Oxford/New York/New Delhi/Sydney: Bloomsbury.
- Tomalin, B., Stempleski, S. 1993. *Cultural Awareness*, Oxford: Oxford University Press.
- Turner, G. H. 2007. Professionalisation of interpreting in the community: Refining the model. In: Wadensjö, C., Dimitrova, B. E., Nilsson, A-L. (eds) *The Critical Link 4*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 181–192.
- Valero G., C. 2007. Doctor-patient consultations in dyadic and triadic exchanges. In: Pöchhacker, F., Shlesinger, M. (eds) *Healthcare Interpreting*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 35–51.
- Wadensjö, C. 2009. Community Interpreting. In: Baker, M., Saldanha, G. (eds) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 2nd ed. London/New York: Routledge. 43–48.
- Wiener E. S., Rivera M. I. 2004. Bridging Language Barriers: How to Work With an Interpreter. *Pediatric Emergency Medicine*. Vol. 5. No. 2. 93–101.
- Zimman, L. 1994. Intervention as a pedagogical problem in community interpreting. In: Dollerup, C., Lindegaard, A. (eds) *Teaching Translation and Interpreting 2*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 217–224.

Kérdőíves felmérés a magyar konferenciatolmácsok eszközhasználatáról

Móricz Kristóf András

E-mail: kristofandras.moricz@gmail.com

Kivonat: A cikk célja a 2016 őszén a magyarországi konferenciatolmácsok körében elvégzett kérdőíves kutatás eredményeinek bemutatása. A 13+5 kérdésből álló felmérés azt vizsgálta, hogy a megkérdezettek miként veszik igénybe a modern információ- és kommunikációtechnológiai eszközöket tolmácsolási munkájuk során. A cikk rövid áttekintést nyújt a vonatkozó szakirodalomról, ismerteti a kutatás felépítését és a résztvevőkkel kapcsolatos fontos információkat. Ezután bemutatja egyrészt az egyes kérdésekre született válaszokat, másrészt elhelyezi őket korábbi kutatások kontextusában, összehasonlítja őket korábbi kutatási eredményekkel, felvázolja a lehetséges okokat és magyarázatokat, végül felállít lehetséges összefüggéseket, melyeket a korrelációelemzés módszerével igazol, vagy cáfol.

Kulcsszavak: IKT, konferenciatolmácsolás, eszközhasználat, tolmácsolás Magyarországon, kérdőíves kutatás, korreláció

1. A kutatás célja és jellege

Jelen cikk a tolmácsolástudomány egy eddig meglehetősen kevésbé kutatott területével foglalkozik, méghozzá az információ- és kommunikációtechnológiai eszközök használatával a tolmácsolásban. Ezen eszközök három csoportba sorolhatóak: közvetítő berendezések, elektronikus segédeszközök és a gépi tolmácsolás eszközei (Móricz 2016). Jelen kutatás célja a második csoport vizsgálata, tehát, hogy felmérje a Magyarországon dolgozó konferenciatolmácsok és az információ- és kommunikációtechnológiai (IKT) segédeszközök, valamint használatuk viszonyát, összefüggéseket keressen az egyes tényezők között. A kutatás eszköze egy elektronikusan kitöltött kérdőív, mely összesen tizenhárom, a konkrét témára vonatkozó kérdést tartalmaz, továbbá öt bevezető-felmérő jellegű információkérést. A kérdések egyrészt azt hivatottak felmérni, hogy az alanyok (1) mikor és milyen IKT-segédeszközöket használnak tolmácsolási munkájukban, hogy milyen gyakran teszik ezt, illetve hogy (2) mi a céljuk, továbbá, hogy (3) mik a tapasztalataik (milyen eredménnyel használják) az eszközök használatával kapcsolatban.

A kutatás előzetesen kiválasztott, ténylegesen szakmájukat gyakorló tolmácsok körében ment végbe 2016 őszén, összesen 24 fő töltötte ki a kérdőívet.

A kérdéssor éles kitöltését egy pilot kutatás előzte meg, melyben további hat főtől érkeztek válaszok. Utóbbiak kitöltötték továbbá egy a kérdőívet értékelő kérdéssort is, mely szintén öt elemből állt, ennek során magukról a kérdésekről és relevanciájukról, valamint az értelmezés és a kitöltés nehézségéről mondtak véleményt, ezzel továbbfejlesztve a kutatási eszközt. A bevezető és a szakmai jellegű kérdések kitöltése kötelező volt a résztvevők számára, míg az értékelő kérdéseknél fakultatív volt a válaszadás lehetősége, ennek ellenére a legtöbb megkérdezett élt vele. A szakmai jellegű kérdések elkülönítés céljából római, míg a többi arab számmal szerepelt a kérdőíven, ez az elemzés is ezt a számozási rendszert követi.

2. A kutatás elméleti háttere

2.1. Tolmácsoláskutatás

A kutatás háttérét azok a tolmácsolás és az IKT kapcsolatát, illetve az IKT-eszközök használatát vizsgáló munkák adják, melyek magukkal a konferencia-tolmácsoláshoz használt segédeszközökkel foglalkoznak. A vizsgálat témája bizonyos elemeiben hordoz közös vonásokat a Berber Irabien doktori disszertációjának alapját képező kutatással (Berber Irabien 2010). Az említett művel ellentétben azonban jelen esetben nem egy az egész világra kiterjedő, általános kutatás ment végbe, hanem egy kifejezetten a magyar tolmácsolási piacra koncentráló, résztvevői és témája tekintetében leszűkített és pontosított vizsgálatra került sor. Fontos kiemelni, hogy jelen kutatás a tolmácsolásban használt IKT-eszközöknek csupán egyik csoportját vizsgálja, még hozzá a tolmács munkáját segítő elektronikus segédeszközöket. Sem a gépi tolmácsolás, sem pedig a közvetítőeszközök nem képezik a vizsgálat tárgyát (vö. Horváth 2015).

Will cikke a tolmácsoláshoz alkalmazható terminológiai rendszerekről (Will 2015) szintén fontos kiindulási alapot szolgáltat, ebben a műben ugyanis a szerző a tolmácsolást segítő, terminológiaorientált elektronikus rendszerekre nézve állított fel kritériumrendszert, továbbá írásában figyelembe vette a tolmácsolás egyes fázisait, melyek ezen kérdőíves felmérés szempontjából is nagy jelentőségűek, több kérdéssel is összefüggenek. A vizsgálat szempontjából szintén jelentős Will egyik alapvető megállapítása, mely szerint a kifejezetten fordítóknak kifejlesztett rendszerek nem alkalmasak a tolmácsolás megfelelő támogatására, az ilyen eszközök között így nem érdemes részletesen megjeleníteni őket. Will bemutat és elemez továbbá két tolmácsolástudományi háttérrel rendelkező, kifejezetten a tolmácsolási tevékenység támogatását célzó szoftvert is: a Lookup Professionalt és a Interpretbank 3-at. Mindkét program esetében terminológiai segítséget nyújtó, szójegyzékeket kezelő programról beszélhetünk (Will 2015). A kutatás számára azért is relevánsak ezek, mert kiderülhet, hogy Magyarországon használják-e ezeket, vagy más hasonló eszközöket, illetve, hogy mennyire terjedtek el.

Szintén fontos megemlíteni Rütten (2004) cikkét, aki egy ötlépcsős modellt (online és offline keresés, dokumentummenedzsment, terminológia kibontása, terminológiamenedzsment és oktatómodul) vázolt fel a jövőben meg-

alkotandó szinkrontolmácsolást segítő programok számára. Willhez hasonlóan Rütten szerint is az egyes munkafázisok jelentős szerepet játszanak írásában, szerinte fontos, hogy az IKT-eszközökre ne csak úgy gondoljon a tolmács, mint egyfajta helyszíni segítségre. Éppen ezért dolgozta ki modelljét, amely egy olyan tolmácsolást segítő program elméleti alapjait fektette le, amely nemcsak hogy alkalmazható az összes munkafázisra, hanem egyesíti is azok közös pontjait, egységes rendszerbe integrálva a tolmácsolástámogatást. A cikk felhívja a figyelmet arra is, hogy egy-egy tolmácsolástámogatási megoldás terminológusi vagy fordítói szemmel adott esetben elégtelennek tűnhet (nem eléggé pontos, nem eléggé átfogó információk), viszont sok esetben a tolmácsokat éppen ilyen jellegű adatok segítik munkájukban, hiszen céljuk a helyes szó megtalálása a megfelelő pillanatban (Rütten 2004). Rütten cikkének a kutatásnak azon részében van jelentősége, ahol az IKT-segédesszközök előnyei és hátrányai képezik a vizsgálat tárgyát, illetve ahol a tolmácsolástámogató programokkal szemben támasztott elvárások felmérésére kerül sor.

Ugyan nem tartozik közvetlenül a tolmácsolástudomány tárgykörébe, mégis a téma szempontjából fontos információkat és megközelítéseket tartalmaz Manfred Spitzer osztrák agykutató *Digitale Demenz* (Digitális demencia) című könyve. A kutatásban az IKT-eszközök használatának előnyei, illetve hátrányai szempontjából van jelentős szerepe a könyvben olvasható megközelítésnek, mely szerint az elektronikus médiumok sok esetben komoly negatív hatást is gyakorolnak az emberek agyára, kognitív képességeire. A téma szempontjából az emberi agy információtároló és -előhívóképessége a legfontosabb: a szerző az ún. Zeigarnik-hatásból (a be nem fejezett, félbehagyott dolgokat jobban tárolja az emberi agy, mint a lezárt témákat) kiindulva végzett kísérletek alapján jut arra a következtetésre, hogy az elektronikusan tárolt/elmentett/előkészített információ nehezebben előhívható az agynak (Spitzer 2014). Ez a jelenség az IKT-eszközök hátrányait vizsgáló pontnál kerül előtérbe, illetve felveti annak a lehetőségét is, hogy bizonyos helyzetekben ezen modern eszközök használata többet árt, mint amennyit használ. A kérdőív elemzése többek között hasonló megfontolásból teszi lehetővé az IKT-eszközök használati előnyeinek és hátrányainak összevetését, így kiindulási pontot adva ahhoz, hogy a Spitzer által felvázolt helyzetértékelés vajon ebben a kontextusban is igaz-e.

További kérdés, hogy a tolmácsok miként tekintenek az elektronikus eszközökre, milyen véleményt formálnak róluk. Tripepi Winteringham szerint előnyös volna, ha a tolmácsok nem félnének, vagy idegenkednének az új eszközöktől, hanem ezekre olyan eszközökként tekintenének, amelyek még segíthetik is a munkájukat (Tripepi Winteringham 2010).

2.2. Statisztikai módszertan

A kutatásban szereplő kérdésekre adott válaszokból felépülő adathalmaz elemei között felmerülhetnek összefüggések, ezeket a 6. pont tárgyalja. Ahhoz, hogy két olyan változónak kölcsönös viszonyát megállapíthassuk, melyeket kísérleti jelleggel nem változtatunk meg, korrelációvizsgálatot érdemes végezni. A korreláció megmutatja, kimutatható-e két adatsor között valamilyen kapcsolat, megléte

azonban nem bizonyítja kauzális összefüggések jelenvoltát. Az elemzés az alábbi paraméterekkel dolgozik: meghatározza egyrészt a korrelációs együtthatót (r), egy -1 és 1 közötti értéket, melynek abszolút értéke mutatja a változók közötti kapcsolat erősségét. Negatív érték esetén ellentétes összefüggés áll fent a változók között. A szignifikancia-szint (p) megmutatja, hogy a feltételezett összefüggés teljesülése mennyire valószínű, tehát a nullhipotézis (mely szerint a vizsgált elemek között nincsen összefüggés) elvethető-e. Ha a p érték $0,05$ alatt van, nagy valószínűséggel kizárható a nullhipotézis fennállása (Seliger és Shohamy 1990). A korrelációvizsgálat a tudományos célra kifejlesztett Daniel's XL Toolbox elnevezésű eszközzel történt, mely az Excel-táblázatokba gyűjtött, számszerűsített adatok elemzését képes elvégezni. Az eszköz jellegéből adódóan csak számszerű, illetve valamely elv alapján számszerűsíthető adatok elemzésére alkalmas.

3. A résztvevők általános adatai

A tervezett fő kutatás szempontjából döntő kritérium, hogy a kérdőívet csak olyan személyek töltsék ki, akik valóban foglalkozásszerűen konferenciatolmácsként dolgoznak. Az elektronikus kérdőívet csak ilyen alanyok kapták meg, annak továbbítására vagy megosztására nem nyílt lehetőségük. A válaszadók személyének szigorú megszűrésével válik elérhetővé, hogy irreleváns adatok ne befolyásolják a kutatás eredményeit. Különösen indokolt az elővigyázatosság a magyar piacon is, ahol ugyan jelentős számú hallgató szerez pl. mesterfokozatú (MA) tolmácsolás szakirányú képzettséget, ám közülük sokan elhagyják a pályát, más, idegen nyelvi és kommunikációs feladatkörökben helyezkednek el, mégis papíron ők is tolmácsként tüntethetik fel magukat. A nem megfelelő tesztalanyok kiszűrését segíti például, hogy a szakmai tapasztalatra vonatkozó kérdésnél a legkisebb megjelölhető kategória a 3–5 év.

A pilot kérdőívet hat, az éles szakaszt 24 fő töltötte ki, így összesen harmincan válaszolták meg a kérdéseket. Érdekeség, hogy a pilot és az éles felmérés nemi arányai egyeznek, mindkét esetben a válaszadók $2/3$ -a nő, $1/3$ -a férfi. Míg a pilot esetében a megkérdezettek életkora meglehetősen alacsony volt (átlagosan 31,5 év), addig az éles kutatásban résztvevők átlagosan 45,7 évesek voltak (erre a kérdésre csak 23 releváns válasz érkezett, a 120 éves megadott adat – a 24. válasz – irrelevánsnak tekinthető, minden a korra vonatkozó összefüggés kimutatásánál figyelmen kívül lett hagyva). A szakmai tapasztalatra vonatkozó kérdésre adott válaszok szerint a megkérdezettek $16,7\%$ -a 3–5 éves, $12,5\%$ -uk 6–10 éves, míg $41,7\%$ -uk 11–29 éves tolmácműltra tekinthet vissza, $29,2\%$ pedig több mint 30 éve van a pályán. A tolmácsnapok számát tekintve az első 1–4 napig terjedő válaszlehetőség volt a leggyakoribb, a megkérdezettek $45,8\%$ -a jelölte ezt meg. $37,5\%$ -uk 5–9, $12,5\%$ -uk 10–15 napot dolgozik, míg egy fő 16 napot, vagy annál is többet. Az összes munkájuk átlagosan $54,15\%$ -a hagyományos, kabinban végzett szinkrontolmácsolás, habár a szórás jelentős ($0,5$ – 100% -ig). Összességében kijelenthető, hogy a kitöltők (a kérdőív készítőjének szándékával megegyezően) megfelelő mértékű szinkrontolmácsolási tapasztalattal rendelkeznek. A tolmácsok végzettsége tekintetében

az alábbi három kategória volt a leggyakoribb: a (1) szakvizsga 45,8%-ot, a (2) szakirányú továbbképzés és a (3) főiskolai / egyetemi diploma egyaránt 50%-ot ért el. Három fő végzett más területen felsőfokú képzésben, míg PhD-fokozattal egy fő rendelkezett. Minden válaszadó rendelkezett felsőfokú végzettséggel.

4. IKT-segédesszközök használata a tolmácsolásban – a szakmai kérdéssor

Az első, bevezető jellegű kérdés azt mérte fel, hogy vannak-e olyan tolmácsok, akik semmilyen IKT-eszközt sem használnak tolmácsolási munkájukhoz, illetve, hogy a használók mikor kezdték alkalmazni ezeket. A kérdésfeltevés megfogalmazása nem volt pontos („konferenciatolmácsolási munkámhoz elektronikus eszközöket...használtam”), hiszen nem határozta meg, hogy pontosan milyen eszközökről és milyen tolmácsolási fázisokról van szó, viszont ez hozzájárult annak a tényezőnek a feltérképezéséhez is, hogy az elő- és utómunkát mennyire tartják a tolmácsolási folyamat részének (napjainkban ki lehetett abból indulni, hogy a munka valamely fázisában valamilyen eszközt minden tolmács alkalmaz, a pilot fiatalabb és az éles kutatás idősebb megkérdezettjei egyaránt ezt mutatták). A tolmácsolási munkához elektronikus eszközök használatát minden válaszadó megerősítette. Míg egyik felük pályája kezdetétől fogva élt ezen lehetőségekkel, másik felük a technikai fejlődés elérhetővé válásával kezdte el az eszközök használatát. Korábbi kutatások is hasonló eredményre jutottak, Berber Irabien (2010) rendkívül széles körben elvégzett vizsgálata is csak nagyon kevés olyan választ tartalmazott, amelyekből a használat teljes mellőzése derült ki. A második kérdés a konkrét hardveres segédesszközökre (számítógép, okostelefon stb.) vonatkozik, míg a harmadik a szoftveres részt vizsgálja. Mindkét pontban a tolmácsok által használt főbb eszközök találhatóak, Berber Irabien (2010) disszertációjával ellentétben főkategória szerint felmérve, nem lebontva egyes résztípusokra, így befogadhatóvá téve a válaszadók számára és elemezhetővé téve a kutatás szempontjából. A második és a harmadik kérdésre adott válaszokat az 1. és a 2. táblázat foglalja össze:

1. táblázat

Hardveres eszközök a tolmácsolásban

Konferenciatolmácsoláshoz az alábbi elektronikus segédesszközöket használok (előkészület és utómunka során is – több válasz megadása is lehetséges!):		
otthoni személyi számítógép,	16	66,7%
hordozható számítógép (laptop, tablet),	24	100%
okostelefon,	13	54,2%
hang- és képrögzítő eszközök (diktafon, fényképezőgép),	3	12,5%
Egyéb	0	0%

2. táblázat

Szoftveres eszközök a konferenciatolmácsolásban

Konferenciatolmácsoláshoz az alábbi programokat veszem igénybe (előkészület és utómunka során is – több válasz megadása is lehetséges!):		
Szövegszerkesztő programok (pl. Word, Open Office),	23	95,8%
internetes böngészők (pl. Chrome, Mozilla, IE),	24	100%
elektronikus webes szótárak (pl. Leo, Sztaki, Linguee),	23	95,8%
elektronikus formátumú párhuzamos szövegek (pl. segédanyagként megkapott fájlok),	23	95,8%
speciális terminológiai programok, adatbázisok (kifejezetten nyelvi közvetítéshez tervezve),	13	54,2%
okostelefonos segéd-alkalmazások (pl. nyelvi fordító/szótáralkalmazások),	9	37,5%
kommunikációs programok/alkalmazások (pl. chat, Whatsapp).	4	16,7%
Egyéb	1	4,2%

A felmérés alapján tehát az alapvető hardveres és szoftveres eszközöket is (pl. laptop, szövegszerkesztő programok, internetes böngészők, illetve elektronikus szótárak és párhuzamos szövegek) a vizsgálat összes résztvevője alkalmazza a tolmácsolás valamelyik főbb fázisában (vö. Will 2015). Szintén fontos megjegyezni, hogy a tolmácsok több mint fele használ speciálisan nyelvi közvetítéshez tervezett programokat, illetve adatbázisokat is. Ez azért lehet jelentős, mert mutatja, a tolmácsolást segítő átfogó rendszer iránt felmerülő igényeket is. Berber Irabien disszertációjában hasonló eredményre jutott: az általános jellegű, univerzálisan bevethető eszközöket alkalmazzák a tolmácsok a leggyakrabban. Érdemes továbbá megjegyezni, hogy a második és a harmadik kérdés esetében az egyéb mezőt csak egy válaszadó jelölte meg, így többségük eszközhasználati spektrumát lefedték a megadott válaszlehetőségek.

Az eszközök használatának céljával kapcsolatos negyedik kérdésre is meglehetősen egyöntetű eredmények születtek, ezeket a 3. táblázat foglalja össze:

3. táblázat

Az IKT-eszközök használatának célja

Azért használok eszközöket... (több válasz megadása is lehetséges!)		
...mert pontosabbá szeretném tenni vele a munkámat.	20	83,3%
...mert napjainkban elvárás, hogy a tolmács munkájához ilyeneket használjon.	1	4,2%
...mert tapasztalataim szerint sokat segít a munkámban.	22	91,7%
...mert így tanították a képzés során.	3	12,5%
Egyéb	3	12,5%

A kérdésekre előre megadott válaszlehetőségek közül kettő külső tényezőre utal (így tanították, ez az elvárás), míg a másik kettő belső motivációból indul ki. Az eredményekből kitűnik, hogy a válaszadók az utóbbi kategóriába eső opciókat jelölték meg, eszközhasználatuk tehát belső motiváció által vezérelt. A legfontosabbnak megjelölt cél a tolmácsok saját tapasztalatainak nyugszik, nem egy jól elkülöníthető, előzetesen megfogalmazott állítás. Ebből arra lehet következtetni, hogy a tolmácsokat nem mindig vezérli tudatosan kijelölt cél az eszközök használata esetén. A konkrét célok közül csupán a munka pontosabbá tétele volt az, amelyet a válaszadók túlnyomó többsége megjelölt. Az egyéb megjegyzések között volt válaszadó, aki jelezte, hogy a helyszínen megkapott anyagok miatt fontos a laptop használata, illetve azért, mert a kabinból gyakran rosszul látszik a kivetítés. Felmerült az az opció is, hogy a tolmács csak a hordozható eszközei segítségével lesz kellően naprakész, továbbá a munka gyorsítását is megemlíttette egy válaszadó (bár nem részletezte, hogy pontosan mit ért ezen).

A tolmácsolási fázisokra vonatkozó (ötödik) kérdés esetében hasonló eredmények születtek, mint Berber Irabiennel kutatásában: a tolmácsok egyértelműen a készülésnél használják a legtöbb IKT-eszközt. A kérdőívben azonban Berber Irabiennel ellentétben, de Will (2015) tipológiájához hasonlóan (Will még a helyszíni utómunkát is hozzáveszi) a helyszíni készülést külön pontba szedtem, bár éppolyan erős eredményt ért el, mint az otthoni előkészület, mindkét pontot az összes válaszadó megjelölte. A helyszíni készülés leválasztásával a második, tolmácsolás közbeni opció is egyértelművé vált a megkérdezettek számára, a válaszlehetőség egyértelműen a beszédek elhangzása alatti időre vonatkozik. A tolmácsolás közbeni használatot 19 fő (79,2%), az utómunkát 9 (37,5%) jelölte meg. A kialakult sorrend megfelel a Berber Irabiennel (2010) által kimutatottnak: a gyakori vélekedéssel ellentétben, mely szerint munka közben nem lehet igazán elektronikus segédeszközöket alkalmazni, ez a kutatás is arra utal, hogy a munka közbeni IKT-segédeszköz-használat létjogosultsága fennáll. Erre utal többek között a tolmácsolástámogató eszközökkel szemben támasztott elvárásokra adott válaszok többsége is, ahol olyan tulajdonságok kerülnek előtérbe, melyek kifejezetten a munka közbeni használatra engednek következtetni (pl. könnyű kezelhetőség, vagy gyors kereshetőség).

A tapasztalatokra a VI. kérdés tért ki részletesebben, melyre az alábbi válaszok érkeztek:

4. táblázat

Az eszközhasználat hatása a tolmácsolásra

I. Tapasztalataim szerint az eszközök tolmácsolás közbeni használata... (több válasz megadása is lehetséges!)		
...elvonja a figyelmet magától a tolmácsolástól.	4	16,7%
...többlet-erőfeszítést jelent.	8	33,3%
...már beépült a tolmácsolási módszerembe, nem jelentkezik önálló jelenséggént.	13	54,2%
...segíti a koncentrációt.	3	12,5%
Egyéb:	3	12,5%

A válaszok eloszlása kifejezetten érdekes: a megkérdezettek több mint fele szerint a munka közbeni eszközhasználat már beépült a munkájukba, négy válasz alapján azonban elvonja a figyelmet a tolmácsolástól, míg nyolcan megjelölték a „többlet-erőfeszítést jelent” lehetőséget is, három válaszadó azonban úgy véli, hogy az eszközök használata segíti a koncentrációt, míg hárman az „egyéb” opciót is megjelölték. Megjegyzésként felmerült az a szempont is, hogy amikor nehéz vagy nagy pontosságot igénylő kifejezésekről van szó, sokat segíthet, ha ezeket nem egy távoli diáról, hanem a tolmács előtti saját képernyőről lehet leolvasni. A negatív tartalmú választ adók közül volt olyan vélemény, amely arra hívta fel a figyelmet, hogy kifejezetten hasznos, ha a partner nyújt elektronikusan támogatott segítséget a tolmács munkája során, míg a saját használata inkább rontja a teljesítményt. Ebben a kérdésben tehát nem voltak egységesek a válaszadók: 14 megkérdezett válaszaiból pozitív, 8-ból negatív, míg kettőből semleges (pl. többlet-erőfeszítést jelent, de segíti a koncentrációt) válasz rajzolódik ki. (A harmadik válaszlehetőség pozitív tartalmúnak minősül, mert egy többletkészségről beszélhetünk, amely nem akadályozza a munkát.)

A hatodik kérdés vegyes képet alkotó eredményeivel ellentétben pozitívabb válaszok olvashatóak ki a VII. kérdésből, melynek eredményeit az 5. táblázat foglalja össze:

5. táblázat

A tolmácsolás közbeni eszközhasználat hatása

Tapasztalataim szerint a tolmácsolás közbeni eszközhasználat... (több válasz megadása is lehetséges!)		
...számos esetben áthidalja a hirtelen felmerülő terminológiai nehézségeket (váratlanul felbukkanó ismeretlen kifejezések).	20	83,3%
...számos esetben segíti a forrásnyelvi szöveg megértését (pl. egy párhuzamos szöveg munka közbeni áttekintése).	8	33,3%
...számos esetben segíti a célnyelvi produkciót (pl. egy párhuzamos szöveg munka közbeni áttekintése).	10	41,7%
...hasznos lehet, de az esetek többségében valódi segítséget már nem nyújt.	4	16,7%
...az esetek többségében inkább akadályként van jelen, összességében többet árt, mint használ.	1	4,2%
Egyéb	2	8,3%

Ami tehát az eszközhasználat eredményét illeti, összességében egy válaszadó szerint esik ez inkább a negatív, mint a pozitív tartományba. A terminológiai jellegű segítséget túlnyomó többségben pozitívan értékelik a válaszadók, de az értesben, illetve a produkcióban adott segítség is jelentős. A kritikai pontok közül négy válaszadó jelölte meg a gyengébbiket, míg az erősebbiket, a Spitzer-féle kritikusabb hozzáállásra utalót, csupán egy személy. A második válaszlehetőséghez érkezett olyan megjegyzés is, mely arra utal, hogy gyakran a rossz

kiejtésű forrásnyelvi előadás megértését is jelentősen tudja segíteni egy-egy ilyen eszköz.

A VIII. kérdés a használat gyakoriságára vonatkozott: az eredmények azt mutatják, hogy nem dominálnak egyelőre az elektronikus segédeszközök a tolmácsolásban: a válaszadók 75%-a óránként csupán 1-3 alkalommal nyúl elektronikus segítséghez, egy nyolcaduk 4-7-szer, míg másik nyolcaduk 8-12-szer alkalmazza őket egyórányi konferenciatolmácsolási munka alatt. Ez árnyalhatja valamennyire az eddigi pozitív véleményeket, hiszen ha tényleg nagyon jelentős haszna és eredménye lenne az IKT-segédeszközöknek, akkor valószínűsíthetően gyakrabban vennék igénybe őket a tolmácsok. Megjegyzésként volt válaszadó, aki hozzáfűzte, hogy van olyan tolmácsolási helyzet, melyben átlagosan egynél is kevesebbszer használ ilyen eszközöket.

A kérdőív kilencedik és tizedik kérdése az IKT-segédeszközök előnyeire és hátrányaira vonatkozott. Ezeknél a kérdéseknél kifejezetten a munka közbeni eszközhasználat állt a középpontban. A válaszadók pozitív hozzáállása itt is tükröződött: míg az előnyök esetében 64 megjelölés érkezett, a hátrányok esetében ez a szám csak 33 volt. Az előnyök között a kereshetőség lett a legfontosabb (22 válasz – 91,7%), melyet a gyorsaság (19 válasz – 79,2%), a nagy adatmennyiség (9 válasz – 37,5%), majd a személyre szabhatóság (amely egyébként pl. Will és Rütten szerint fontos tényezője lehet a tolmácsolást segítő rendszereknek) (6 válasz – 25%) követett. A sor végén a pontosság (5 válasz – 20,8%) áll, ami meglepőnek tekinthető a többi kérdésre adott válaszok tükrében (lásd 5. fejezet). Az egyéb opciót három válaszadó jelölte meg. Egyéb előnyökként a tablet kis helyigénye, a kikapcsolódási lehetőség, és az azonnali, kontextusban történő keresés lehetősége merült fel.

A hátrányok közül két tényező ért el magas pontszámot, ezek pedig a figyelemmegosztó, zavaró hatás és a technikai problémák voltak. A válaszadók kb. egyötöde szerint az eszközhasználatnak nincsenek hátrányai.

6. táblázat

Az IKT-segédeszközök hátrányai

A tolmácsolásnál használt elektronikus eszközök legfőbb hátrányai: (több válasz megadása is lehetséges!)		
figyelemmegosztó, zavaró hatás,	12	50%
felmerülő technikai problémák,	10	41,7%
túl nagy mennyiségű adat,	3	12,5%
megnövekedett felhasználói elvárások.	2	8,3%
Nincsenek hátrányai.	5	20,8%
Egyéb	1	4,2%

A megnövekedett felhasználói elvárások elnevezésű válaszlehetőség felvételének háttérében az állt, hogy a mára már széles körben ismertté vált automatikus

fordítóprogramok és -alkalmazások (pl. Google Translate) nem változtatták-e meg a tolmácsoktól elvárt teljesítményszintet abból kifolyólag, hogy ezen eszközök ma már laikusok számára is rendelkezésre állnak. Ezen előzetes várakozást nem igazolták tehát a válaszok, hiszen csak két válaszadó jelölte be ezt a lehetőséget. Egy érdekes összefüggés adódhat abból, hogy a megkérdezettek vajon tekinthetik-e a nagy adatmennyiséget egyszerre előnynek és hátránynak. Míg a pilot szakasz kitöltői között volt ilyen jellegű válaszadás, az éles kérdőív esetében nem merült fel ilyen kombináció.

Kifejezetten tolmácsolástámogatásra készült programokat (XI. kérdés) csak egy válaszadó ismert, ő is csak hírből (Phraselator), ami azzal függhet össze, hogy jelenleg nem ismert széles körben alkalmazott szoftver, amely megfelelne ennek a definíciónak. Ami az ilyen jellegű programokkal kapcsolatos elvárásokat illeti (XII. kérdés), az alábbi eredmények születtek:

7. táblázat

*A tolmácsolássegítő programokkal szemben támasztott
lehetséges felhasználói elvárások*

Egy tolmácsolást segítő programtól a következőket várnám el leginkább: (több válasz megadása is lehetséges!)		
könnyű kezelhetőség,	23	95,8%
nagy mennyiségű, átfogó információk,	8	33,3%
a tolmácsolási előzményeim hatékony feldolgozása,	13	54,2%
gyors kereshetőség.	22	91,7%
Egyéb	0	0%

Ezen kérdések esetében némiképpen eltér a kérdőív a Will (2015) által felállított kategóriáktól (megfelelőség és példaképzési lehetőség, szimultán használat lehetősége és a fázisspecifikusság), ugyanis ezen besorolások – erősen tudományos jellegükből kifolyólag – nehezen azonosíthatóak a válaszadók körében. Ezért olyan könnyebben megérthető szempontok kerültek a kérdőívre, amelyek a Will-féle tipológia gyakorlati megvalósulásaként értelmezhetőek. A nagy és átfogó adatmennyiség, valamint a tolmácsolási előzmények feldolgozása a megfelelőség és példaképzési lehetőség kategóriába, míg a könnyű kezelhetőség és a gyors kereshetőség a szimultán használat kategóriába sorolható. A fázisspecifikusságra vonatkozóan ez a kérdés nem tartalmazott válaszlehetőséget, lévén az meglehetősen sok többletmagyarázattal járt volna, és bonyolította volna a kérdőív kitöltését. A válaszok többségében alátámasztják Will modelljét, hiszen a négy szempontból a könnyű kezelhetőséget egy kivétellel minden (23) válaszadó megjelölte, 22-en a gyors kereshetőséget is fontosnak tartják, míg az előzmények feldolgozása is több mint 50%-ot ért el. Ez utóbbi abból a szempontból is figyelemre méltó, hogy az előzmények elektronikus kezelése, a komplex információmenedzsment már feltételez

egyfajta előzetes rendszerismeretet, amelyet a válaszadók (akik saját bevallásuk szerint még sohasem találkoztak ilyen rendszerrel) leginkább csak a fordítástámogató rendszerekből szerezhettek (amelyek ugyan jelentősen eltérnek a tolmácsolástámogatási modellektől, viszont ebben az esetben indokolható a párhuzam).

A válaszadók véleménye megoszlik abban a tekintetben (XIII. kérdés), hogy mit hozott magával a munka közbeni eszközhasználat. A megkérdezettek három lehetőség közül választhattak; melyek szerint az IKT-eszközök (1) csak a régi, papíralapú segédeszközöket váltották fel, vagy (2) csak új dolgokat hoztak a tolmácsok munkájába, vagy pedig (3) mindkét állítás igaz rájuk. Az első opciót csak egy megkérdezett választotta, a másodikra és a harmadikra kilenc, illetve tizennégy szavazat érkezett, így tehát abból lehet kiindulni, hogy ennél a kérdésnél abban különböznek főleg a vélemények, hogy az új technológiák eddig nem létező, vagy nem alkalmazható segítséget nyújtanak, vagy pedig tényleg kiváltanak régebbi segédeszközöket is.

5. Lehetséges összefüggések

A kérdőív által vizsgált információk nemcsak önmagukban (pontonként) vizsgálhatók rá összefüggésekre, kapcsolatokra, hanem az egyes részek között is fennállhatnak ilyen jellegű viszonyok. Az első és a második, illetve harmadik szakmai kérdés közötti alapvető kapcsolatot már bemutatta a kérdésekre adott válasz leírása, ennél azonban rejtettebb és bonyolultabb viszonyrendszerek is felépülhetnek nemcsak az egyes, a tárgyra vonatkozó kérdések között, hanem a kitöltő személyek adatai (bevezető kérdések eredményei) és a „szakmai” kérdésekre született válaszok között is.

5.1. Életkor, szakmai tapasztalat, eszközhasználat

A vizsgálat során az életkor, illetve a szakmai tapasztalat és az eszközhasználat között is kereshetőek összefüggések, konkrétan a két személyes adat és az eszközhasználat közötti korreláció vizsgálatára került sor. A kor esetében a meglévő számszerű adatok képezték a vizsgálat tárgyát, a tapasztalat és az eszközhasználat esetében viszont számszerűsítettem a válaszlehetőségeket (a leggyengébb kategória az 1-es, a legerősebb a 4-es értéket kapta). A hipotézis ebben az esetben az volt, hogy a kor és az eszközhasználat mértéke között összefüggés mutatkozhat. Ez azonban $r=0,063$, illetve $p=0,77$ -es értékek mellett nem volt igazolható. A második, ezzel kapcsolatos vizsgálat a tapasztalatból indult ki: ebben feltételezhető volt, hogy mivel a tapasztalat és a kor között erős összefüggés van ($r=0,84$), a utóbbi sem mutathat jelentős kapcsolatot az eszközhasználat gyakoriságával. Az eredmény valóban ezt igazolta ($r=0,265$, $p=0,222$). A munkatapasztalat kérdése azért is érdekes lehet, mert Berber Irabien kutatásai alapján két csoport idegenkedhet ezen modern eszközöktől, egyrészt az idősebb tolmácsok, másrészt a tapasztalatlanok, akik számára ez túl nagy többlet-erőfeszítést jelent (Berber Irabien 2010).

A vizsgálat kiterjedtségére is (melyik válaszadó hányféle eszközt használ, összefügg-e ez a korról, illetve a tapasztalattal). Az eredményeket az alábbi táblázat foglalja össze:

8. táblázat

Összefüggések a tolmácsok kora és tapasztalata, valamint a felhasznált hardveres és szoftveres eszközök között

	Hardveres eszközök használatának mértéke	Szoftveres eszközök használatának mértéke	A két eszköztípus összesen
Munkatapasztalat	$r=-0,031$, $p=0,888$ nincsen összefüggés	$r=0,156$, $p=0,477$ nincsen összefüggés	$r=0,082$, $p=0,709$ nincsen összefüggés
Kor	$r=-0,057$, $p=0,795$ nincsen összefüggés	$r=0,048$, $p=0,826$ nincsen összefüggés	$r=0,003$, $p=0,99$ nincsen összefüggés

Míg a használat mértéke az eredmények alapján nem áll kapcsolatban a korról és a munkatapasztalattal, hatásának megítélése (VI. kérdés) esetében már felfedezhetőek összefüggések ($r=0,439$, $p=0,032$). Az eredményeket közelebbről megvizsgálva látható, hogy a négy legtapasztalatlanabb válaszadó (akik csak 3-5 éve tolmácsolnak) mindegyike negatív álláspontot foglal el ebben a kérdésben, míg a legtapasztaltabb (több mint 30 éve a pályán lévő) válaszadók esetében ez mind pozitív vagy semleges. Érdekes módon a kor esetében ez az összefüggés már nem mutatható ki egyértelműen ($r=0,193$, $p=0,377$), annak ellenére, hogy a kor és a tapasztalat között erős az összefüggés. Ez igazolja viszont azt, hogy mindkét tényezőre külön érdemes elvégezni a korrelációvizsgálatokat.

5.2. A nem és az eszközhasználat viszonya

További összefüggés lehet, hogy van-e a nem és a modern technológia használata között közvetlen kapcsolat. Az egyik ilyen tényező az átlagosan használt IKT-eszközök típusainak száma lehet. A kutatás kimutatta, hogy az eszközpalletta kiterjedtsége és a nem között nem állapítható meg érdemi összefüggés ($p=0,461$, $r=-0,158$), a számítások az 5.1. ponthoz hasonló hardveres, illetve szoftveres bontásban sem mutattak más eredményt. Kifejezetten érdekes a nem és az alkalmazási gyakoriság közötti összefüggéssel kapcsolatos vizsgálat eredménye, mely azt mutatta, hogy statisztikailag az eszközhasználat mértékének átlaga pontosan megegyezik, tehát a nem és a mérték között semmilyen korreláció nem áll fent ($r=0$). Berber Irabien szintén vizsgálta ezt a kérdést disszertációjában, azonban ő csak magának a használatnak a kérdésében tudott különbséget kimutatni a nemek között (a nők között több olyan volt, aki nem használt IKT-eszközöket), az egyes típusok között nem sikerült komoly eltéréseket felfedeznie.

A VI. kérdésre (eszközhasználat hatása a tolmács munkájára) érkezett válaszok és a nem között viszont a vizsgálat kimutatott összefüggéseket ($r=-0,478$,

$p=0,018$). Ez nem meglepő annak a tükrében, hogy az összes negatívnak értékelhető választ női megkérdezettek adták, a férfi résztvevők csak pozitív vagy semleges eredményt mutattak.

5.3. Képzettség és eszközhasználat

A kérdőív alapján következtetni lehet még a megadott képzettségi szint és az eszközhasználat motivációjára, azaz arra, hogy milyen előképzettségű tolmácsok jelölik meg válaszként, hogy a képzésben tanulták az IKT-eszközök használatát. A kutatás ebben a tekintetben nem hozott mértékadó eredményt, hiszen csak három fő jelölte meg ezt a választ, mindhárman szakirányú továbbképzésben vettek részt (ezt az opciót 12-en választották, így ebből a szempontból sem jelentős az eredmény). Vizsgálat tárgyát képezte továbbá a legmagasabb végzettség, méghozzá az eszközhasználat spektrumának szélessége, illetve gyakorisága tükrében, összefüggés azonban itt sem állt fenn. Egy meglepő összefüggés azonban kiderült a kutatásból: az eszközök használatával kapcsolatban a magasabban képzett tolmácsok fogalmaztak meg kritikussabb álláspontot. Fontos megemlíteni, hogy itt csak az éles bevetésekkor használatos eszközök tanítása szerepel, a tolmácsolástanításhoz kifejlesztett speciális segédeszközök nem.

5.4. A használat célja és eredménye

Az egyik legfontosabb összefüggés a használati cél és a tényleges tapasztalatok között áll fenn. A IV. kérdés konkrétan rákérdez a használat céljára, azonban hagy egy lehetőséget arra is, hogy a válaszadó általános tapasztalataira hivatkozhasson. Ezt az opciót 22 válaszadó választotta. 20 válaszadó megjelölte a „pontosabbá szeretném tenni a munkámat” válaszlehetőséget is. Ez azt mutatja, hogy a tolmácsok többségénél fennáll az eszközhasználatnak legalább egy deklarált célja. Érdekes azonban, hogy az ezt a választ megjelölő 20 megkérdezett közül csak öten jelölték be az IKT-segédeszközök használatának előnyei közül a „pontosságot”. Ez azt jelenthetné, hogy – a IV. kérdésben bejelölt állítással ellentétben – az esetek 3/4-ében az a tapasztalatuk, hogy mégsem teljesül a kitűzött cél. Ennek az ellentmondásnak köszönhetően ismét előtérbe kerülhetnek a Spitzer könyvében bemutatott összefüggések, és egyben árnyalódik a IX. és a X. kérdésre adott válaszok által festett meglehetősen pozitív kép, hiszen nem biztos, hogy a pozitív elvárásoknak tényleg megfelelnek a tolmácsolás során használt IKT-segédeszközök. Hasonló jelenségre utalnak azon válaszadók, akik szerint bár sokat segítenek ezen eszközök munkájukban, mégis negatív választ adtak a használat eredménye tekintetében, a nyolc negatív válasz közül hét esetben fennállt ez a paradoxon.

5.5. Egyéb összefüggések

A vizsgálat tárgyát képezte még azon szempont elemzése, hogy azok a válaszadók, akik a IV. kérdésben megadták, hogy kifejezetten nyelvi közvetítés céljára tervezett szoftveres eszközöket vesznek igénybe, mennyire térnek el a többi megkérdezett véleményétől. A korrelációvizsgálat eredménye alapján ezen

csoport tagjai az eszközhasználat eredményét tekintve valamivel pozitívabb válaszokat adtak, mint a többi megkérdezett ($r=0,43$, $p=0,036$). Ezen eszközök használata a megkérdezettek korával nem mutatott kapcsolatot, tapasztalatával ($r=0,421$, $p=0,041$) azonban igen: a nagyobb szakmai tapasztalattal rendelkező válaszadók használtak inkább speciális, nyelvi közvetítéshez tervezett programokat munkájuk során.

A II. és a III. kérdés között áll fenn még egy logikus összefüggés: azon válaszadók, akik több hardveres eszközt jelöltek meg, több szoftveres megoldást is alkalmaznak ($r=0,623$, $p=0,001$).

6. Kritikai megjegyzések a pilot kutatás válaszadóitól

Az éles kérdőív kiküldése előtt került sor a pilot kutatás eredményeinek elemzésére. Az ebben részt vevő hat tolmács a törzs-kérdéssoron kívül egy kutatás-minősítő kérdéssorozatot is megválaszolt. A visszajelzési kérdéssor első eleme a relevanciára vonatkozott: az összes válaszadó relevánsnak ítélte meg a témát a tolmácsok szempontjából, ketten az erőteljesen (legmagasabb érték az 1-4-es skálán), míg négyen a meglehetősen (3 pont) opciót választották. A második és a harmadik visszajelzési pontban az egyes kérdésekről gyűjtött benyomásokat a kérdőív: a hatból három válaszadó nevezett meg konkrét kérdéseket, amelyek számára érdekesnek minősültek. Érdekes azonban, hogy csak egy olyan kérdés volt, amelyet mindhárman megjelöltek, ez pedig a VII. számú kérdés volt (lásd 5. táblázat), mely a tolmácsolás közbeni eszközhasználat előnyeit sorolta fel. Párját azonban (VI. kérdés), mely ennek a lehetséges árnyoldalait sorakoztatja fel, egyik válaszadó sem jelölte meg. Két szavazatot kapott még a különböző eszközöket felsorakoztató és a tolmácsolástámogató eszköz meglétére utaló kérdés is.

A nehezen megválaszolható, kevéssé érthető kérdésekre vonatkozó pontnál az egy órára vonatkoztatott eszközhasználat helyzetfüggésére hívták fel a figyelmet a válaszadók (pl. egy powerpoint-előadás folyamatos léptetésének megítélése), illetve arra, hogy az eszközöket egyáltalán nem alkalmazzák esetében sok kérdés megválaszolása nem lehetséges. Szintén kritika érte azt, hogy felsőfokú végzettség nélküli tolmács is adott esetben kitölthetné a kérdőívet. Az éles kutatás során előbbi kritika nem okozott gondot a válaszadóknak (a válaszok eloszlásából ez következtethető vissza, hiszen jellemzően alacsony értékeket jelöltek meg), míg a második kritikai megjegyzés nem vált valóra, az adott pontot senki sem jelölte meg: ez azonban nem jelenti azt, hogy nem volt létjogosultsága, így lehetett ugyanis ellenőrizni, hogy bizonyosan a jól kiválasztott tolmácsok töltötték-e ki a kérdőívet.

7. Összegzés

A kérdőíves kutatás összességében elérte célját, átfogó és értékelhető képet mutat a magyar konferenciatolmácsok IKT-segédeszköz-használatáról. Összességében megállapítható, hogy általánosan elterjedt az IKT-segédeszközök

alkalmazása a hazai tolmácsok körében, a hordozható számítógépek képezik a hardveres eszközpark legalapvetőbb részét, míg programok tekintetében a szövegszerkesztő programok, böngészők, elektronikus webes szótárak és elektronikus formátumú párhuzamos szövegek használata általánosnak tekinthető. Az alkalmazás motivációja főleg belső elemekre vezethető vissza, a tapasztalatok bár megoszlanak, összegezve inkább pozitív irányba mutatnak. Az előnyök esetében a kereshetőség és a gyorsaság, míg a hátrányoknál a figyelemmegosztó hatás és a technikai problémák a legjelentősebb tényezők. Az eszközök munka közbeni használata ugyan mérsékelt, de általánosan jelen van. A technológiai fejlődés új lehetőségeket hozott a tolmácsolásba, azonban általánosan elterjedt tolmácsolástámogató eszköz nincsen jelen a magyar piacon.

További kutatási lehetőségeket jelenthet az egyes eszközök hatásának kontrollcsoportos kísérleti vizsgálata a tolmácsolásban, melynek segítségével úgy hardveres, mint szoftveres szinten kiindulási adatok lennének kinyerhetőek az egyes eszközökről, illetve tényleges munka közben használatukról. Jelen kutatás megismételhető lenne még más országok nemzeti piacain éppúgy, mint kifejezetten az EU-s intézményi, illetve szabadúszó tolmácsok körében. Egy évtized elteltével akár jelen kutatás is megismételhető, megvizsgálva, hogy ezen új jelenség mennyire gyorsan változik az idő múlásával. Szintén fontos kiegészítése lehet a vizsgálatnak, hogy az egyes képzőintézmények mennyire építik bele ezen szempontot a tolmácsképzésbe, illetve, hogy a frissen végzett tolmácsok és a szakmát tanuló hallgatók miként viszonyulnak ezen területhez.

Irodalom

- Berber Irabien, D. 2010. *Information and communication technologies in conference interpreting*. Doktori disszertáció. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, Departamento de Estudios Ingleses y Alemanes. <http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/8775/tesi.pdf> Letöltve: 2015.10.20.
- Horváth I. 2015. Információs és kommunikációs technológiák a tolmácsolásban és gépi tolmácsolás. In: Horváth I. (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 161–169.
- Móricz K. 2016. Információ- és kommunikáció-technológiai eszközök használata a tolmácsolásban. *Fordítástudomány* XVIII. évf. 1. szám. 50–63.
- Rütten, A. 2004. *Why and in what sense do conference interpreters need special software?*. *Linguistica Antverpiensia*. 2004/3. szám. 167–177.
- Seliger, H., W., Shohamy, E. 1990. *Second Language Research Methods*. Oxford: OUP.
- Spitzer, M. 2014. *Digitale Demenz*. München: Drömer.
- Tripepi Winteringham, S. 2010. The usefulness of ICTs in interpreting practice. *The Interpreters' Newsletter*. Vol. 15. 87–99.
- Will, M. 2015. *Zur Eignung simultanfähiger Terminologiesysteme für das Konferenzdolmetschen*. *Trans-kom*. 2015/1. szám. 179–201.

Harmadik kód a tolmácsolásban: Létezik tolmácsolási szöveg?

Szegh Henriett

E-mail: laparisienne.gov@gmail.com

Kivonat: Baker (1993) korpuszkutatásokat ösztönző cikkének köszönhetően számos gépileg olvasható nagyméretű korpusz jött létre, melyek segítségével a fordítási szöveget és általános jellemzőit vizsgáló kutatók reprezentatív és érvényes eredménnyel gazdagították a korpuszalapú fordítástudományt. A korpuszalapú tolmácsolástudomány azonban bizonyos nehézségek (Shlesinger 1998), többek között az anyaggyűjtés és a hangzó szövegek átírásának problematikája, az egyes kísérletek érvényességének megkérdőjelezése miatt néhány évvel később indult csak fejlődésnek, így jóval kevesebb információval rendelkezik a tolmácsolás útján létrejött szövegekről, mint a korpuszalapú fordítástudomány a fordításokról. Kutatásom során a Pannónia Korpusz (Robin et al. 2016) tolmácsolási alkorpuszának tíz eredeti és azok fordított és tolmácsolás szövegén végeztem statisztikai és kontrasztív szövegelemzést azzal a céllal, hogy megállapítsam, vajon létezik-e – a fordítási szöveg (Károly 2007) analógiájára – tolmácsolási szöveg, és ha igen, milyen univerzális tulajdonságok jellemzik. A kutatás első szakaszában egy kétirányú párhuzamos korpuszalapú dolgoztam. Az eredmények igazolták előzetes hipotézisemet, mely szerint a tolmácsolási szövegre az implicitég, az egyszerűsítés és a redundancia csökkenése jellemző. Ennek oka minden bizonnyal a tolmácsolás sajátját képező időkorlátban, szóbeliségében és/vagy a rövid távú memória limitált tárolási kapacitásában keresendő. Ahhoz azonban hogy a kutatás eredményeiből általános következtetéseket tudjak levonni, a következő szakaszban fogok intermodális elemzést (tolmácsolás vs fordított szövegek) is végezni.

Kulcsszavak: tolmácsolási szöveg, korpusz, párhuzamos korpusz, implicitég, egyszerűsítés, szóbeliség

1. A korpuszalapú tolmácsolástudomány

Baker 1993-as „jóslata” valóra vált: az eredeti és fordított szövegek korpuszának elérhetősége, valamint a korpuszorientált módszertan együttesen lehetővé tették és teszik most is a fordításkutatók számára a fordított szövegek természetének, jellemzőinek feltárását.

A gépileg olvasható nagyméretű korpuszoknak köszönhetően a fordítástudomány számos reprezentatív, érvényes eredménnyel lett gazdagabb. A korpuszalapú tolmácsolástudomány azonban, Shlesinger szavaival élve, gyerekcipőben járt. Shlesinger (1998) már 1998-ban látta egy nagyméretű, gépileg olvasható tolmácsolási korpusz létrehozásában a lehetőséget, amely segítségével a tolmácsolás szövegekről tudunk általános következtetéseket levonni összehasonlítva akár más szóbeli megnyilatkozással (összehasonlítható korpusz) vagy a fordítás más formáival (intermodális korpusz), de ezzel együtt látta a nehézségeket is.

Az első probléma abból adódhat, hogy a profi tolmácsok általában érzékenyen reagálnak, amikor kísérleti kutatások résztvevőinek kéri fel őket. Kevesen vállalják a feladatot, és ha mégis, korántsem biztos, hogy egy időben egy helyen tudnak lenni, annak érdekében, hogy a kísérlet megvalósulhasson. Kedvezőbb a helyzet a tolmácsolókkal, akik nyitottabbak az ilyen típusú megkeresésekre, egyedül az ő eredményeik alapján azonban nem tudunk a profi tolmácsokra és az egész tolmácsársadalomra vonatkozó érvényes következtetéseket levonni. Ráadásul, bár fontosságukat senki sem kérdőjelezi meg, az ellenőrzött kísérleteket gyakran éri kritika a túl művi körülmények, a valódi kontextus hiánya és a gyakorlathoz csak kevéssé hasonló feladatok miatt, melyek aláássák ökológiai érvényességüket.

A következő nehézséget az átírás okozza. Míg az input gyakran elérhető gépileg olvasható formátumban, addig a tolmácsok produkciója kizárólag szóbeli, vagyis átírás szükséges ahhoz, hogy feldolgozható legyen. A transzkripció pedig továbbra is időigényes feladat, és számos módszertani problémát is felvet. Nem is beszélve a tolmácsolásnál kulcsszerepet játszó paralingvisztikai dimenzióról, mely az átírásban, érthető okok miatt, nem jelenik meg. A fentiek ismeretében nem meglepő, hogy a tolmácsolási korpuszok építése lassan és nehezen indult. 1965–2000 között közel tíz tolmácsolási korpusz született.

A 2000-es évek technikai fejlődése áttörést hozott a korpuszalapú tolmácsolástudományban. Bár az autentikus adatok hanghordozóra történő rögzítése továbbra is nagyobb nehézségekbe ütközik, mint írott, fordított szövegekhez hozzájutni, a folyamatosan gyarapodó online forrásoknak köszönhetően jóval több feldolgozható anyag áll a tolmácskutatók részére, mint eddig bármikor. Az átírás továbbra is nagyon időigényes, de ma már egyre gyakrabban fordul elő, hogy beszéd felismerő szoftvereket használnak. Segítségükkel előzetes draftot hoznak létre, mely később már könnyen javítható.

Hozzá kell azonban tenni, hogy a 2000 után keletkezett korpuszok is az esetek többségében disszertációkhoz készülnek, vagy saját felhasználásra hozták létre őket, azaz nagy nyilvánosság számára nem elérhetőek. Ilyen Cencini (2000) 2000-ben összeállított angol-olasz nyelvű TIC (Television Interpreting Corpus) televíziós tolmácsolási korpusza, mely 36 000 szövegszóból áll.

Meyer (2008) 2008-ban összeállított 35 000 szövegszóból álló K6 korpusza (elérhető) portugál beszédek és azok átíratát, valamint német megfelelőit tartalmazza. Segítségével Meyer szinkron- és konszekutív tolmácsolásban vizsgálta a tulajdonnevek fordítását.

Szintén Meyer hozta létre a K2 korpuszt (elérhető), mely összesen 160 000 szövegszót eredményező egynyelvű és tolmácsolt orvos–beteg beszélgetés átíratát tartalmazza négy nyelven (német, török, portugál, spanyol).

Bendazzoli (2005) a tolmácsolás direkcionálisának vizsgálatára létrehozott DIRSI (Directionality in Simultaneous Interpreting) korpusza 130 000 szövegszót tartalmaz angol és olasz nyelven.

Az EPIC, az EP háromnyelvű (EN, ITA, ESP) párhuzamos tolmácsolási korpusza 2004-ben jött létre, és mindenki számára ingyenesen hozzáférhető. A korpusz a fent említett három nyelv minden nyelvkombinációjában (9 alkorpusz) tartalmazza a FNy-i beszédet, annak átíratát, valamint az ezeknek megfelelő CNy-i verziót, összesen 180 000 szövegszót.

2. A tolmácsolási univerzálék nemzetközi vizsgálatának eredményei

Fumagalli (1999–2000) 18 angol forrásnyelvi szöveget és az azoknak megfelelő olasz célnyelvi szöveget magába foglaló párhuzamos korpusza, valamint 15 eredeti, célnyelven (olasz) írt szöveget tartalmazó összehasonlítható korpusza azzal a szándékkal jött létre, hogy segítségével a fordítási univerzálék (explicitáció, egyszerűsítés, normalizáció, kiegyenlítődé) esetleges jelenlétét vizsgálja a tolmácsolt szövegekben. A korpusz kis mérete miatt nehézkes általános érvényű megállapításokat tenni, de a jelen kutatás szempontjából is figyelemre méltó az eredmény, amely igazolni látszik, hogy a fent említett univerzálék megtalálhatóak a tolmácsolt szövegekben is.

A Nagoya Egyetem Integrált Akusztikai Információ Kutatási Központjában (Center for Integrated Acoustic Information Research of Nagoya University, CIAIR) 5 éven keresztül építettek egy közel egymillió szövegszót tartalmazó japán–angol tolmácsolási korpuszt. A rögzített anyag hossza 182 óra (elérhető). Tudomásom szerint jelenleg nem létezik ennél nagyobb tolmácsolási korpusz a világon. A korpuszt a nagy gyakorisággal előforduló szinkrontolmácsolási mintázatok kutatására hozták létre. Tohyama és Matsubara (2006) végzett kutatást a korpuszon, és megállapították, hogy a tolmácsok igen gyakran alkalmazzák a szegmentálást és az egyszerűsítést.

Eva Gumul (2006) explicitációval kapcsolatos kutatásokat végzett. Korpusza öt-öt autentikus lengyel és angol nyelven elhangzott politikai beszédből és azok tolmácsolt változataiból, összesen mintegy 100 000 szövegszóból állt. A vizsgálatban részt vevő tolmácsolók első nyelvükről anyanyelvükre 481, míg visszafelé 624 alkalommal explicitáltak. Ezen belül is a leggyakoribb eszköz a kötőszavak használata volt (B–A: 167, A–B: 227) ezt követte, még mindig elég nagy arányban (B–A: 52, A–B: 96) a leginkább szókeresésből és önjavításból fakadó ismétlés, majd a jelentés részletes leírása (B–A: 26, A–B: 42) és végül az egyértelműsítő metaforák használata (B–A: 14, A–B: 32).

3. A kutatás bemutatása

3.1. Kutatási kérdések és hipotézisek

A kutatás kezdetén abból indultam ki, hogy ha a fordítás nyomán keletkezett szövegek sajátos szövegtípust képviselnek, ezt hívja Gellerstam (1986) *translationese*-nek, Károly (2007) fordítási szövegnek, akkor feltételezhetjük, hogy a tolmácsolt szövegnek is, mivel fordítás nyomán keletkezik, szintén sajátos szövegtulajdonságai lesznek. Ha valóban így van, melyek lehetnek ezek az univerzális jellemzők? A tolmácsolás sajátos fordítási kontextusának köszönhetően eltérnek-e, és ha igen, miben, a fordítási szöveg univerzáléitól?

Továbbra is abból az alaptézisből kiindulva, hogy mind a fordítás, mind a tolmácsolás egy FNy és egy CNy között zajló fordítási folyamat eredménye, bizonyára lesznek olyan univerzálék, amelyek mindkettőre jellemzőek. Az a tény azonban, hogy az egyik írott, a másik szóbeli folyamat eredménye, szükségszerűen eltéréseket okoz a két szövegtípus között. A szóbeliséggel járó korlátok, mint az időkorlát vagy a rövid távú memória limitált tárolási kapacitása, nagyban befolyásolhatják a mindkét szövegre jellemző közös tulajdonságok arányát (pl.: kihagyások, szegmentálás [He, Boyd-Graber és Daumé 2016], egyszerűsítés jóval gyakoribb előfordulása a tolmácsolt, mint a fordított szövegekben) és az esetlegesen csak a tolmácsolásra jellemző, pontosabban csak itt kimutatható és mérhető univerzálék előfordulását (pl.: *anticipáció*).

3.2. A korpusz

A vizsgálatot a jelenleg 15 millió szövegszót tartalmazó, de folyamatosan bővülő Pannónia Korpusz (Robin et al. 2016) tolmácsolási alkorpuszából kiválasztott kétirányú párhuzamos korpuszon végeztem. A korpusz öt magyar és öt angol nyelven elhangzott szöveget tartalmaz, és angolra, illetve magyarra történt tolmácsolásuk átíratát. A hangzó szövegek EP. képviselők felszólalásai, a tolmácsolást az Európai Parlament hivatalos tolmácsai végzik valós körülmények között. Az Európai Parlament hivatalos munkahelyein minden üléstermet a nemzetközi követelményeknek (ISO-szabványoknak) megfelelő tolmácsfülkékkel szerelték fel. Műszaki problémák esetén konferenciatechnikusok állnak a tolmácsok rendelkezésére.

A korpuszépítés során a tolmácsszövegek transzkripciója az egységesség és a későbbi könnyebb használat érdekében előre meghatározott szempontok alapján történt. A legfontosabb alapelv az átírás során az volt, hogy minden lexikai és grammatikai elemnek rögzítésre kell kerülnie. A központosítás a magyar nyelv helyesírásának megfelelően történt. Intonált kérdések végére kérdőjel, felkiáltó, óhajtó, felszólító mondatok végére felkiáltójel került. A mondathatárt ponttal jeleztük, a tagmondatokat vesszővel választottuk el. Az évszámokat, a százalékok és a nagy számok számneves összetevőit számjeggyel írtuk (2008-ban, 23 százalék, 40 millió, 20 percent, 2 billion, from 2008 to 2010 stb.). A nyelvváltozatokat, dialektusokat, egyéni, alkalmi kiejtést nem jelöltük,

minden érthető, helyesen kiejtett elem szokványos helyesírással került átírásra. Azokat az eseteket, amikor a felszólalót megszakították (pl. az ülés elnöke közbeszólt), mindig jeleztük, de az adott szöveg nem került átírásra, hiszen az nem a tolmácsolás részét képezi. A tolmácsszövegek átírására vonatkozó részletes útmutató az 1. függelékben olvasható.

A szövegeket három aspektusból vizsgálom. A jelen cikk az első, a kétnyelvű párhuzamos vizsgálat eredményeit mutatja be. Az a tény, hogy a korpusz kétirányú, párhuzamos lehetőséget ad a második, azaz az összehasonlítható kutatás megvalósítására és a tervek között szerepel egy intermodális, vagyis a fordított és tolmácsolt szövegek összehasonlítását célzó kutatás is.

4. Elemzés

4.1. Statisztikai elemzés

Első lépésben statisztikai elemzést végeztem: vizsgáltam a szövegek terjedelmét, mondataik számát, valamint az átlagos mondathosszúságot. Fontos azonban megjegyezni, hogy a számítógépes elemzés önmagában csupán számokat bocsát rendelkezésünkre. Ahhoz, hogy megállapítsuk, milyen műveleteket és legfőképpen miért alkalmaznak a fordítók és tolmácsok, valamint, hogy az eredményekből érvényes következtetéseket vonhassunk le (Károly 2003), kontrasztív szövegelemzést érdemes végezni. Ennek eredményeit a 4.2. pontban mutatom be.

4.1.1. Statisztikai elemzés – szavak száma

A párhuzamos korpuszon végzett statisztikai elemzés első lépéseként a szavak számát vizsgáltam. Az eredményeket az 1. táblázat mutatja. Az *eredeti* mindig az adott nyelven elhangzott szöveg szavainak számát, míg a *tolmácsolt* értelemszerűen a tolmácsolt szöveg szavainak számát mutatja.

1. táblázat
Szavak száma

		angolról magyarra	magyarról angolra
1. szöveg	eredeti	162	108
	tolmácsolt	102	152
2. szöveg	eredeti	161	146
	tolmácsolt	133	171
3. szöveg	eredeti	184	140
	tolmácsolt	137	233

		angolról magyarra	magyarról angolra
4. szöveg	eredeti	161	148
	tolmácsolt	122	153
5. szöveg	eredeti	173	124
	tolmácsolt	124	146

A táblázatból jól látható, hogy angolról magyarra történő tolmácsolás során minden esetben csökken, magyarról angolra pedig nő a szavak száma. Pusz-
tán ezekből az adatokból nem érdemes hosszú távú következtetéseket levon-
ni a tolmácsolási műveletekkel kapcsolatban, itt jóval valószínűbb, hogy nem
ezek, hanem a két nyelv tipológiai különbségei okozzák az eltéréseket. A ma-
gyar agglutináló nyelvként a szótőhöz illesztett toldalékokkal fejezi ki a nyelvta-
ni viszonyokat, míg az izoláló angolban minden funkciónak külön szó felel meg
(Klaudy 2007), következésképp, amit a magyar képes egy szóban kifejezni, azt
az angol talán csak két, esetleg több szóval tudja leírni.

4.1.2. Statisztikai elemzés – mondatok száma

A statisztikai elemzés második lépéseként egybevetettem az eredeti és a tol-
mácsolt szövegek mondatainak számát. Az eredményeket a 2. táblázat foglalja
össze.

2. táblázat
Mondatok száma

		angolról magyarra	magyarról angolra
1. szöveg	eredeti	9	7
	tolmácsolt	8	3
2. szöveg	eredeti	9	6
	tolmácsolt	10	4
3. szöveg	eredeti	9	7
	tolmácsolt	8	6
4. szöveg	eredeti	8	5
	tolmácsolt	5	2
5. szöveg	eredeti	8	10
	tolmácsolt	12	6

Az esetek többségében csökken a mondatok száma a tolmácsolásban. Ennek az az oka, hogy a tolmácsok az üzenet szempontjából felesleges mondatokat kihagyják, azaz egyszerűsítenek.

Látjuk azonban, hogy van példa a mondatok számának növekedésére is. Az előadók gyakran előre megírt szövegeket olvasnak fel, melyeket a tudatos szerkesztés, a jól formáltság, a teljes mondatok túlsúlya és igen gyakran többszörösen összetett alá- és mellérendelt mondatok jellemeznek, ezért a tolmácsok ezeket a hosszabb és összetettebb FNy-i mondatokat több, rövidebb, egyszerűbb CNy-i mondatra bontják, így segítve a feldolgozást (ld. (1) példa).

- (1) (a) This mess [hell]-hole must be shut down immediately with all of current detainees having access to fair trial before a civilian court, all of the secret CIA torture prisons in Europe must be shut down, the use of Shannon airport in Ireland for military and rendition flights by the CIA must be ended, and the barbaric to death penalty must be brought to an end.
- (b) Ezt a pokol tornácát be kell zárni. És fontos, hogy igazságos eljárás-hoz legyen joguk a öö fogvatartottaknak. Az összes európai titkos CIA börtönt be kellene zárni, a shannoni repülőteret nem szabadna a CIA-nak felhasználni. Ezt a barbár helyszínt meg kell szüntetni!

4.1.3. Statisztikai elemzés – átlagos mondathosszúság

Az átlagos mondathosszúságot a Wordsmith Tools program segítségével számoltam, az eredményeket a 3. táblázatban láthatjuk. Az eredeti magyar/angol hangzó megnevezés a kiválasztott alkorpusz összes eredeti magyar/angol nyelven elhangzott, a magyarra/angolra tolmácsolás pedig az összes magyarra/angolra tolmácsolás szövegét foglalja magába.

3. táblázat

Átlagos mondathosszúság

Eredeti magyar hangzó	16,19
Magyarra tolmácsolás	14,18
Eredeti angol hangzó	19,5
Angolra tolmácsolás	20,9

Az eredeti magyar hangzó és magyarra tolmácsolás szövegek adataiból jól látszik, hogy a tolmácsolás szövegekben a mondatok átlagos hossza rövidebb, mint az eredetiben, kevesebb szót tartalmaznak. Ez az adat egyszerűsítésre enged következtetni. Ami az angol szövegeket illeti, itt minimális eltéréssel, de ellentétes eredményt kaptam. Megvizsgáltam azt a két szöveget, amelyek ezt az ellentétes adatot eredményezik, és arra a következtetésre jutottam, hogy a tolmácsolás szöveg mondatainak száma, amely hatással van az átlagos mondathosszúságra,

torzítja az eredményt. Sajnálatos módon ebben a két szövegben a tolmács fontos információkat tartalmazó mondatokat hagyott ki vagy részben, vagy teljes egészében a szövegből (ld.: 2) példa).

- (2) (a) Gond ez ma Európában? Hasonlóan beteges az a gondolkodás is amely megtiltaná a szomszédnak, hogy megemlékezzen a napról, amikor elvesztette vagyonát, földjét, esetleg családtagjait. Erre is volt példa a napokban, amikor az első világháborút lezáró trianoni békeszerződésre emlékeztünk június negyedikén. A kirekesztő, elnémító, múltat letagadó, egy régió létét, fejlődését megtiltani akaró gondolkodásra van ellenszer. Egy nyitott, befogadó kulturális értékeket megbecsülő, kisebbségek jogait tiszteletben tartó, erős Európa.
- (b) Ehm there have been other problems in the last few days. We've we organised on June 4th we organised ehm the commemoration of the Versailles treaty which put an end to the first world war. But ehm we have problems and there are ehm means of ehm tackling them but we must respect the values of all minorities and everyone's cultural values thank you.

4.1. Kontrasztív elemzés

A kontrasztív szövegelemzés során mondatonként vettem számba a tolmácsok által végrehajtott műveleteket, melyeket Klaudy (1997) tipológiája alapján osztottam fel. Lexikai műveletek: jelentések konkretizálása és generalizálása – jelentések összevonása és felbontása – jelentések kihagyása és betoldása – jelentések áthelyezése – jelentések felcserélése – teljes átalakítás – kompenzálás. Grammatikai műveletek: grammatikai konkretizálás és generalizálás – grammatikai felemelés és lesüllyesztés – grammatikai kihagyás és betoldás – grammatikai felbontás és összevonás – grammatikai áthelyezés – grammatikai csere.

Ezt követően az így azonosított grammatikai és lexikai átváltási műveleteket, szintén Klaudy (1997) tipológiája alapján, explicitációs és implicitációs csoportba soroltam aszerint, hogy milyen eltolódásokat hoztak létre a szövegben. Klaudy az explicitációt és az implicitációt a fordítói műveletek átfogó „szuperkategóriáinak” (2004: 72) nevezi. Előbbihez sorolja a lexikai konkretizálást, felbontást és betoldást, valamint a grammatikai konkretizálást, felbontást, felemelést és betoldást, míg utóbbihoz a lexikai általánosítást, összevonást és kihagyást, valamint a grammatikai általánosítást, összevonást és kihagyást. A grammatikai és lexikai áthelyezések, cserék explicitációs és implicitációs kategóriába való besorolásáról Robin alapján (2014) attól függően döntöttem, hogy a fordítók műveleteinek eredményeképpen „hangsúlyosabb, egyértelműbb, kifejtettebb közlés jött létre, vagy ennek ellenkezője” (Robin 2014: 99).

Az explicitációval és implicitációval járó átváltási műveleteket további három alkategóriába soroltam szintén Robin (2014) tipológiája alapján. Megkülönböztettem tehát kötelező szabálykövető explicitációs/implicitációs műveleteket, fakultatív normakövető és fakultatív stratégiakövető explicitációs/implicitációs műveleteket.

A kötelező kategóriába azokat a műveleteket soroljuk, amelyek mellőzése nyelvtanilag értelmetlen mondatot eredményezne. A fakultatív normakövető műveletek azok a fordítói beavatkozások, amelyek olyan rendszerességgel fordulnak elő, hogy normaként értelmezhetők. A stratégiakövető műveletek pedig azok a műveletek, amelyek segítségével (1) olyan jelentés fogalmazódik meg expliciten a célnyelvi szövegben, amely az eredetiben nem volt benne; (2) az eredeti szövegben impliciten megfogalmazott információ a fordításban nyíltan kifejeződik; (3) a forrásnyelvi szöveg egy eleme nagyobb hangsúlyt kap a fordításban.

A vizsgálatban azonban csak és kizárólag a normakövető és stratégiakövető explicitációra/implicitációra koncentráltunk, a kötelező kategóriát elhagytuk, hiszen ott a tolmácsnak nincs választása, a két nyelv rendszerbeli különbségei miatt el kell végeznie az adott átváltási műveletet.

A megbízhatóság érdekében (Károly 2002) a szövegelemzést kettős kódolással végeztem, azaz felkértem egy második személyt, hogy az előzetesen meghatározott szempontokat figyelembe véve elemezze a korpusz szövegeit.

4.2.1. Kontrasztív elemzés – Átváltási műveletek száma

Az átváltási műveletek számát – grammatikai és lexikai műveletekre bontva – a 4. táblázat tartalmazza.

4. táblázat

Átváltási műveletek száma

	angolról magyarra	magyarról angolra
grammatikai	47	68
lexikai	216	225

Jól látható, hogy legyen szó bármelyik nyelvi irányról, a tolmácsok jóval nagyobb számban alkalmaznak lexikai, azaz a szövegek jelentéstartalmáért felelős, az információterhet módosító műveleteket, mint grammatikait. Ennek hátterében két dolog állhat. Az egyik, hogy a szövegekben általában több a lexikai, mint a grammatikai elem, vagyis nagyobb eséllyel végeznek a tolmácsok, de a fordítók is, lexikai elemekhez kapcsolódó átváltási műveleteket, a másik pedig az, hogy a tolmácsolásnál nem elsődleges szempont a nyelvi normákra, melyek többsége egyébként grammatikai, való odafigyelés. Vagyis az eredmények a tolmácsolás beszélt nyelvi jellegét látszanak megerősíteni.

4.2.2. Kontrasztív elemzés – Leggyakoribb műveletek száma

A következő, 5. táblázat a leggyakoribb műveleteket tartalmazza.

5. táblázat

Leggyakoribb műveletek száma

angolról magyarra	lexikai kihagyás	106
	lexikai betoldás	41
	lexikai konkretizáció	31
	lexikai általánosítás	25
magyarról angolra	lexikai kihagyás	95
	lexikai betoldás	51
	lexikai általánosítás	44
	lexikai konkretizáció	29

Látható, hogy az első négy helyen, legyen szó bármely nyelvi irányról, kizárólag lexikai műveletek állnak, azok közül is a kihagyás messze magasan az első helyen. Vagyis a tolmácsok kihagynak bizonyos szavakat, mondatrészeket, sőt akár egész mondatokat az eredeti szövegből, vagyis egyszerűsítik azt (ld. (3) példa).

- (3) (a) And in my view *these reports before the plenary today*, fail to address the fundamental problems with the current system of structural funding.
- (b) Szerintem a *jelentések* nem válaszolnak a jelenlegi strukturális öre [alapok] ö rendszerének ö alapvető problémáira.

Szelektálnak. A felesleges, redundáns, beszédhelyzetből kikövetkeztethető információt, mint a fenti példában a *before the plenary today* kifejezést, elhagyják. Így több idejük marad a feldolgozásra, és a memóriájuk sem telítődik olyan hamar.

Gile (1985) erőfeszítés-modelljével illusztrálhatjuk legjobban, hogy mi történik egy tolmácsolási helyzetben. A tolmácsra három erő hat. A beérkező információt meg kell hallgatnia és elemeznie, azaz feldolgoznia. Ehhez el kell raktároznia a memóriájában a szavakat, mondatokat, majd CNy-en visszaadni az eredeti gondolatot. A rendelkezésére álló energiát e között a három feladat között kell megosztania. Ha az egyikre nagyobb erőfeszítést kell fordítania, azt csak a másik kettő kárára tudja megtenni, aminek eredménye gyakran a tolmácsolás minőségének romlása, fontos információk elvesztése...

Az 5. táblázat adatai első pillantásra furcsának tűnhetnek. Az első két és a harmadik-negyedik helyen is ellentétes műveletek állnak. Hogyan lehetséges ez? Válaszként talán visszautalnék Shlesingerre és kutatásaira (Shlesinger

és Ordan 2014), melyekben azt vizsgálta, hogy vajon a tolmácsolás ugyanaz-e, mint a fordítás, leszámítva persze, hogy nem írásbeli, hanem szóbeli, vagy inkább a beszéd egy formája a beszélt nyelvre jellemző tulajdonságokkal. Shlesinger végkövetkeztetése: „a szinkrontolmácsolás a hibriditás egy paradigmikus esete” (Shlesinger és Ordan 2014: 58).

4.2.3. Kontrasztív elemzés – Explicitációk és implicitációk száma

Ez a hibriditás a 6. táblázatból is nagyon jól látszik, amely az explicitációk és implicitációk számát mutatja.

6. táblázat
Explicitációk és implicitációk száma

	angolról magyarra	magyarról angolra
explicitáció	101	125
ebből stratégiai	91	118
ebből normakövető	10	7
implicitáció	162	168
ebből stratégiai	159	167
ebből normakövető	3	1

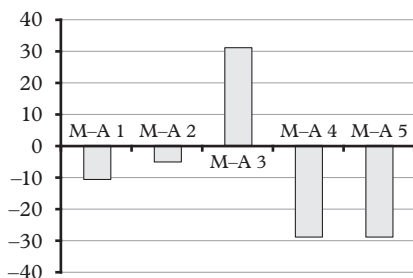
A táblázat megerősíti az előző eredményeit: a tolmácsok gyakrabban élnek az implicitáció lehetőségével, mint az explicitációval. A két nyelvi irányban összesen 336-szor implicitáltak és 226-szor explicitáltak. A 226 explicitáció, amely azonban korántsem mondható elenyésző számnak, alátámasztja Fumagalli (2000) eredményeit, aki a tolmácsolási univerzálékat vizsgálva megállapította, hogy nemcsak a fordításra, hanem a tolmácsolásra is jellemző az explicitáció. Az eredmények megerősítik továbbá Gumul (2006) állítását is, mely szerint B–A nyelvre kevesebbszer explicitálnak a tolmácsok, mint A–B nyelvre. A stratégiai és a normakövető műveletek száma, legyen az implicitáció vagy explicitáció, alátámasztja azon korábbi állításomat, mely szerint tolmácsolás során nem a normakövetés az elsődleges szempont.

Azt, hogy a fordított szövegek explicitebbek, mint az eredetiek, Blum-Kulka (1986) explicitációs hipotézise óta tudjuk. De vajon mi a helyzet a tolmácsolás szövegeivel? Makkos és Robin (2012) kutatásaik során az úgynevezett explicitégségi mutatót használták a forrás- és célnyelvi szövegek explicitégségi szintje közötti különbség kifejezésére, mégpedig a fordítás során végrehajtott explicitációs és implicitációs műveletek egymáshoz viszonyított száma alapján.

Az explicitégségi mutató analógiájára az implicitégségi mutató is kiszámolható: a kiinduló, eredeti szöveg implicitégsége 0, ebből kivonjuk a tolmácsolás során elvégzett implicitációk számát, majd hozzáadjuk az explicitációk számát.

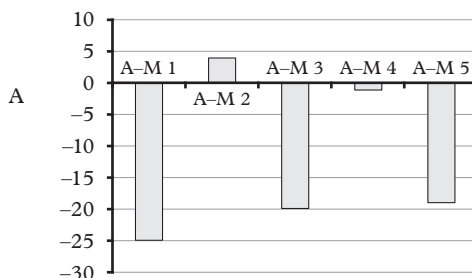
7.a táblázat

Implicitségi mutató M–A

7.b táblázat

Implicitségi mutató A–M

A 7.a és 7.b táblázat szerint az M–A 3 és A–M 2-vel jelölt szövegek kivételével mindegyik alátámasztja, hogy a tolmácsolás szövegei implicitességi szintje magasabb, mint az eredeti szövegeké. Ennek oka az egyszerűsítés, a rengeteg kihagyás, amit az eddigiekben is láthattunk.

A két kivételt részletesen megvizsgálva két jellemző okát találtam annak, hogy az eredeti implicitességi szint alacsonyabb, mint a tolmácsolás változatoké. A tolmács sok helyen feleslegesen, így növelve a szöveg redundanciáját (4) (5), azért végzett lexikai betoldást, hogy kitöltse a szüneteket, amíg információra vár, vagyis Lederer (2001) szavaival élve strukturális anticipációt alkalmazott (6).

- (4) (a) Tehát...aggodalmunk megint előjön, hogy az orosz függőség talán megint életbe fog lépni.
 (b) And therefore that is a matter of concern *I'm afraid we are worried* in terms of our dependency on Russia *we fear* that we will be more dependent in future.

Ha a következő mondatban a tolmács így fogalmaz: nem a költségvetés, hanem az alapján fognak rólunk véleményt mondani, hogy a 2020-as stratégia elérte-e céljait, elkerülhetné volna az *alapján* szó kétszeri használatát. Fontos hozzátenni, hogy a magyarban, beszélt nyelvben nagyon gyakran előfordul, hogy hasonlóan a fenti tolmáchoz duplán használják ezt a szót, ami éppen ezért nem zavaró, ugyanakkor a tolmácsolás beszélt nyelvhez való hasonlóságát tükrözi.

- (5) (a) And in 2020 we will be judged not *by* the size of our budget but on whether we delivered on the 2020 strategy or not.
 (b) Másodsorban az Európai Unió 2020-as stratégiája ö kulcsfontosságú: kettőezer-húszban nem a költségvetés *alapján* ö fognak rólunk véleményt nyilvánítani, hanem az *alapján*, hogy az Európa 2020-as stratégia elérte-e céljait.

A strukturális anticipációra, az anticipáció egy speciális esetére Lederer hívta fel a figyelmet Seleskovitchsal közösen írt *Interpréter pour traduire* (2001) című

könyvében. A meghatározás szerint a strukturális anticipáció során a tolmács egy egyszerű, semleges mondattal vezeti be mondanivalóját, ezáltal húzza az időt, egészen addig, amíg a mondat folytatásához szükséges, számára releváns információ elhangzik.

- (6) (a) Az első az orosz energiaimport jelentőségének az újragondolása a második pegyig [pedig] egy olyan kibővítése a partnerségi szerződésnek, hogy európai uniós képviselők is részt vehessenek megfigyelőként a decemberi, illetve a 2013 márciusában tartandó elnöki [elnökválasztásokon].
- (b) First of all the importance of energy import we need to rethink that whole policy and secondly extending the Partnership Agreement *that's another point I'd like to touch upon* with EU representatives taking part as observers in the elections that are to take place in December and also in March of 2013 when you have the Presidential elections coming up in that country.

5. Összefoglalás

A kétnyelvű párhuzamos elemzés eredményei igazolták előzetes hipotézisemet, mely szerint a tolmácsolási szöveg *redukált* szöveg, melyet elsősorban az implicitség, az egyszerűsítés és a redundancia csökkenése jellemez. Háttérben az időkorlát és/vagy a rövid távú memória limitált tárolási kapacitása áll. A szerkesztetlenség és az a tény, hogy a tolmácsok egyes, az adott szituációban jelen levő vagy kikövetkeztethető elemeket kihagyhatnak, mind a tolmácsolási szöveg beszélt nyelvi jellegét erősíti.

A jelen kutatási eredményeket a továbbiakban két másik aspektusból történő vizsgálattal szándékozom alátámasztani, kiegészíteni. Az éppen folyamatban lévő egynyelvű összehasonlítható vizsgálat keretein belül a tolmácsolt szövegeket az eredeti, spontán beszédekkel vetem össze. Ezt követi majd az intermodális vizsgálat, mely során lehetőségem nyílik összehasonlítani a fordított és tolmácsolt szövegeket is. A három elemzés adatai talán már elegendőnek bizonyulnak ahhoz, hogy általános érvényű megállapításokat tehessek a tolmácsolási szövegre vonatkozóan.

Irodalom

- Baker, M. 1993. Corpus Linguistics and Translation Studies: Implications and Applications. In: Baker, M., Francis, G., Tognini-Bonelli, E. (eds) *Text and Technology: In Honour of John Sinclair*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. 233–250.
- Blum-Kulka, S. 1986. Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. In: House, J., Blum-Kulka, S. (eds) *Interlingual and Intercultural Communication. Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 17–37.

- Cencini, M. 2000. *Il Television Interpreting Corpus (TIC). Proposta di codifica conforme alle norme TEI per trascrizioni di eventi di interpretazione in televisione*. Unpublished dissertation. Advanced School for Translators and Interpreters (SSLMIT), University of Bologna at Forlì.
- Fumagalli, D. 1999–2000. *Alla ricerca dell'interprete. Uno studio sull'interpretazione consecutiva attraverso la corpus linguistics*. Unpublished dissertation, Advanced School for Translators and Interpreters (SSLMIT), University of Trieste.
- Gellerstam, M. 1986. Translationese in Swedish novels translated from English. In: Wollin, L., Lindquist, H. (eds) *Translation Studies in Scandinavia*. Lund : CWK Gleerup. 88–95.
- Gile, D. 1985. Le modèle d'efforts et l'équilibre d'interprétation en interprétation simultanée. *Meta* Vol 30. No. 1. 44–48.
- Gumul, E. 2006. Explication in simultaneous interpretation: a strategy or a by-product of language mediation? *Across Languages and Cultures* Vol. 2. No. 7. 171–190.
- Károly K. 2002. Az alkalmazott nyelvészeti kutatások néhány alapvető módszertani kérdéséről. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 2. évf. 1. szám. 77–87.
- Károly K. 2003. Korpusznyelvészet és fordításkutatás. *Fordítástudomány* 5. évf. 2. szám.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Klaudy K. 1997. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 2004. Az implicitációról. In: Navracics J., Tóth Sz. (szerk.) *Nyelvészet és interdiszciplinaritás. Köszöntőkönyv Lengyel Zsolt 60. születésnapjára*. Szeged: Generália. 70–75.
- Klaudy K. 2007. *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Makkos A., Robin E. 2012. Fordítói műveletek a kompetencia függvényében. In: Horváthné Molnár K., Sciacovelli A. (szerk.) *Az alkalmazott nyelvészet regionális és globális szerepe: alkalmazott nyelvészeti kutatások az EU magyar elnökség évében*. A MANYE kongresszusok előadásai 8. Budapest–Szombathely–Sopron: MANYE–NYME. 305–318.
- Robin E., Dankó Sz., Götz A., Nagy A. L., Pataky É., Szegh H., Zolczer P. 2016. Fordítástudomány és korpuszkutatás: bemutatkozik a Pannónia Korpusz. *Fordítástudomány* 18. évf. 2. szám. 5–26.
- Seleskovitch, D., Lederer, M. 2001. *Interpréter pour traduire*. Paris: Didier-Erudition.
- Shlesinger, M. 1998. Corpus-based interpreting studies as an offshoot of corpus-based translation studies. *Meta* Vol. 43. No. 4. 486–493.
- Shlesinger, M., Ordan, N. 2014. More spoken or more translated. In: Brems, E., Meylaerts, R., van Doorslaer, L. (eds) *The known unknowns of Translation Studies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 47–65.

Internetes források

Bendazzoli, C., Sandrelli, A. 2009. Corpus-based Interpreting Studies: Early Work and Future Prospects.

<http://www.raco.cat/index.php/Tradumatica/article/view/154835>

Utolsó letöltés: 2017. március 20.

He He, Boyd-Graber, J., Daumé, H. 2016. Interprete vs Translationese: The Uniqueness of Human Strategies in Simultaneous Interpretation. http://www.umiacs.umd.edu/~hhe/papers/2016_naacI_interprete.pdf

Utolsó letöltés: 2017. március 5.

Meyer, B. 2008. Interpreting proper names: different interventions in simultaneous and consecutive interpreting.

http://www.trans-kom.eu/ihv_01_01_2008.html

Utolsó letöltés: 2017. április 20.

Monti, C., Bendazzoli, C., Sandrelli, A., Russo, M. 2005. Studying directionality in simultaneous interpreting through an electronic corpus: EPIC (European Parliament Interpreting Corpus). *Meta* Vol. 50. No. 4.

<http://www.erudit.org/revue/meta/2005/v50/n4/>

Utolsó letöltés: 2017. január 10.

Robin, E. 2014. Fordítási univerzálék a lektorált szövegekben. Doktori disszertáció. <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/robinedina/diss.pdf>

Utolsó letöltés: 2017. április 19.

Tohyama, H. Matsubara, S. 2006. Collection of Simultaneous Interpreting Patterns by Using Bilingual Spoken Monologue Corpus.

http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2006/pdf/125_pdf.pdf

Utolsó letöltés: 2017. február 5.

1. függelék: Átírási elvek

Jelenség	Jelölés
szünet (üres) (nem tapad) egy ... jel kb. 2 mp.
szünet (kitöltött)	magyar: ö öö ööö (az ö-k száma az adott rész hosszát jelöli, egy ö kb. 2 mp)
	angol: ehm eehm eeehm
érthetetlen	# (nem tapad)
önjavítás	[a javított rész] szó, amit javít [szó, amire javít]
beszélő, tolmács által hibásan ejtett szó javítása	rosszul ejtett szó >helyes szó<
tolmácsot megszakítják	>...< (a szöveg nem kerül átírásra)
technikai hiba	t#
évszámok, százalékok, nagy számok szám összetevője	számmal (pl. 2008-ban, from 2008 to 2010, 23 százalék...)
nyelvváltozat, dialektus, egyéni, alkalmi kiejtés	nem jelölt

Alulreprezentált célnyelvi elemek a fordításban, avagy a „szokott” esete

Dankó Szilvia

E-mail: szilvia.danko@yahoo.com

Kivonat: Sonja Tirkkonen-Condit (2002) a célnyelvre jellemző „egyedi” nyelvi elemek alulreprezentáltságáról megfogalmazott, ma már a fordítási univerzálék közé sorolt hipotézisét alapul véve kerestem egy olyan „egyedi” nyelvi elemet, melynek előfordulása eltérő lehet az autentikus magyar nyelvű szövegekben a fordított szövegekhez képest. A *szokott* segédige használatára nincs angol forrásnyelvi inger, ezért a fordítók mentális lexikonjában máskor és ritkábban aktiválódik, mint autentikus szövegalkotás során. Az „egyedi” nyelvi elem kutatása a Pannónia Korpuszból (Robin et al. 2016) válogatott szövegeken történt, szórakoztató irodalom és szaknyelv viszonylatában. Eredeti szövegalkotás során a *szokott* segédige előfordulása közel a duplája volt, mint a fordított szövegekben. A műfaji eltérés is megmutatkozott az eredményekben. A szórakoztató irodalomban ugyanis több mint kétszer olyan gyakran használják, mint a szakszövegekben. A szakszövegeken belül a jogi szövegekben szinte egyáltalán nem fordul elő ilyen szerkezet, a gazdasági és a műszaki szövegekben már található néhány példa, a társadalomtudományi szövegekben pedig a szórakoztató irodalomban mérhető átlaghoz hasonló az előfordulási arány. Konklúzióként elmondható, hogy a célnyelvre jellemző „egyedi” nyelvi elemekkel kapcsolatos kutatás bizonyítja a hipotézis helyességét.

Kulcsszavak: „egyedi” nyelvi elem, fordítási univerzálék, Pannónia Korpusz, műfaji sajátosságok, (forrás)nyelvi inger

1. Bevezetés

A fordítási univerzálék között tartjuk számon Tirkkonen-Condit (2002) hipotézisét a célnyelvre jellemző „egyedi” elemek (*unique items*) fordított szövegekben előforduló alulreprezentáltságáról. A hipotézis szerint a fordításokban az eredeti célnyelvi szövegeknél kisebb gyakorisággal fordulnak elő olyan nyelvi elemek, amelyeknek nincs egyértelmű nyelvi ekvivalensük a forrásnyelvben. Tirkkonen-Condit (2002) a jelenség lehetséges okának azt tartja, hogy a forrásnyelvi szövegből hiányzik a szükséges nyelvi inger (*linguistic stimulus*), ezért hagyják figyelmen kívül a fordítók ezeket a célnyelvre jellemző „egyedi” nyelvi elemeket a fordítás során. Tirkkonen-Condit szerint kisebb eséllyel választják be őket a célnyelvi szövegekbe, mint amilyen gyakran az autentikus szövegekben megjelennek (Tirkkonen-Condit 2004: 195).

Az ilyen „egyedi” nyelvi elemek nem lefordíthatatlanok, és nem tartoznak a kulturális reáliák csoportjába, kizárólag fordítási lehetőségeiket tekintve számítanak egyedinek, mivel a forrásnyelvben más nyelvi eszköz segítségével fejezzük ki ugyanazt a jelenséget. Ezek az „egyedi” nyelvi elemek általában gyakori kifejezőeszközök az adott célnyelvben, és bármely nyelvi szinten jelentkezhetnek. Amennyiben ezeknek az elemeknek az előfordulása az adott szövegben a célnyelvi használatától nem tér el, akkor a szöveget az olvasók az eredeti célnyelvi produkcióval egyezőnek ítélik meg, de túlzott vagy elégtelen eloszlásuk a feldolgozás során tapasztalt erőfeszítés miatt ronthatja a szövegek minőségének megítélését.

Bizonyos célnyelvre jellemző „egyedi” nyelvi elemek alulreprézantáltságának lehetséges oka, hogy a mentális lexikonban nem merülnek fel azonnali megoldásként a fordítás során, nem jelentkeznek egyértelmű ekvivalensként a forrásnyelvi szöveg nyelvi ingerként szolgáló elemére válaszképpen. Ezért fordulnak elő ritkábban a célnyelvi fordított szövegben, mint az autentikus írásművekben. A fordítástudományban számos szaktekintély, Toury (1995), Klaudy (1995), Tirkkonen-Condit (2002) is megfogalmazta, hogy a fordítás „kényszere” sajátos viselkedésformákat eredményezhet a fordítóknál, ami megnehezíti, hogy a célnyelv nyelvi készletét teljes mértékben kiaknázzák. Reiss (1971) szerint a hiányzó szavak (*missing words*) árulkodnak arról, hogy a fordító kellőképpen ismeri-e a célnyelvet jó fordítási minőség létrehozásához.

2. Empirikus kutatások a hipotézis vizsgálatára

Számos korábbi kutatás bizonyította, hogy bizonyos nyelvi elemeknek a fordított szövegekben a célnyelvi normától eltérő a disztribúciója: alul- vagy éppen felülreprézantáltak. A fordításokban előforduló lexikai egységek sajátos megoszlását (*unusual distribution of certain lexical items*) Baker fogalmazta meg (Baker 1993: 245). Tirkkonen-Condit az „egyedi” nyelvi elemeket vizsgálta (2000, 2004, 2005). Kutatásainak célja az volt, hogy összehasonlítsa a finn nyelvre jellemző *-kin* és *-hAn* klitikus pragmatikai elem, valamint az *elegendő* igei kifejezéseinek gyakoriságát fordított, illetve eredeti célnyelvi szövegekben. Az összehasonlítások adatai szerint ezek a finn nyelvre jellemző nyelvi elemek ritkábban fordulnak elő a fordításokban, mint az eredetileg finn nyelven írott szövegekben.

Sari Eskola (2004) tanulmányában az interferencia „semleges, statisztikai” hatásának tudja be, amikor a fordításokban a célnyelvre jellemző „egyedi” nyelvi elemek alulreprézantáltak, míg a kézenfekvő, közvetlen ekvivalenssel bíró, mintegy nyelvi ingert kiváltó elemek felülreprézantáltak. Véleménye szerint az egyszerűsítés miatt a fordítók igyekeznek a forrásnyelv megjelenéséhez (*make-up*) minél közelebb maradni, és elfeledkeznek a lehetséges alternatívákról (Eskola 2004). Tehát a választás lehetősége ott van, de a fordítók és lektorok kisebb mértékben használják ki ezeket, mint a szerzők az autentikus szövegalkotás során.

Frankenberg-Garcia (2008) korpuszalapú kutatásában a fordított szövegekben előforduló alul-, illetve felülreprézantált lexikai elemeket kereste. Kutatása nyelvi és kulturális különbségek komplex keveredését mutatta ki az eredeti és fordított portugál nyelv használatában. Az „egyedi” nyelvi elemeken túl szá-

mos olyan kifejezés is az alulreprezentált csoportba került, amelyeknek létezik ekvivalense a forrásnyelvben.

Bár Robin (2012) nem végzett kutatást az egyedi nyelvi elemekről, a hipotézisről szóló összefoglaló írásában azt a gondolatot fogalmazta meg, hogy a fordítók kompetenciája szerint a fordított szövegekben alulreprezentáltak lehetnek azok a célnyelvi elemek, amelyek a forrásnyelvben ritkábban vagy egyáltalán nem fordulnak elő, és nagyobb gyakorisággal jelentkezhetnek olyan szövegsajátosságok, amelyeknek egyértelmű és gyakorta használt ekvivalense létezik a forrásnyelvben. Tehát a kiindulópont a forrásnyelv, ehhez jön a fordító tapasztalata, kompetenciája, kockázatkerülési hajlandósága a fordítási stratégia kiválasztásakor. Meghatározó lehet a szöveg műfaja is. Mivel ilyen vonatkozású vizsgálat még nem történt, kérdés, hogyan befolyásolhatják a műfaji sajátosságok egy-egy ilyen elem előfordulását.

A világszerte folytatott kutatások túlnyomó többsége az angol nyelv dominanciája folytán angol forrásnyelvi vonatkozásban történt. Érdekes kiemelni azonban, hogy egy bizonyos nyelvre jellemző „egyedi” elem nyelvpártól függetlenül jelentkezik vagy nem jelentkezik, és lehetséges, hogy egy másik nyelvpár vonatkozásában létezik nyelvészeti megfelelője, és nem számít „egyedi” nyelvi elemnek. A jelenlegi kutatásban vizsgált *szokott* segédigével alkotott szerkezet hiánya is angol-magyar nyelvi relációban jelentkezik.

3. A kiválasztott „egyedi” nyelvi elem

A magyar nyelvben a *szokott* a todalékmorféma értékű viszonyszók átmeneti csoportjába tartozó egyéb segédige. A *szokott* segédige jellemzője, hogy segédigeként a főnévi igenévvel együtt alkot egy igealakot. Az ige fogalmi jelentését a főnévi igenévi szóalak hordozza, grammatikai jelentéseit a segédigék képviselik. Az ige ragozása, idő- és módjelzése a segédigén található: *el szoktam/szoktál/szokott járni*. A *szokott* segédige a főnévi igenévvel együtt aspektuális többletet hordozó igealak (Keszler 2000), vö. *esténként olvas – esténként szokott olvasni, ásitózik a moziban – ásitózni szokott a moziban*. A segédige a történéssé, cselekvés folyamatának rendszerességére, gyakoriságára vonatkozik, tehát csupán grammatikai jelentést fejez ki, nincs tartalmas lexikai jelentése.

Ez az aspektus angol nyelvre az egyszerű jelenidő (simple present) használatával fordítható: *He reads in the evening*. A gyakoriság érzékeltetéséhez sokszor szükség van valamilyen határozóra: *He often / generally reads in the evening*. Amikor azonban az angol a forrásnyelv, ugyanez az angol mondat sok esetben nem a kézenfekvő *szokott olvasni* szerkezettel kerül át a magyar fordításba, hanem inkább *esténként olvas*. A forrásnyelvben nincs meg a szükséges nyelvi inger a gyakoriság visszaadására. Jellemzője a *szokott* segédigének, hogy hiányos ragozása: csak múlt idejű paradigmája létezik. Ennek az az oka, hogy a múlt idejű alakok a jelenben is meglévő szokást, rendszeres tevékenységet jelölnek. Ha lényeges annak érzékeltetése, hogy valami csak régebben volt szokásunk, a jelenben már nem, akkor indokolt megoldás az összetett múlt (*szoktam volt*) fölelevenítése ennek egyértelművé tételére (Keszler 2000: 120).

A *szoktam volt* aspektusa egybeesik az angol nyelvben használatos *used to do* szerkezettel. Mivel a magyar nyelvben nincs régmúlt igeidő, és az összetett múlt használata is ritka, a *used to do* szerkezet fordítása nem a *szokott* segédigével alkotott szerkezettel történik, hanem múlt időben, rendszerint valamely időhá-tározó segítségével, így például: *He used to read*, vagyis *Annak idején / Régen / Valamikor olvasott*, nem pedig *Szokott volt olvasni*.

4. A kutatási hipotézis

Feltételeztem, hogy mivel a forrásnyelvből hiányzik a *szokott + főnévi igenév* szerkezet használatát kiváltó nyelvi inger, a fordított szövegekben kevesebb ilyen „egyedi” nyelvi elemet lehet azonosítani, mint az autentikus magyar szö-vegekben. További hipotézisként merült fel, hogy a ragozott alakok tekintetében egyes és többes szám harmadik személyben történő, akár a személytelen fogalmazást lehetővé tevő vagy általános kijelentések (pl. *ezt szokták mondani, úgy szokott lenni* stb.) beemelésére is alkalmas szerkezet előfordulása lesz túlsúlyban. Szintén feltételeztem, hogy a műfajt tekintve a szakszövegekre (jogi, gazdasági, műszaki és társadalomtudományi szöveg) jóval kevesebb *szokott + főnévi igenév* szerkezet lesz jellemző, mint a szórakoztató vagy akár szépirodalmi szövegekre.

5. Kutatási korpusz és módszerek

A kutatási korpuszt a Pannónia Korpuszból kiválasztott 6 autentikus magyar nyelven írott és 5 angol nyelvből magyarra fordított szórakoztató irodalmi mű alkotta. Mindkét alkorpusz 430 000 szó terjedelmű. Továbbá szintén a Pannónia Korpuszból kiválasztott 6 autentikus magyar nyelven írott és 6 angol nyelvből magyarra fordított szöveget tartalmazó (vegyesen: jogi, gazdasági, műszaki és tár-sadalomtudományi), körülbelül 400 000–400 000 szavas szaknyelvi alkorpusz. Összesen 23 szövegen kb. 1 600 000 szavas korpuszon vizsgáltam a *szokott + főnévi igenév* szerkezet és ragozott alakjainak előfordulását. Minden vizsgált mű 2000 után íródott, különböző szerzőtől származik. A fordítást egyénileg vagy cso-portos munkában végezték hivatásos férfi és női fordítók. Az autentikus szöve-geket a Pannónia Korpusz összehasonlítható korpuszából, a fordított szövegeket a párhuzamos korpuszból töltöttem le, ahogyan az 1. táblázatban látható.

1. táblázat

Kutatási korpusz szószámának adatai

Szövegfajta	Fordított szöveg szószáma	Autentikus szöveg szószáma
Szórakoztató irodalmi szövegek	434 000	431 000
Szakszövegek	403 000	415 000

A szövegek átlagos hossza 60 000–80 000 szó körül van. A szakszövegek megoszlása jogi, gazdasági, műszaki és társadalomtudományi lebontásban a fordított és autentikus irányban nem kiegyensúlyozott, erre az eredmények ismertetésénél részletesen kitérek. Feltételezésem szerint a fordított és autentikus szövegmenyiség arányának eltolódása tükrözi a szakterületen zajló folyamatokat. Úgy tűnik, nagyobb mértékben történik szövegalkotás magyar nyelven jogi és társadalomtudományos területen, mint gazdasági és műszaki területen. Az utóbbi kettő tekintetében a nemzetközi szakirodalom súlya nagyobb, így a fordított szövegek aránya is az.

A kutatás során először kvantitatív elemzéssel kikerestem és rögzítettem a szövegekben a *szokott + főnévi igenév* szerkezet (és ragozott alakjainak) statisztikai előfordulását. A párhuzamos szövegeknél ellenőriztem a forrásnyelvi nyelvtani formát, hogy kizárjam a *used to + infinitive* eseteket. A kutatás második részében a szövegek műfaji különbségeire vonatkozóan igyekeztem értelmezni az eredményeket, és következtetéseket levonni.

6. Kutatási eredmények

A *szokott* nyelvi elem előfordulása a vizsgált teljes korpuszon az autentikus szövegekben 121 eset volt, ami érzékelhetően magasabb, mint a fordított szövegekben talált 73 előfordulás. Az autentikus szórakoztató irodalmi szövegekben kétszer magasabb az előfordulások száma, mint az autentikus szakszövegekben. Az eltérés fordított szövegek esetén még nagyobb. Az összesített elemzés eredménye a 2. táblázatban látható:

2. táblázat

A szokott statisztikai előfordulása fordított és autentikus irodalmi szövegben és szakszövegben

Szövegfajta	A <i>szokott</i> előfordulása fordított szövegben	A <i>szokott</i> előfordulása autentikus szövegben
Szórakoztató irodalmi szövegek	61	80
Szakszövegek	12	41
Összesen	73	121

A szakszövegek esetében háromszor annyi *szokott* segédigével alkotott szerkezet fordult elő az eredeti szövegeket tartalmazó szövegtörzsben, mint a fordított szövegtörzsben. A 12 szakszövegben belüli előfordulást részletezve a 3. táblázatban láthatjuk. Mindkét szövegtörzs 400 000 szószámot tartalmaz, 6 fordított és 6 eredeti művet. A jogi szövegekben szinte nem található a *szokott* „egyedi” nyelvi elem, és a műszaki szakszövegekben is csak elvétve. A kivételt a gazdasági szövegek képezik, a kiválasztott korpuszon belül csak ezekben magasabb a *szokott* „egyedi” nyelvi elem előfordulása a fordított szövegek esetében. Mivel

a korpusz szövegeinek eltérő az eloszlása, az összehasonlíthatóságot biztosítandó a 3. táblázatban zárójelben szerepelnek a standardizált értékek. A standardizált értékek az előfordulás arányát 1000 szóra számítva mutatják, ezek a mérvadóak. Így a kutatás folytatásakor a megismételt elemzésben a szakszövegek kiegyensúlyozása után ezeket az adatokat fogom újra megvizsálni.

3. táblázat

A szokott statisztikai megoszlása jogi, gazdasági, műszaki és társadalomtudományi szövegeken belül

Szövegfajta	Fordított szöveg szószáma	A szokott előfordulása (standardizált)	Autentikus szöveg szószáma	A szokott előfordulása (standardizált)
Jogi	46 000 (1 mű)	0 (0,000)	130 000 (1 mű)	1 (0,008)
Gazdasági	166 000 (2 mű)	7 (0,042)	66 000 (1 mű)	2 (0,030)
Műszaki	126 000 (2 mű)	2 (0,015)	39 000 (1 mű)	6 (0,153)
Társadalomtudományi	65 000 (1 mű)	3 (0,046)	180 000 (3 mű)	32 (0,177)
Összesen (standardizált)	403 000 (6 mű)	12 (0,035)	415 000 (6 mű)	41 (0,174)

A szakszövegek közül a társadalomtudományi témájúak bővelkednek a *szokott* „egyedi” nyelvi elemekben, itt az arány megközelíti a szórakoztató irodalmi művekben található előfordulások átlagát. Ez érthető, hiszen e szövegek nyelvezete áll legközelebb a könnyed, hétköznapi, társalgási nyelvhez, a szabadabb fogalmazásmóddhoz. Az „egyedi” nyelvi elem formailag részletezett előfordulásának eredményét a 4. táblázat mutatja. A ragozott alakok közül az egyes szám első személyű, valamint az egyes és többes szám harmadik személyű alakok teszik ki az előfordulások 90%-át. Az egyes szám harmadik személyű alanyi ragozású alak, a *szokott* adja az összes előfordulás bő egynegyedét.

4. táblázat

A szokott elem ragozott alakjainak statisztikai megoszlása

	szokott	szokta	szoktak	szokták	szoktam	szoktad	szoktál	szoktuk	szoktunk	Összesen
Fordított szórakoztató	17	12	8	14	7	1	2	0	0	60
Fordított szakszöveg	4	0	2	1	1	0	0	1	2	11
Autentikus szórakoztató	29	6	16	5	15	0	3	1	5	80
Autentikus szakszöveg	7	2	11	8	7	0	2	0	4	41
Összesen	57	20	38	28	30	1	7	2	11	194

Az összes előfordulás háromnegyedét az egyes és többes szám harmadik személyben előforduló ragozott alakok együtt teszik ki (*szokott/szokta* és *szoktak/szokták*). Ennek oka, hogy az angol egyszerű jelen idő használatán túl más grammatikai szerkezet, például személytelen fogalmazás vagy szenvedő szerkezet fordítása is történhet a *szokott* segédigével alkotott szerkezettel. Ahogy Tirkkonen-Condit hipotéziséből következik, bizonyára vannak elmulasztott esetek, ezért válik a nyelvi elem alulreprezentálttá.

A lehetséges nyelvtani szerkezetek fordításának szemléltetésére lássunk egy-két példát először a szórakoztató irodalomból. A párbeszédesek tartalmazzák a példák többségét. Ez arra utal, hogy a szerkezetet inkább a szóbeli közlés átadására alkalmazzák.

- (1) Used to make lights and heat for all the houses in all the land. But maybe that’s just *one of Granny’s stories*, cos the old power station’s nothing but mouldy old concrete now, and every winter a bit more falls into the sea. (Diamand: 3–4)
- (1a) Legalábbis *nagyi ezt szokta mesélni*, én pedig nem tudom, mit higgyek, hiszen az erőműből mostanra már csak néhány töredezett betonhalom maradt, amelyből telente egyre több omlik a tengerbe. (Görgei Etelka fordítása)

A példában *one of Granny’s stories*, azaz *nagyi egyik története* helyett a fordító a *szokta mesélni* (1a) szerkezettel igyekezett színesíteni a fordítást, elszakadva a szó szerinti megoldástól. A következő példa tagadással együtt az angol szenvedő szerkezet fordítására szolgál.

- (2) “Parents *aren’t supposed to* outlive their children,” she said in a hushed tone and then lit up a cigarette; her fingers shook so badly she was barely able to work the Zippo. (Baldacci: 238)
- (2a) – Normális esetben *nem a szülők szokták* eltemetni a gyerekeiket – komorodott el, és elővett egy cigarettát; az ujjai úgy remegtek, alig bírta meggyújtani az öngyújtót. (Holbok Zoltán fordítása)

A fenti (2a) példamondatban természetesnek hangzik a *szokták + főnévi igeneves* szerkezet. A fordító talán kevésnek érezte a grammatikai gyakorisági aspektust és explicitált, stratégiai fordítói művelettel két szót is hozzátoldott a mondat elejéhez. Az olvasóra marad a döntés, hogy ettől vajon redundánsabb lett-e a szöveg vagy sem? Lássunk két példát a szakszövegekből is! A gazdasági szövegben a következő *are classic* általánosítás változott át *szokott* segédigével alkotott szerkezetté a (3a) példában.

- (3) Two all too familiar phrases — “Nobody saw it coming” and “This time is different”— *are classic* refrains in the unfolding of Gray Rhinos: predictions and hindsight based on wishful thinking. (Zucker: 128)

- (3a) A „szürke rinocéroszokkal” kapcsolatban két közhely **szokott elhangozni**: a „senki nem látta előre” és az „ezúttal másként lesz”. (Robin Edina, Berki Éva fordítása)

A fenti (3a) példában a fordító jó érzékkel használta a szerkezetet, a *közhely* hívószóra aktiválódott lexikai megoldás gördülékennyebbé tette a mondatot. A fordítás így sokkal jobban hangzik, mint ha szó szerint tapadt volna a szöveghez, és (*szokásos*) *klasszikus mondásról* olvasnánk.

Végül a műszaki szövegben talált egyetlen példát is idézve a jövő idejű angol létigére *will probably be* válaszul találjuk az egyes szám harmadik személyű *szokott lenni* alakot a (4a) fordításban.

- (4) Generally, however the performance implications **will probably be** pretty minimal and outweighed by the other advantages the ORM solution can bring. (Mackey: 274)
- (4a) A teljesítményvesztés azonban általában minimális **szokott lenni**, ennél az ORM-megoldások egyéb előnyei többet nyomnak a latba. (Domoszlai László, Dzurdzik Ádám, Endrédi Gabriella fordítása)

Az ilyen (4a) általános érvényű *szokott* kijelentések akár állító, akár tagadó formában nagyon ritkán fordulnak elő szakszövegekben. A tudomány egzakt, bizonyított vagy indokolt megállapításokat kíván meg, a hétköznapi beszédben, általános fogalmazásban elfogadható *szokott* segédigével alkotott szerkezet ehhez nem elég szakszerű.

7. Összegzés

Tirkkonen-Condit az „egyedi” nyelvi elemek (*unique items*) (2002) hipotézisét alapul véve kiválasztottam, és megvizsgáltam a *szokott* + *főnévi igenév* szerkezet mint „egyedi” nyelvi elem előfordulását összesen 23 fordított és autentikus magyar szövegben.

A kutatás eredményeként megállapítottam, hogy hipotézisemnek megfelelően a fordított szövegekben a *szokott* egyedi elemnek az előfordulása alacsonyabb, mint az autentikus magyar szövegekben. Az alulreprezentáltság a forrásnyelvi inger hiánya okán le nem fordított, azaz elmulasztott esetekből ered. A ragozott alakokat illetően a harmadik személyű alakok túlsúlyát figyelhettük meg. Ennek oka a *szokott* segédigével alkotott szerkezet sokrétű alkalmazása, például a forrásnyelvi angol szenvedő alakok kifejezésére alkalmas jellege. A műfaji vizsgálatokról az mondható el, hogy a szakszövegekben (gazdasági, műszaki, jogi és társadalomtudományi szöveg) jóval kevesebb *szokott* + *főnévi igenév* szerkezet volt található, mint a szórakoztató irodalmi szövegekben. Magyarázatul szolgál, hogy a *szokott* segédigével alkotott szerkezet gyakoriságra utaló aspektusa miatt a tudományos vagy szaknyelvi szóhasználatban valószínűleg nem elfogadható.

A szaknyelvi szövegre vonatkozóan érdemes volna a magyar nyelvű szövegalkotás írott és íratlan szabályait szövegtípusonként figyelembe véve megvizsgálni a szerzők stratégiáját. Az eredmények jó alapul szolgálnak a kutatás folytatásához egy nagyobb korpuszon, illetve más célnyelvi „egyedi” nyelvi elemek esetében is.

Irodalom

- Baker, M. 1993. Corpus linguistics and translation studies: implications and applications. In: Baker, M., Francis, G., Tognini-Bonelli, E. (eds) *Text and Technology: in Honour of John Sinclair*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 233–250.
- Chesterman, A. 2007. What is a Unique Item? In: Gambier, Y., Shlesinger, M., Stolze, R. (eds) 2007. *Doubts and Directions in Translation Studies*. Amsterdam: Benjamins. 3–14.
- Eskola, S. 2004. Untypical frequencies in translated language: A corpus-based study on a literary corpus of translated and non-translated Finnish. In: Mauranen, A., Kujamaki, P. (eds) 2004. *Translation Universals: Do they exist?* Amsterdam: Benjamins. 83–97.
- Frankenberg-Garcia, A. 2008. “Suggesting rather special facts”: a corpus-based study of distinctive lexical distributions in translated texts. *Corpora*. 3. (2) 195–211.
- Keszler B. 2000. *Magyar Grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kujamäki, P. 2004. What happens to “unique items” in learners’ translations? In: Mauranen, A., Kujamaki, P. (eds) *Translation Universals: Do they exist?* Amsterdam: Benjamins. 187–204.
- Lengyel K. 1999. A segédigék kérdéséhez. *Magyar Nyelvőr* 123. évf. 1. szám. 116–28.
- Reiss, K. 1971. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik: Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung für Übersetzungen*. München: Hueber.
- Robin E. 2013. Alulreprezentált „egyedi” nyelvi elemek a fordításban. Sonja Tirkkonen-Condit hipotézisének hatása a fordítástudományra. *Fordítástudomány XV*. évf. 1. szám. 92–102.
- Robin E., Dankó Sz., Götz A., Nagy A. L., Pataky É., Szegh H., Zolczer P. 2016. Fordítástudomány és korpuszkutatás: bemutatkozik a Pannónia Korpusz. *Fordítástudomány XVIII*. évf. 2. szám. 5–26.
- Tirkkonen-Condit, S. 2000. *In Search of Translation Universals: Non-equivalence or 'Unique' Items in a Corpus Test*. Paper presented in the conference on Research Models in Translation Studies. 2000. 04. Manchester, UK. 28–30.
- Tirkkonen-Condit, S. 2002. Translationese, a myth or an empirical fact? A study into the linguistic identifiability of translated language. *Target* Vol. 14. No. 2. 207–220.
- Tirkkonen-Condit, S. 2004. Unique items – over- or under-represented in translated language? In: Mauranen, A., Kujamaki, P. (eds) *Translation Universals: Do they exist?* Amsterdam: Benjamins. 177–186.
- Tirkkonen-Condit, S. 2005. Do Unique Items Make Themselves Scarce in Translated Finnish? In: Károly, K., Fóris, Á. (eds) *New Trends in Translation Studies*. Budapest: Akadémiai. 177–156.
- Toury, G. 2004. Probabilistic explanations in translation studies. In: Mauranen, A., Kujamaki, P. (eds) *Translation Universals: Do they exist?* Amsterdam: Benjamins. 15–32.

- Xiao, R. 2010. How different is translated Chinese from native Chinese? A corpus-based study of translation universals. *International Journal of Corpus Linguistics* Vol. 15. No. 1. 5–35.

Források

PANNÓNIA KORPUSZ PÁRHUZAMOS KORPUSZ

Fordított szórakoztató irodalom:

- Baldacci, D. 2011. *Isteni igazság*. Budapest: Európa Kiadó.
 Clare, C. 2009. *Csontváros*. Szeged: Könyvmolyképző.
 Diamand, E. 2009. *Kalózok nyomában*. Szeged: Könyvmolyképző.
 Harris, J. 2009. *Rúnajelek*. Budapest: Ulpius.
 Westerfeld, S. 2007. *Csúfok*. Szeged: Könyvmolyképző.

Fordított szakirodalom:

- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete. Európai Unió honlapja.
 Callahan, G. 2007. *Közgazdaságtan hús-vér embereknek*. Budapest: Edge.
 Chappell, D. 2008. *Alkalmazásplatformok és üzleti stratégia*. Budapest: Microsoft.
 Mackey, A. 2010. *A NET 4.0 és a Visual Studio*. Budapest: Szak Kiadó.
 Tough, P. 2013. *Segítsük kibontakoztatni gyerekeinket*. Budapest: HVG Könyvek Kiadó.
 Wucker, M. 2016. *A szürke rinocérosz*. Budapest: Athenaeum Kiadó.

PANNÓNIA KORPUSZ ÖSSZEHASONLÍTHATÓ KORPUSZ

Eredeti szórakoztató irodalom:

- Bosnyák V. 2011. *Lovessence*. Szeged: Könyvmolyképző.
 Fejős É. 2009. *Eper reggelire*. Budapest: Ulpius.
 On Sai 2012. *Calderon*. Szeged: Könyvmolyképző.
 Spirit B. 2010. *Árnyékvilág*. Szeged: Könyvmolyképző.
 Spirit B. 2009. *A múlt árnyai*. Szeged: Könyvmolyképző.
 Zakály V. 2012. *Szívrítmuszavar*. Szeged: Könyvmolyképző.

Eredeti szakirodalom:

- Balogh A. 2016. *Délkelet-Ázsia történelme*. Budapest: Eötvös Kiadó.
 Csernus I. 2007. *A nő*. Budapest: Jaffa Kiadó.
 Járó K. 2015. *Osztálytükör*. Budapest: Eötvös Kiadó.
 Klement J. 2012. *Hazai vállalkozók*. Budapest: Eötvös Kiadó.
 László G. 2009. *Nyílt forráskódú szoftverek társadalmi-gazdasági hatásai*. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, doktori értekezés.
Polgári Törvénykönyv 2013.

A betoldás hatása a fordított szövegek retorikai struktúrájára

Viola Éva

E-mail: viola.s.eva@gmail.com

Absztrakt: A fordítás során a betoldások alkalmazása a fordított szöveg explicitebbé válását eredményezi, ami szöveg egyes, kisebb-nagyobb terjedelmű részeinek egymáshoz való kapcsolódását befolyásolhatja. A retorikastruktúra-elmélet (RSE) három lépésből álló módszerével elemezve (1. a szegmentálás, 2. a koherencia-relációk meghatározása, 3. a retorikai struktúra ágrajzainak megszerkesztése), a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg párhuzamos vizsgálatokor feltűnnek azok a szöveghelyek, ahol a szöveg kognitív-logikai láncolata nem egyezik a célnyelvi és a forrásnyelvi szövegben, tehát eltolódás alakult ki. Az angolból magyarra fordított ifjúsági evangelizációs, tehát vallási jellegű, érvelő szövegek retorikai struktúrájának elemzésekor 38 olyan eltolódást találtam, amikor a fordító explicitálja, implicitálja, vagy felcseréli a szöveg egyes elemeit, és a fordítói stratégiának szerepe van a szöveg retorikai szerkezetének kialakításában. Egy-egy új szövegegység betoldásának hatására 24 esetben tapasztaltam eltolódást. Jelen cikkben egy esettanulmánnyal illusztrálom azt a konkrét szöveghelyet, ahol egy betoldott (nyomatékosító retorikai funkcióval bíró) szövegegység miatt megváltoznak a fordított szöveg koherencia-relációi. A vizsgált szövegben a fordító az angolhoz képest eltérően értelmezett egy szövegrészt, amiről a betoldott tagmondat tanúskodik.

Kulcsszavak: a retorikastruktúra-elmélet (RSE), a retorikai struktúra elemzése, fordítási művelet, betoldás, eltolódás, koherencia-reláció

1. Bevezetés

Amikor a fordítás során, az átváltási műveletek használatával a fordított szöveg explicitebbé, bővebbé, vagy ellenkezőleg, implicitebbé, tömörebbé válik, megváltozhat az a kapcsolódási rendszer is, amely a szöveg egyes részeit egymáshoz fűzi. A fordított, újraalkotott szöveg kognitív-logikai láncolatában nyomot hagyhat a kognitív szempontból nem megfelelő kapcsolódás, amikor a fordító explicitálja, implicitálja vagy felcseréli a szöveg egyes elemeit. Az ilyen változásokat előidéző fordítói stratégiákat elemezve feltűnnek azok az átváltási műveletek, amelyek alkalmazása hatással van a szöveg jelentésére és pragmatikai funkciójára. Kutatásomban ezeket a hatásokat vizsgálom a retorikai struktúra elméletének (RSE) segítségével, ebben a cikkben pedig egy esettanulmánnyal mutatom be az elemzés eredményét.

Elsőként a RSE nemzetközi és hazai szakirodalmára utalok, majd a retorikai struktúra elemzési módszerének rövid bemutatása után arra keresem a választ, hogy vajon a fordítói stratégiaként értékelhető betoldás milyen hatással van a szöveg retorikai struktúrájának módosulásaira. A feldolgozott korpusz a bővítés, kibontás és betoldás mellett számos példát nyújtott az implicitációra, azaz a kihagyásra, valamint teljes átalakításra is, ezek szövegtani vizsgálatával azonban ebben a dolgozatban nem foglalkozom.

2. A RSE a fordítástudomány szolgálatában

A RSE a szöveg kognitív-logikai szerkezetét vizsgálja, amihez az első lépés a szöveg elemi szövegegységekre való bontása, azaz a szegmentálás. Az elemi szövegegység általánosságban fogalmazva a tagmondat, de amint majd a következő alfejezetben is látható lesz, a szegmentálásnak számos más kritériuma is van. Az elemi szövegegységek közötti kapcsolódások jelentik a szöveg legalsóbb szintjét, majd az ezek fölött elhelyezkedő szövegrészek (mondatok, mondatcsoportok, bekezdések, szövegrészek, a szöveg egésze) szintén kapcsolatban állnak egymással.

Azt, hogy egy bizonyos szövegegység miért követi az előtte lévőt, milyen belső, inherens jelentéseket hordoz ez a KAPCSOLÓDÁS önmagában, a kapcsolódási propozíciókkal jellemezzük, amelyeket Mann és Thompson (1986, 1988) a *relational proposition* terminussal jelölt meg. A nemzetközi szakirodalom a legújabb tanulmányokban **koherencia-relációknak** (*coherence relations*) nevezi ezeket a kapcsolódásokat (lásd Stede 2008, Duque 2013), Mann és Thompson pedig 32 fajtájukat azonosította. Ilyenek például a KIDOLGOZÁS / ELABORATION, vagy a MOTIVÁCIÓ / MOTIVATION, amely a két egységet összekötő koherenciareláció legjellemzőbb tulajdonságát, minőségét nevezi meg. Hogy lássunk ehhez egy konkrét példát, az előző mondatot olvasva megállapíthatjuk, hogy az (1) tagmondat az „Ilyenek például a KIDOLGOZÁS / ELABORATION, vagy a MOTIVÁCIÓ / MOTIVATION”, amelyhez kapcsolódik a (2) tagmondat: „amely a két egységet összekötő koherencia-reláció legjellemzőbb tulajdonságát, minőségét nevezi meg”. A (2) tagmondat az (1)-es pontosításaként, kidolgozásaként értelmezhető, így itt a koherencia-reláció a KIDOLGOZÁS lehet. Fontos megjegyezni, hogy a koherencia-relációk megnevezése legtöbbször szubjektív megítélésen alapul, és az objektivitásra való törekvés miatt ezt a munkafázist legalább 2 elemző szokta elvégezni. Az egyes relációkat konkrét markerek tehetik egyértelművé, mint pl. kötőszavak, nyomatékosító szavak, partikulák, sőt igemódok is – a feltételes mód a FELTÉTEL / CONDITION egyértelmű markere.

Röviden, a szegmentálás és a koherencia-relációk azonosítása után megrajzolható a szöveg ágrajza, ami a kognitív-logikai szerkezetének sematikus ábrázolása. Lássuk azonban, mi történik, ha nem csupán egy szöveget elemzünk, hanem annak fordítás útján keletkezett párját is. Már a szegmentálás is (a retorikai struktúra elemzésének sarkalatos pontja) hordoz magában eltéréseket: a forrásnyelvben nem törvényszerű, hogy ugyanúgy alakul a szegmentált szöveg

tagmondatokra való bontása, mint a célnyelven. Ezen a ponton jön létre a legtöbb eltérés, ahogy azt da Cunha és Iruskieta tanulmányában is olvashatjuk (2010: 577):

„Úgy véljük, több elemi szövegegységet tartalmaz a baszk szöveg, mint a spanyol, mivel a baszk nominalizáció és alárendelés teljesen eltérő mondat-szerkezeti módon jelenik meg”¹ (saját fordítás). A szerzők ebben a tanulmányukban spanyol és baszk nyelven írt orvostudományi absztraktokat elemeztek, és amíg a spanyol szövegek 206, addig a baszk fordításuk 238 elemi szövegegységet tartalmazott. Eredményeiket látva kérdések sora merül fel: mi motiválhatja ezeket a nyelvi szintű eltéréseket? Milyen módon lehetséges harmonizálni a szegmenseket (tehát nem csupán az elemi szövegegységeket, hanem az ezeket tömörítő, magasabb szintű csoportokat is), hogy a két szöveg egyáltalán összehasonlítható legyen? Hol találhatóak az eltolódások a szövegek között, és milyen hatással vannak a szöveg tartalmi és stilisztikai szintjére?

2.1. A szegmentálás vizsgálata, fordítási műveletek hatásának jelenléte

Mielőtt a szöveg hierarchikus elrendezését kívánjuk vizsgálni, meg kell találnunk azokat a szövegrészeket, amelyek tartalmi és funkcionális jegyeik alapján egymáshoz kapcsolódnak. A szövegrészek különböző nagyságúak lehetnek, mint például a tagmondat, mellékmondat, egy vagy több mondatnyi szöveg, egészen a bekezdésig, vagy akár több, tartalmilag és funkcionálisan összefüggő bekezdésig is. Az első, a mai napig nem teljesen egységes és tisztázott fogalom a retorikastruktúra-elméletben az **elemi szövegegység** (angolul *elementary discourse unit*, rövidítve EDU) fogalma, amelynek meghatározása alapkövetelménye a pontos és tudományosan megalapozott kutatásnak.

A RSE fordítástudományi relevanciáját Mann és Thompson (1986, 1988), Taboada és Mann (2006a, 2006b) is felvetették, és számos nyelvben vizsgálták is a retorikai struktúrát fordítási szempontú megközelítésből.

A RSE alapján végzi a fordított szövegek elemzését a da Cunha és Iruskieta szerzőpáros (2010). Tanulmányuk egyike az első olyan publikációknak, amelyekben megjelenik a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg retorikai struktúrájának egybevetése. Az első lépés az említett kutatásban az **elemi szövegegység** meghatározása. Marcuval et al. művétől eltérően (1999: 9) ők nem a mondatot tekintik elemi szövegegységnek. Marcu et al. egy kutatócsoport számára állított össze taggelt korpuszokat, és mivel kizárólag mondatok szerepeltek a taggelt korpuszban, sok retorikai információ veszett el az elemzés során. Tehát da Cunha és Iruskieta a fordítások retorikai struktúráját a **propozíciók** (és nem pedig a mondatok) szintjén kívánja összehasonlítani és egybevethetővé tenni,

¹ „We think there are more EDUs in Basque than in Spanish because Basque nominalization and subordination work with different syntactic procedures.” (da Cunha and Iruskieta 2010: 577)

ezért azt a fő elvet követik, miszerint „az elemi szövegegységeknek kell tartalmazniuk egy ragozott igét (tehát mondatot vagy tagmondatot kell tudniuk alkotni), és tulajdonképpen retorikai kapcsolódást kell felmutatniuk” (da Cunha és Iruskieta 2010: 567)² (saját fordítás). A szerzőknek ezáltal sikerült elkerülniük, hogy a szintakszis és a diskurzus szintje összekeveredjék. Ahhoz viszont, hogy a szintakszis és a diskurzus szintjét el tudják választani egymástól, és ne mosódjanak el a köztük levő határok, számos pontosítást jelöltek meg, jelentősen továbbfejlesztve ezáltal az elemi szövegegység meghatározását.

A pontos kritériumok megfogalmazása után az annotálási szakasz következett munkájukban: 20 baszk és 20 spanyol nyelvű absztraktot az RSTool (O'Donnell 2000) nevű informatikai felületen annotáltak egymástól függetlenül. Eredményeiket azután homogenizálták egymás között, azért, hogy „a minimális mértékűre csökkenjen a zaj, ami az eltérő szegmentálásból eredhetne” (da Cunha és Iruskieta 2010: 571)³. Ez az összehasonlítás, valamint a RS ágrajzok összemérése már manuálisan történt, ugyanis különböző nyelveken írt ágrajzok egybevetésére még nem született megfelelő informatikai felület. Ezt követte a retorikai struktúra vizsgálata, amikor a kutatók megjelölték a retorikai relációkat és kijelölték, hogy mely szövegegységek a magok és melyek a szatellitiek.

Kvantitatív elemzésük során azokat a szöveghelyeket vizsgálták, ahol az elemi szövegegységekre való bontás eltéréseket mutatott a vizsgált nyelvű szövegekben. Azt is megfigyelték, hogy a homogenizálás közben voltak olyan szempontok, amelyek ellentmondásba ütköztek azokkal a szabályokkal, amelyeket előzetesen megfogalmaztak az elemi szövegegység meghatározásával kapcsolatosan (lásd feljebb). Ez annak köszönhető – szerintük – , hogy a fordítási stratégiák is hatással vannak a szegmentálásra (da Cunha és Iruskieta 2010:574)⁴. Példaként tüntet fel azt a mondatot, ahol az eredeti szegmentálás szerint a spanyol mondatot az annotátor egy egységként tüntette fel (mivel vonatkozó mellékmondatot tartalmazott, és az nem képez külön egységet). A baszk szövegben viszont ugyanez a mondatrész főmondatként szerepelt, csupán egy diskurzusjelölő jelölte a spanyol szövegben levő relációt. Homogenizáláskor a két különböző nyelvű szöveget úgy próbálták egybevethetővé tenni, hogy a spanyol szövegben is két egységként kezelték az eredetileg egy egységként jelölt szegmenst.

² „In this work, we consider that EDUs must include a finite verb (that is, they have to constitute a sentence or a clause) and must show, strictly speaking, a rhetorical relation.” (da Cunha and Iruskieta 2010: 567)

³ „...to minimize the noise that could arise from a different segmentation.” (da Cunha and Iruskieta 2010: 571)

⁴ „...when homogenizing EDUs, some aspects contradicted the established guidelines of segmentation. This is due to the fact that translation strategies also affect segmentation.” (da Cunha and Iruskieta 2010: 574)

Tanulmányuk eredményei között aztán arra a megállapításra jutottak, hogy a baszk nyelven írt szövegekben azért van számottevően több szegmens (238 elemi szövegegység a baszk, 206 elemi szövegegység a spanyol szövegekben), mivel a baszk nyelvben a nominalizáció és az alárendelés a spanyoltól eltérő szintaktikai folyamatokkal fejezhető ki (da Cunha és Iruskieta 2010: 577). Ez a tény a szerzők szerint értelmezési különbségeket is okozhat. Mindenesetre, a két különböző annotátor elemzése 152 elemi szövegegység tekintetében megegyezést mutatott, 85 esetben fordítási stratégiák okozták az eltérést, a többi eltérés pedig a nyelvi rendszerek különbségeiből fakad. A fordítási stratégiák eltéréseit egy későbbi fejezetben tárgyaljuk részletesebben, a fejezet áttekinthetősége érdekében itt csupán a legfontosabb stratégiai változtatásokat soroljuk fel: da Cunha és Iruskieta (2010: 583) rendszerezése alapján az előforduló fordítási stratégiákat, amelyek használata miatt megváltozott a szöveg szegmentálása a baszk fordításban, az 1. táblázat foglalja össze.

1. táblázat

*Fordítási stratégiák hatása a szöveg szegmentálására
da Cunha és Iruskieta (2010: 583) alapján*

Fordítási stratégia	Spanyol	Baszk ford.	Összesen
Ellipsis kiegészítése vagy/és mondatok felosztása	1	5	6
Ragozott ige, illetve predikátum használata	0	5	5
Diskurzusjelölő explicit használata	2	7	9
Vonatkozó mellékmondat elhagyása	0	6	6
Egyéb stratégia	0	5	5
Összesen	3	28	31

Össességében viszont a retorikai struktúrában végbemenő kétségtelen változások ellenére a szöveg szuperstruktúrája nem változik az orvosi absztraktokban jelentős módon (da Cunha és Iruskieta 2010:586). További konklúzióként a szerzők azt állapítják meg, hogy „a fordítási műveletek hatással vannak a retorikai kapcsolódások RSE-beli interpretációjára”⁵ (da Cunha és Iruskieta 2010: 586). Ezt azzal magyarázzák, hogy abban az esetben, ha a fordító nem ugyanazt a nyelvi szerkezetet használta a fordítás folyamán, az eltérő retorikai szerkezet miatt az annotátorok nem egyformán interpretálták a két különböző nyelven megírt szövegrészt (uo.).

Da Cunha és Iruskieta tanulmánya számos újdonsággal segíti a retorikai struktúra elméletének fejlődését: a szerzőpáros igyekezett közelebb kerülni

⁵ „...the translation strategies influence the interpretation of RST rhetorical relations.”
(da Cunha and Iruskieta 2010: 586)

a szegmentálás kérdésének megoldásához, és utakat kerestek a fordított párhuzamos korpusz elemzéséhez. Az orvosi absztraktok, mint szigorúan megszabott szerkezetű, szigorú szabályok szerint épülő szakszövegek nagyon pontos fordítást és egyértelmű interpretációt igényelnek. Retorikai struktúrabeli és értelmezési eltéréseknek valójában nincs létjogosultságuk ebben a műfajban. Ebben a tekintetben is tudtak újat nyújtani tanulmányukban. Megkérdőjelezhető viszont a módszer, ahogy homogenizálják a spanyol és a baszk szegmentált szövegeket. A dolgozatban esetleg az is előfordulhatott (az egybevetethetőség biztosításának céljából), hogy mesterségesen alakították a szegmenseket a forrás- vagy célnyelvi szövegben, abbéli igyekezetükben, hogy a két nyelven összehasonlíthatók legyenek a szegmensek. Tehát a szegmentálás szabályainak egyértelműsítése párhuzamos fordított korpuszok esetében nem biztos, hogy maradéktalanul sikerült.

Négy évvel később, 2014-es cikkében Iruskieta és munkatársai újra a fordítási stratégiák retorikai struktúrára gyakorolt hatását vizsgálták a többnyelvű korpuszban, a szegmentálástól egészen a retorikai struktúráig. Tanulmányuk célja egy olyan kvalitatív jellegű kutatási módszer kidolgozása, amellyel különböző nyelvű szövegek vizsgálhatók, illetve több annotátor által elemzett szövegeket lehet összehasonlítani. Háromnyelvű korpuszt vizsgálnak: angol, spanyol és baszk (mindegyikük más-más nyelvcsaládhoz tartozik), és nyelvenként 15 szöveggel dolgoznak.

Szegmentálás után ők is harmonizálják, egységesítik a különböző nyelveken nyert szegmenseket, ami információval tud szolgálni a nyelvek egymástól számított távolságához: minél több változtatást kell véghez vinni a szegmentálás egységesítésekor, annál távolabb van egymástól a két nyelv szerkezeti szempontból. Marcu és munkatársaihoz hasonlóan (Marcu et al. 2000) ők is csökkentették az elemzés aprólékosságát, még abban a tudatban is, hogy ilyen módon elvesztenek néhány kapcsolódási propozíciót alacsonyabb szinteken, de tapasztalatuk azt mutatja, hogy ezek a veszteségek nincsenek hatással a retorikai szövegszerkezet magasabb szintjeire (Iruskieta et al. 2014: 9). Elemzésükben 330 angol, 318 spanyol és 323 baszk nyelvű elemi szövegegységet vizsgáltak, és első lépésként a szegmensekben található ragozott igéket kutatták fel. „Ezért, amikor 2 elemi szövegegység a különböző nyelvekben ugyanazt az igét tartalmazza (azaz mindkét ige fordítási ekvivalens), ugyanazt a cselekvést fejezi ki, és úgy véljük, ekkor az elemi szövegegységek megegyezőek”⁶ (Iruskieta et al. 2014: 27). Ebben az értelemben véve elemzésükben felértékelődik a szintakszis szerepe az elemi szövegegységek összehasonlításában. Az elemi szövegegységek harmonizálását manuálisan végezték, mivel e kisméretű korpuszon ez elvégezhető volt, és az automatikus feldolgozás folyamán valószínű hibalehetőségeket is kizárta.

⁶ „Therefore, if two EDUs in different languages contain the same verb (that is, both verbs are translation equivalents), they are expressing the same event and we consider that there is coincidence between EDUs.” (Iruskieta et al. 2014: 27).

A szerzőcsoport nagy hangsúlyt fektet a szegmensek harmonizálására. Számos esetben megfigyelték, hogy amíg az egyik nyelv ragozott igét használt a mondatban, a másik nyelv nem feltétlenül igével (hanem pl. nem ragozott igével vagy más kifejezéssel) fejezte ki a párhuzamos gondolatot, ami szegmentálásbeli különbségekhez vezetett. Az annotátorok elemzése közti eltéréseket néhány további esetben az igei ellipszis jelentette, illetve voltak teljesen eltérő betoldások és kihagyások is. Az angol, spanyol és baszk szövegek harmonizálása során előfordult, hogy a meghatározott szabályokat megszegve egységesítették a különböző nyelvű szövegek szegmenseit (Iruskieta et al. 2014: 27). Ezzel az eljárással viszonylag kevés veszteséggel sikerült összehasonlíthatóvá tenniük a háromnyelvű korpuszt, viszont épp azokat az eltéréseket kellett kiszűrniük, amelyek közelebb vihetnének a nyelvek retorikai struktúrájának jellegzetességéhez, és ezáltal működésük megértéséhez.

Mikel Iruskieta és kutatótársai munkáit összegezve kiemelkedően fontosnak tartom a szegmentálás terén elért tapasztalataikat, a szegmentálás kérdésének pontosítását. Munkájuk nagy jelentőségű a számítógépes nyelvészeti kutatásban is, és az orvosi absztrakt mint műfaj vizsgálata által a szövegnyelvészeti kutatásban is. A fordítástudományhoz szintén hozzájárultak eredményeikkel, hiszen párhuzamos, fordított korpuszal dolgoztak az angol, a spanyol és a baszk nyelvek viszonylatában.

2.2. Szegmentálás és az eltolódások vizsgálata a magyar nyelvű szövegtani és fordítástudományi tanulmányokban

A magyar szövegkutatásban a RSE alkalmazása és hazai megismertetése elsősorban Károly Krisztina és Magnuczné Godó Ágnes nevéhez fűződik. A magyar nyelv viszonylatában először Magnuczné Godó (2003) kontrasztív retorikai megközelítésből végezte a retorikai struktúra elemzését. Nem fordítástudományi, hanem nyelvpedagógiai vonatkozású kutatásaiban használta fel az elméletet. További magyar vonatkozású, már fordítástudományi szempontú kutatás Gayor (2008) munkája, aki angol nyelvű európai uniós dokumentumok magyarra fordított szövegeiben talált eltolódásokat a kapcsolódási propozíciókban. Eredményei között nem szerepelnek jelentős eltolódások, a meglévőket pedig inkább a nyelvi rendszerek és kulturális különbségek okozzák, nem pedig fordítói stratégiák, állapítja meg.

Károly Krisztina (2007, 2014a, 2015) a magyarról angolra fordított hírszövegek retorikai struktúráját vizsgálta. Kutatásának egyaránt van szövegnyelvészeti és fordítástudományi vonatkozása. A szövegnyelvészet szempontjából sikeresen ötvözi a műfajkutatás és a koherenciavizsgálatok szempontját, a fordítástudományi megközelítéshez pedig sokban hozzájárult azzal, hogy egy egységes, jól értelmezhető módszert kínál a párhuzamos szövegszegmenseket összevető fordítási szempontú vizsgálatokhoz. Vizsgálati módszerét alkalmazom saját kutatásomban is, erről konkrét példák a saját korpuszomból a 3.2. fejezetben találhatóak.

Károly (2014a) *Szövegkoherencia a fordításban* című könyvében elsősorban azt bizonyítja, hogy a RSE alkalmazható a fordítások vizsgálatára, leírható vele a retorikai szerkezet célnyelvi reprodukciója, valamint képes felmér-

ni a fordítások funkcionális egyenértékűségét (Károly 2014a: 199). Adatait kvantitatív és kvalitatív elemzések alapján kapta; a kvantitatív elemzésben statisztikai módszerekkel számította ki például az egyes kapcsolódási propozíciók gyakoriságát és eloszlását, ezáltal rávilágított a mennyiségi természetű eltolódásokra a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegek között. A kapott eredményeket kvalitatív kutatási módszerekkel vizsgálta, pontos információkat nyújtva arról, hogy a fordítás során bekövetkezett eltolódások miként hatnak a szövegek eseménystruktúrájára és a hírszöveg propozicionális tartalmára (Károly 2014a: 201). Ez utóbbi vizsgálat nem egyszerűen a retorikai struktúra elemzése, hanem ebben az esetben szükséges volt a műfajszerkezeti, eseménystruktúraelemzést is végezni, hogy láthatóvá legyenek azok a helyek a fadiagramokban, ahol módosult az eredeti hírszöveg eseménystruktúrája, ill. propozicionális tartalma.

A szegmentálás kérdéséhez Mann és Thompson (1988: 248), Mann és Thompson (1986), valamint Taboada és Mann (2006b: 249–430) alapján abból a feltevésből indul ki, hogy a szövegegységeknek valamilyen „funkcionális integritással” kell bírniuk, és az alapegységek kiválasztásának semlegesnek kell lennie, így minden tagmondatot külön egységként kezel. Címkezési rendszere, amelyben a tagmondatokat az ábécé betűivel és számokkal is jelöli, kiválóan segíti a kutatás elvégzését azzal, hogy az általa ajánlott címkezési módszerrel könnyen összehasonlíthatók a párhuzamos szövegek, és egyértelművé válnak az **eltolódások**. Eközben más, az előző részekben tárgyalt szerzőkkel ellentétben nem szükséges a szövegeket egymás között harmonizálni, nem vesznek el egységek (tagmondatok és mondatok) a szövegből.

Abban az esetben is egybevetethők a szövegek, ha a nyelvi rendszerbeli különbségekből adódóan az elemi szövegegységek határvonalai nem egyeznek meg pontosan a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegben. Módszere segítségével könnyen nyomon követhetőek az ellipszisek és betoldások, és a forrásnyelvi és célnyelvi szövegek közötti eltolódásokban láthatóvá válnak a fordítási műveletek és stratégiák, amelyek ugyancsak okozhatják a retorikai struktúra módosulásait. Módszere lényegét a szerző (Károly 2014a: 204) korpuszából vett példamondatain az alábbiakban szemléltetem.

(1) példa

1	Az erdélyi Székelyföldön, vagyis Hargita, Kovászna és Maros megyében él kompakt tömbben a romániai magyarságnak szinte a fele, mintegy 800 000 magyar.	1a/1
1b
1a/2
1c | This region,
comprising Hargita (Harghita),
Kovászna (Covasna) and Maros
(Mureş) counties in northern
Romania,
has the densest population of
Hungarians in the country;
indeed, nearly half of the
Hungarians in Romania live
there, or almost 800,000 people. |
|---|--|--------------------------|---|

(2) példa

2a	Ahhoz, hogy Magyarország is bevezethesse az eurót,/	2	The planned 1000-1300 bn-forint reduction in expenditure
2b	nem lesz elég a tervezett 1000-1300 milliárd forintos kiadás-csökkenés./		will not be enough for the introduction of the euro in Hungary too./

Az (1) példamondatban látható, hogy az egy tagmondatból álló magyar mondat három tagmondatos angol mondat lett a fordításban. Az 1b tagmondat kettészakítja az 1a tagmondat alanyát és állítmányát, ezért jelöli a szerző 1a/1 és 1a/2-nek. Az 1b tagmondat nem tartalmaz ragozott igét az angolban, csupán egy gerundium (*comprising*) szerepel, ami fordítási műveletként betoldás, explicitál és magyaráz. A (2) példa ellenkezőleg, két tagmondatos magyar mondatból, s egy angol mondatból áll. Az angol mondatban nominalizált alakban szerepel a magyar „bevezethesse” ragozott ige, „*for the introduction*”, ez viszont nem képez külön szövegegységet, ezért a (2) példa egész angol mondata egy szegmensként szerepel. Ebben a helyzetben, amint látható, a magyar forrásnyelvi szöveghez képest az angol célszöveg struktúrájából „eltűnik” egy kapcsolódási propozíció, ami a két magyar szegmens között létrejött. A szöveg hierarchia felsőbb szintjein, ahogy ezt majd a következő fejezetben látni fogjuk, ez a hiány nem fog módosulást okozni, csupán az alsó szinten jelenik meg.

A bemutatott módszerrel Károly (2014a, 2014b, 2014c) párhuzamba állítja a vizsgálandó szövegeket, amelyek így szövegnyelvészeti és különösképpen fordítástudományi szempontból alkalmassá válnak a retorikai struktúra elemzésére (Károly 2014a: 206). Elemzésében, mivel a szegmentálás manuálisan és nem számítógépes nyelvészeti céllal történik, a szegmentálás kérdésének nem szükséges nagyobb figyelmet szentelnie. Fordítástudományi szempontból azonban fontos és szükségszerű, hogy a szövegegység jelentésének megtartása mellett láthatóvá váljon a fordítási művelet, amellyel a fordító az adott szövegrészt más nyelvre ültette. A retorikai struktúra elemzése szempontjából lényegesebb, hogy a kötőszavak és diskurzusjelölők egyidejű kihangsúlyozásával rátér a kapcsolódási propozíciók meghatározására, illetve a fadiagramok felépítésére. A fordítási stratégiák és műveletek repertoárjának felállításával adatokat kaphatunk a szövegek műfaji, retorikai és stilisztikai sajátosságairól is.

3. A fordítási műveletek a retorikai struktúra eltolódásának hátterében

Klaudy (2007) áttekintése szerint az átváltási műveleteket először is kötelező és fakultatív, automatikus és nem automatikus műveletekre csoportosíthatjuk. Osztályozhatjuk még a művelet szintje szerint, tehát az alapján, hogy a szöveg melyik szintjén fejti ki hatását, valamint a leggyakrabban alkalmazott felosztás szerint az átváltási műveletek lehetnek lexikai, grammatikai, stilisztikai és

pragmatikai jellegűek. Ezek aztán tovább bonthatók attól függően, hogy konkrétan milyen mozzanatot hajt végre a fordító.

A retorikai struktúra elemzésekor azon eltolódások esetében vizsgáljuk a konkrét átváltási műveleteket, amelyek nem sorolhatók a kötelező átváltási műveletek közé, tehát nem a nyelvek közt létező inherens strukturális-grammatikai eltéréseknek köszönhetőek. Utóbbiak olyannyira automatikusak, hogy csupán leíró céllal készült listát lehetne összeállítani belőlük. A fakultatív, nem kötelező átváltási műveleteknek köszönhetően született eltolódások a retorikai struktúrában viszont rejthetnek olyan információkat a célnyelvi szövegről, amelyek segítségével lelepleződnek a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg közt felbukkanó tartalmi, stilisztikai, pragmatikai eltérések okai és következményei. A retorikai funkciót betöltő, betoldás eredményeképp a célnyelvi szövegbe került mondattöredékek leggyakrabban stilisztikai vagy pragmatikai okokból kerülnek a célnyelvi szövegbe.

3.1. Korpusz

A feldolgozott korpusz tartalmi szempontból online formában megjelent, lektorált ifjúsági evangelizációs szövegeket⁷ tartalmaz angol eredeti és magyarra fordított változatban. A forrásszövegek Bob Gass, brit lekipásztor tollából származnak, magyarra a *United Christian Broadcasting* hivatásos és önkéntes fordítói fordítják. A szövegek, amint azt a honlap címe is jelzi, a tizenéves korosztály számára közvetítik bibliai igék magyarátatát, buzdító és tanító jellegük miatt a hittérítő szövegek közé tartoznak, továbbá magukban hordozzák az érvelő szövegek jegyeit is.

A vizsgált korpusz jelenleg kis terjedelmű, 10 angol szövegből és azok magyar párjaiból áll. Az alábbi, 2. táblázat tartalmazza a szövegek alapvető jellemzőit, amelyek a retorikai struktúra elemzésében közrejátszanak: az átlagos mondatszámot, az elemi szövegegységek számát, az eltolódások számát az angol és magyar szövegekben.

2. táblázat

A vizsgált korpusz főbb jellemzőinek összesítése

A mondatok és elemi szövegegységek átlaga			Az eltolódások száma és aránya		
átlagos mondatszám	angol	16,5	betoldás	24	63,2%
	magyar	17,4		kihagyás	6
az elemi szövegegységek száma	angol	31,4	teljes átalakítás	8	21%
	magyar	34,1		Összesen	38

⁷ Word 4U Today – Tini Mai Ige, www.ucb.co.uk/word4u-today.html – www.tini.maiige.hu, felelős kiadó a United Christian Broadcasting, Magyarországon a UCB Hungary.

Az 2. táblázatból kitűnik, hogy a betoldások (explicitáló fordítási műveletek) jóval nagyobb százalékarányban fordulnak elő a korpuszban, mint a kihagyások (implicitációval járó fakultatív műveletek) és a teljes átalakítást igénylő fordítói megoldások. A táblázatban csak azokat az eltolódásokat találjuk, amelyek fakultatív fordítási műveletek hatására keletkeztek, és a szöveg retorikai struktúrájában is kisebb-nagyobb változást idéztek elő.

3.2. Módszertani megjegyzések

A korpusz elemzése a szövegek elemi szövegegységekre való bontásával kezdődött. Első lépésben az angol szövegeket bontottam elemeire, főként Iruskieta és tsai. (2014) szegmentálási szabályait követve. Mivel azonban az orvostudományi absztraktok szövegtipológiai szempontból is jelentős eltérést mutatnak az általam vizsgált érvelő szövegekhez képest, néhány pontosítást kellett alkalmaznom a szövegeim elemzésekor.

1. A szövegben idézett bibliai szövegrészeket, azok terjedelmétől függetlenül, mindig egy egységként kezeltem. Ez azért szükséges, mivel a bibliai részletek fordítása nem a fordítók feladata volt, ezeket a meglévő bibliafordításokból kellett átvenniük.
2. A szöveg címe minden esetben az (1)-el jelölt elemi szövegegység.
3. Az elemzett ifjúsági evangelizációs szövegekben fontosnak ítélem a stilisztikai és pragmatikai funkciójuk miatt retorikai szempontból jelentős, az ifjúság nyelvhasználatára jellemző partikulákat, indulatszókat, módosítószókat. Ezeket ennél fogva külön szövegegységként kezeltem. Ezek után megállapítottam a kapcsolódási propozíciók minőségét az egyes kisebb-nagyobb szövegrészek között.

Az elemzés második lépéseként a magyar szövegeket szegmentáltam, viszont a magyar nyelv mondatépítési szabályai lehetővé teszik, hogy nem csupán ragozott igés (*finite verb*) szerkezet lehet elemi szövegegység, ezért a predikátumokat vettem alapul, akár igei, akár névszói predikátumok voltak. További lépésként az angol és a magyar szövegegységeket párhuzamba állítottam egymással, és az áttekinthetőség kedvéért Károly (2014) módszerét követve hasonlítottam össze a két szöveget. Ilyen módon az eltolódások minden fajtája felbukkant – a kötelező átváltási műveletek eredményeképpen és a fakultatív műveletek során kapott eltolódások is láthatóvá lettek. A kötelezően elvégzendő átváltási művelet (pl. mondat szintre emelés) nem hagy nyomot a szöveg retorikai struktúrájában, így ezekkel nem foglalkoztam tovább. A fakultatív műveletek során kapott eltolódások vizsgálatát részletesebben a következő részben mutatom be. A koherencia-kapcsolatok megállapítása után manuálisan rajzoltam meg a szövegszerkezeti ágrajzokat, amelyekből terjedelmi okok miatt csupán az érintett szövegrészek ágrajzait mutatom be ebben a tanulmányban.

3.3. Eredmények és esetismertetés

A betoldások hatásának tulajdonítható legfontosabb változásokat a kapcsolódási propozíciók minőségében találtam. Ezekben az esetekben, ahogy majd a példák is szemléltetik, egy-egy új szövegegység jött létre, ami tartalmi, szemantikai, illetve pragmatikai szempontból is változtathat a szöveg kognitív struktúráján. A 3. táblázatban foglaltam össze azokat a kapcsolódási propozíciókat, amelyek az angol forrásnyelvi szöveghez képest többletként kerültek bele a magyar célnyelvi szövegekbe. A táblázatot követő konkrét példákkal szemléltetem az egyes esetekben tapasztalt változásokat.

3. táblázat

A többletként megjelenő kapcsolódási propozíciók minősége gyakoriságuk szerint

Kapcsolódási propozíció	Esetek száma
RESTATEMENT – ÚJBÓLI ÁLLÍTÁS	7
ELABORATION – KIDOLGOZÁS	4
MOTIVATION – MOTIVÁCIÓ	4
JUSTIFY – INDOKLÁS	2
VOLITIONAL RESULT – AKART EREDMÉNY	2
EVALUATION – ÉRTÉKELÉS	1
EVIDENCE – BIZONYÍTÉK	1
LIST – FELSOROLÁS	1
MEANS – MÓDSZER	1
PURPOSE – CÉL	1
ÖSSZESEN	24

A betoldások jelentős részében a betoldott szövegrész (általában egy tagmondatnyi terjedelmű) retorikai funkciója a nyomatékosítás, hangsúlyozás. A tíz közül az ötödik szövegből származó, (3) példában egy olyan szövegrészt toldott be a fordító, amivel megismételte az általa fontosnak ítélt információt a mondatban, így a koherencia-reláció, amely az eredeti és az újonnan betoldott tagmondatot összeköti, az ÚJBÓLI ÁLLÍTÁS.

(3) példa:

(11) True discipleship is a 360-degree thing.

(11a) A valódi tanítványság teljes körű,

(11b) mindenre kiterjed.

Ennek a betoldásnak azonban nem csupán helyileg, ebben a mondatban van hatása. Az angol szövegben a (11) mondatot megelőző szövegrész azt vezeti be, hogyan tanította Jézus kortársait (milyen volt a tanítványság akkoriban). Ezután, a következő bekezdés első mondata a (11) mondat, amit ennek kifejtése követ (lásd alább). Elképzelhető, hogy az angol elmélkedés szerzője a (11) mondatot tartalmilag kissé elválasztotta az előzőekben leírtaktól, és valójában a „tanítványszerű életmód” egy másik aspektusát vezeti be vele: a tanítványok közösségi lelkületét mutatja be.

Mindezek ellenére, a magyar fordításban a (11b) betoldásával inkább az előző bekezdésben leírtakat erősíti meg. A két bekezdés közti „zökkenő” ugyan finomabbá válik, ugyanakkor a (12) mondat új gondolat a bekezdésben. A leírtakat a (4) példában szemléltetem a tágabb kontextussal, az érintett szövegrészekkel, valamint az ágrajz-részlettel. A két szöveg párhuzamba állításakor a két bekezdést egy üres sorral jelöltem meg a (10) és (11) mondat között.

(4) példa

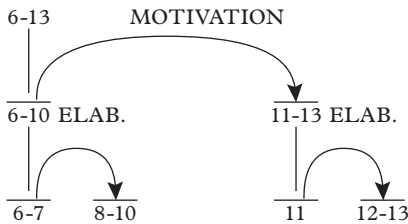
(6ab) In Jesus' day, disciples not only learned from listening to a rabbi,	(6a) Jézus korában a tanítványok nem csak abból tanultak,
(6b) hogy hallgatták a rabbit,
(6c) but also observing	(6c) hanem meg is figyelték,
(6d) and experiencing his way of life from every angle.	(6d) és a gyakorlatban is kipróbálták az életmódját az élet minden területén.
(7) In the same way, Jesus invited His twelve mates into (almost) every part of his life for three years.	(7) Így Jézus is (majdnem) minden élethelyzetbe magával hívta 12 tanítványát három éven keresztül.
(8) They knew Him intimately.	(8) Egészen közletről ismerték őt.
(9a) It meant that when the time finally came,
(9b) they were ready.	(9a) Ezért, amikor végül elérkezett az ideje,
(9b) készen álltak,
(10) He could say to them, 'you will do the same works I have done, and even greater.' (John 14:12 NLT)	(9c) és elmondhatta nekik, „aki hisz énbennem, azokat a cselekedeteket, amelyeket én teszek, szintén megteszi, sőt ezeknél nagyobbakat is tesz” (János 14:12)
(11) True discipleship is a 360-degree thing.	(11a) A valódi tanítványság teljes körű,
(11b) mindenre kiterjed.

(12a) There should be people you are learning <i>from</i> ,	(12a) Kellenek olyan emberek, akikről tanulhatsz,
(12b) (those a little further along than you),	(12b) (akik egy kicsit előrébb tartanak, mint te),
(12c) people you are learning <i>with</i>	(12c) olyanok, akikkel tanulhatsz,
(12d) (those of a similar maturity to you),	(12d) akik fejlettségi szintje nagyjából olyan, mint a tiéd,
(12e) and people who are learning <i>from you</i> .	(12e) és olyanok is, akiket te tanítasz.

A retorikai struktúra ábrázolásakor, két külön ábrán az angol és a magyar szövegre is észrevehető az eltérés a (11) mondat pozícióját illetően. Az angol nyelvű szöveg ágrajza az 1. ábrán, a magyar szövegpárja a 2. ábrán látható.

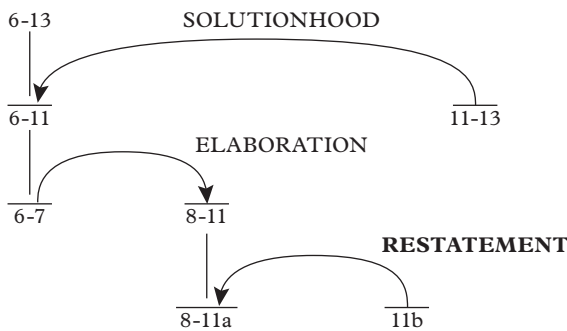
1. ábra

Az angol nyelvű szöveg elemzett részletének ágrajza

2. ábra

A magyar nyelvű szöveg elemzett részletének ágrajza

A fenti ábrákon is látható a párhuzamba állított szövegek tartalmi eltérése a retorikai elemzés során felépített kognitív-logikai struktúrából. A számok a mondatokat jelölik, a függőleges vonalak a kapcsolódott propozíciókban a magot, amelyhez nyíllal kapcsolódik a szatellit. A kapcsolódási propozíció, azaz a koherencia-reláció minőségét az angol feliratok jelzik. Az elemzett angol szövegrészletben a MOTIVATION / MOTIVÁCIÓ, valamint két ELABORATION / KIDOLGOZÁS

a koherencia-reláció. (A 6–10 mondatokból álló szövegrész „motiválja” a 11–13 szövegrész megvalósítását, az eggyel alább lévő szinten a gondolatok kidolgozása, pontosítása történik.) A magyar szövegrészletben a betoldott mondatrész (a 11-es mondatban) némileg átértelmezi a szöveg közlendőjét: a 11-es mondat inkább az azt megelőző bekezdéshez fűződik tartalmi szempontból, majd a 12–13 mondatok lényegében megoldást kínálnak a 6–11-ben felvetett „problémára”. A gondolat kidolgozása a 8–11-es részben található, a 12–13-as rész különálló gondolati egységként tűnik fel. A szövegben a betoldott tagmondat a 11b, ami a 8–11a újbóli megerősítése.

A fenti példa ugyan némi tartalmi csúszásra figyelmeztet a magyar fordításban, de az elemzés jellegéből kifolyólag nem szabad figyelmen kívül hagynunk az elemzés szubjektivitásának jelentős veszélyeit. A RSE számos kritikát kapott emiatt, pl. Stede 2008⁸ úgy fogalmaz, hogy „a RSE ágrajz felépítése egy szöveg esetében magában hordozza a szöveg interpretálását, azaz a szerző szándékának rekonstruálását, ami szükségszerűen szubjektív” (Stede 2008: 313), és a retorikai struktúra kutatóinak a lehető legalacsonyabbra kell csökkenteniük a szubjektív értelmezés lehetőségét. Ehhez vagy két elemző munkája szükséges, illetve egy hosszabb idő elteltével az elemző újraelmezheti a már vizsgált szövegeket. Esetünkben ez utóbbi kontrollvizsgálathoz folyamodtam.

4. Konklúziók

A fent bemutatott esetben a fordító fakultatív műveletet hajtott végre, feltételezhetően a szöveg tartalmának hangsúlyozása érdekében. A betoldás, ami megjelent a magyar fordításban, alapos vizsgálat után akár félrefordításként, illetve értelmezési eltolódásként is felfogható, hiszen nem csupán a mondatra, illetve az őt közvetlenül megelőző, és a szöveg ágrajzában egy ágba tartozó szövegrészekre van hatással, hanem kis mértékben torzítja is az üzenet egy részét, és így, ifjúsági evangelizációs, vallási szöveg fordításáról lévén szó, nem elhanyagolható szempont. A bemutatott módszerrel ígéretes eredményeket kaphatunk a fordításértékelés vizsgálatának témakörében. Különösen értékes támpontokat nyújt a retorikai struktúra elemzésének ilyen módja az automatikus összefoglalás, az automatikus fordításértékelés és fordításelemzés fejlődéséhez.

Természetesen nem minden egyes esetben található a vizsgált korpuszban ilyen eltolódás a retorikai struktúrában. Az összesítésben említett 24 eset között akadnak olyanok is, amelyek csupán továbbmagyarázzák a megkezdett gondolatot, például a 7-es szöveg magyar fordításába egy, az angol szövegben meglévő KIDOLGOZÁS koherencia-reláció mellé a betoldott tagmondat által egy újabb KIDOLGOZÁS reláció került, ami nem jelent módosulást a tartalmi szinten, inkább retorikai funkciója van.

⁸ „After all, constructing an RST tree for a text involves interpreting the text, i.e. reconstructing the various intentions of the writer, which is bound to be subjective.” (Stede 2008: 313)

Az ismertetett eset és további példák nyomán a későbbiekben kérdőíves olvasói megértésvizsgálatot tervezek elvégezni annak érdekében, hogy az értelmezési különbségeket és a stilisztikai változásokat objektivizálni lehessen.

Irodalom

- da Cunha, I., Iruškieta, M. 2010. Comparing rhetorical structures in different languages: The influence of translation strategies. *Discourse Studies*. Vol. 12, No. 5, 563–598.
- Duque, E. 2013. Signaling causal coherence relations. *Discourse Studies*. Vol. 16, No. 1, 25–46.
- Gayor, H. R. 2008. *Rhetorical Structure Theory in Translation Analysis*. Szakdolgozat. Budapest: ELTE.
- Iruškieta, M., da Cunha, I., Taboada, M. 2014. A qualitative comparison method for rhetorical structures: identifying different discourse structures in multilingual corpora. *Language Resources and Evaluation*. 1–47.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Károly K. 2014a. *Szövegkoherencia a fordításban*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Károly K. 2014b. Retorikai szerkezet és fordítás. Kapcsolódási propozicionális eltolódások hírszövegek magyar–angol fordításában. 1. rész. *Magyar Nyelv* 110. évf. 1. szám. 17–29.
- Károly K. 2014c. Retorikai szerkezet és fordítás. Kapcsolódási propozicionális eltolódások hírszövegek magyar–angol fordításában. 2. rész. *Magyar Nyelv* 110. évf. 2. szám. 144–159.
- Károly K. 2015. Retorikastruktúra-elmélet a kontrasztív retorikai vizsgálatokban és a fordításkutatásban. *Magyar Nyelv* 111. évf. 4. szám, 290–299.
- Károly K. 2017. Logical relations in translation: the case of Hungarian – English news translation. *Perspectives – Studies in Translatology* Vol. 25, No. 2, 273–296.
- Klaudy K. 2007. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába. Angol / Német / Orosz fordítástechnikai példatárral*. Budapest: Scholastica.
- Magnuczné Godó Á. 2003. *Cross-cultural Perspectives in Academic Writing. A Study of Hungarian and North American Students' L1 Argumentative Rhetoric*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE.
- Mann, W. C., Thompson, S. A. 1986. Relational propositions in discourse. *Discourse processes* Vol. 9, No. 1, 37–55.
- Mann, W. C., Thompson, S. A. 1988. Rhetorical structure theory: toward a functional theory of text organization. *Text* Vol. 8, No. 3, 243–281.
- Marcu, D., Carlson, L., Watanabe, M. 2000. The Automatic Translation of Discourse Structures. In: *Proceedings of the First Annual Meeting of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics*, 9–17.
- Stede, M. 2008. Disambiguating Rhetorical Structure. *Res. Lang. Comput.* Vol. 6, 311–332.
- Taboada, M. T., Mann, W. C. 2006a. Rhetorical Structure Theory: looking back and moving ahead. *Discourse Studies*. Vol. 8, No. 3, 423–459.
- Taboada, M. T., Mann, W. C. 2006b. Applications of Rhetorical Structure Theory. *Discourse Studies* Vol. 8, No. 4, 567–588.

Sajtófordítás a fordításoktatásban

Zachar Viktor

E-mail: zacharviktor@gmail.com

Kivonat: A tanulmány egy, a sajtófordítás fordításoktatásban történő alkalmazásáról szóló kérdőíves kutatás eredményeit mutatja be. Ennek során 2016 novemberében–decemberében összesen 52 fordításoktató válaszolt a feltett kérdésekre. A vizsgálat célja annak elemzése volt, milyen szerepet játszik a sajtószövegek fordítása, illetve fordíttatása a fordítóképzésben Magyarország (és néhány környező ország) felsőoktatási intézményeiben. A kérdőív jelentősége abban rejlik, hogy mindeztáig magyar viszonylatban semmilyen vizsgálat nem látott napvilágot ezen a területen, és a sajtófordítást érintően is csak kisebb kutatások léteznek, amelyek elsődlegesen a szövegnyelvészet területére korlátozódnak. A fenti tények ellenére az elvégzett kutatás feltárta a sajtófordítás jelentőségét a fordításoktatásban: az oktatók több mint 85%-a használ jelenleg – eltérő motiváció alapján – sajtószövegeket a fordítás oktatása során, és a válaszadók közel 50%-a a fordítóképzés teljes ideje alatt alkalmazza ezeket. A sajtófordítás relevanciájára vonatkozó kérdések igazolják és indokolják annak jelenlétét a fordításoktatásban, hiszen 80% felett van azok aránya, akik szerint releváns a sajtófordítás a későbbi fordítói munka során, köszönhetően széles körű alkalmazási területének.

Kulcsszavak: sajtófordítás, újságírás, fordításoktatás, fordítástechnika, felmérés

1. Bevezetés

Jelen tanulmány egy kérdőíves vizsgálaton alapul, amelyet olyan oktatók körében végeztem, akik Magyarországon, illetve néhány szomszédos ország felsőoktatási intézményében fordítást, illetve fordítástechnikát tanítanak. A tanulmány egy nagyobb kutatási projekt részét képezi, amelynek keretében a fordítói szakma egyik részterületének, a sajtófordításnak a magyarországi helyzetét vizsgálom alaposabban. Ennek során azt szeretném feltárni, kik végzik ma Magyarországon és milyen formában a sajtóanyagok, illetve hírek fordítását, amely nagy súllyal van jelen a médiában. Mennyiben beszélhetünk az esetükben képzett fordítókról, vagy inkább az újságírók egyik részfeladatákként tekintenek ma Magyarországon a médiában zajló fordítási tevékenységre?

A mostani tanulmány célja mindenekelőtt annak elemzése, milyen szerepet is játszik a sajtószövegek fordítása, illetve fordíttatása a fordítóképzésben

a felsőoktatási intézményekben, vagyis például milyen szövegtípushoz tartozó, milyen tartalmú szövegeket fordítanak az oktatók a képzés mely szakaszában és milyen megfontolásból. Van-e véleményük szerint relevanciája a sajtószövegek felhasználásának a későbbi fordítói pálya szempontjából? Az eredmények révén egyrészt jobban megismerhetővé válik a fordítók képzésének egy ez idáig szinte egyáltalán nem vizsgált területe, másrészt az eredmények hozzájárulnak a folyamatban lévő, fent említett nagyobb kutatási projekthez is.

2. A sajtófordítás mint kutatási tárgy

A sajtófordítás témája a 21. század első éveiben került a fordítástudomány érdeklődési körébe. Fokozatos előretörését és elterjedését jól mutatja, hogy a témát bemutató szócikket közöl *News gathering and dissemination* [Hírgyűjtés és hírterjesztés] címmel a Baker és Saldanha nevével fémjelzett *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* második kiadása 2009-ből (míg az 1998-ban megjelent első kiadás még nem), valamint a Gambier és van Doorslaer szerkesztésében megjelent *Handbook of Translation Studies* első kötete 2010-ből (*Journalism and translation* [Újságírás és fordítás] címmel). A fenti tematizálással szinte párhuzamosan különszámot szentelt a témának 2010-ben az *Across Languages and Cultures* című folyóirat „Translating Information in the Post-Industrial Society” címen (11. évf. 2. sz.), 2012-ben a *META* című folyóirat „Journalism and Translation” címen (57. évf. 4. sz.), valamint 2015-ben a *Perspectives. Studies in Translatology* című folyóirat „Culture and News Translation” címen (23. évf. 4. sz.). Ez alapján Valdeón (2015) megállapításával egyetértve elmondható, hogy a sajtófordítás az elmúlt tizenöt évben a fordítástudomány egyik kutatási területévé vált. létjogosultságát – Bani (2006) gondolatát felkarolva – mi sem támasztja alá jobban, mint hogy sokkal nagyobb célközönséget ér el, mint például a műfordítás vagy éppen a színdarabok fordítása. A fent leírtak ellenére a téma a magyar fordítástudományi szakirodalomban mindeddig csupán érintőlegesen jelent meg, ahogyan arra alább még részletesen is kitérek.

Ez azért is mondható meglepőnek, mert a sajtófordítás, azaz az újságcikkek fordítása hosszú évek, sőt évtizedek óta fontos szerepet játszik a nyelvvizsgáztatásban és a fordításoktatásban Magyarországon. Előbbivel kapcsolatban utalnék például az ELTE Idegennyelvi Továbbképző Központjának (ITK) honlapján található tájékoztatásra, mely szerint: „Írásbeli (B2) – Közvetítés idegen nyelvről magyarra (általános témájú, autentikus idegen nyelvű szöveg – legtöbbször újságcikk – fordítása)” (ITK 2016). A fordításoktatással összefüggésben pedig mindenképpen meg kell állapítani, hogy az nyilvánvalóan nem korlátozódhat kizárólag az újságcikkek fordítására, hiszen a fordítói pályán ennél sokkal sokrétűbbek az előforduló szövegfajták és szövegtípusok. De – ahogyan az a részletesen bemutatandó kutatásból kiderül majd – általánosan elfogadottnak tekinthető a fordításoktatók körében az a felfogás, amely szerint a sajtófordítás legitím része a fordításoktatásnak.

Ez utóbbi megállapítás rögtön két szempontból is indokolható: egyrészt a (fordítóképzés elején végzett) sajtófordítási gyakorlatok alkalmasak arra,

hogy a hallgatók az újságcikkek segítségével bővítsék ismereteiket egy-egy témával kapcsolatban, megismerjék az adott nyelvre jellemző különböző stílusokat, regisztereket, a jellemző szóhasználatot, a nyelvi repertoárt. Ez azért is fontos – és azért történik így hosszú évtizedek óta például az Eötvös Loránd Tudományegyetem Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén is –, mert tapasztalatom szerint a fordítóképzést választó hallgatók a képzés megkezdése előtt nem, vagy csak alig olvasnak napi- és hetilapokat. A fordító és tolmács mesterképzés 2009-es bevezetése óta pedig különösen hangsúlyos az ilyen gyakorlatok alkalmazása a nyelvfejlesztés, szókincs bővítés stb. szempontjából, hiszen – ismét saját oktatói tapasztalatom alapján – a hallgatók nyelvtudása jellemzően elmarad a korábbi, posztgraduális képzésben megszokottól. Ez abból az aspektusból persze egyáltalán nem meglepő, hogy míg korábban legalább öt-éves képzés (és adott esetben néhány év munkatapasztalat) után kezdték meg a fordító- és tolmácsképzést, addig most már a hároméves alapképzés után teszik ugyanezt.

Másrészt azért is van helye a képzés egészében a sajtófordításnak, mert később a (szabadúszó) fordítói pályán is – ezt saját tapasztalatom alapján is igazolni tudom hosszú évekre visszamenőleg – rendszeresen előfordulnak sajtófordítási helyzetek, megbízások, amelyek alapvetően két nagy csoportba sorolhatók. Az elsőbe a ténylegesen a napi vagy heti sajtóban megjelenő újságcikkek tartoznak. Ezeket azért fordítatják le a megbízók, mert valamilyen szempontból érdekli őket az adott cikk: például részletesen foglalkoznak benne a vállalatukkal, vagy legalábbis megemlítik azt, az aktuális politikai, gazdasági helyzetet elemzik, valamilyen, az iparágat érintő aktualitásról, szabályozásról írnak stb. A másik csoportba pedig a belső használatú lapokban, az úgynevezett munkatársi újságokban vagy vállalati lapokban megjelenő cikkek tartoznak. Ezek témájukat tekintve nem nagyon különböznek a fent említett első csoporthoz tartozó beszámolóktól. Szó esik még bennük általában a dolgozók munkakörülményeiről, bérezéséről, bérézéséről, fejlesztésekről, aktuális rendezvényekről, pályázatokról, vagy éppen egy-egy dolgozó különleges hobbijáról, kimagasló eredményeiről (Zachar 2013a és Zachar 2013b). A globalizáció következtében erőteljesen jelen lévő multinacionális (nagy-)vállalatok miatt szükségessé vált az ilyen vállalati lapok fordítása, adott esetben részben kiegészítve azt a célnyelven íródott, kifejezetten a helyi viszonyokat bemutató újságcikkekkel.

A sajtófordítás fordítóképzésben történő alkalmazásának gyakorlatát az ELTE mellett a más fordítóképző intézményeknél végzett munka is megerősíti. Így például a Szegedi Tudományegyetemen zajló természettudományi szakfordítóképzés során is oktatnak sajtófordítást, ahogyan azt az alábbi idézet szemlélteti:

Harmadikként rövid újságcikket, illetve újsághírt fordítunk. Ez minden esetben szakmai jellegű szöveg, a hallgatók szakterületéhez tartozó, a szakmai és a laikus érdeklődő közönségnek egyaránt szóló színes folyóirat rövid, tájékoztató jellegű írása. Itt elsősorban a tartalom pontos átvitele a fordítói feladat, és bár a szép megfogalmazás is szerepet kap, a kreativitásnak nincs akkora tere (...). (Pusztai-Varga 2013: 17)

Másrészt megerősíti a gyakorlatot a szakma is azáltal, hogy a fordítóirodák és a különböző, fordítókat alkalmazó cégek, intézmények a szakfordítók felkészültségének vizsgálatakor és a jelentkezésükkor több esetben alkalmaznak sajtószöveget a próbafordítások során, ahogyan az az alábbi két rövid idézetből is kiderül. Ezek közül az első egy felmérésen alapul:

A próbafordítás mindig igényesen megírt, nyelvileg 'gazdag' és összetett szöveg, amely 'lehetőséget biztosít a típushibák elkövetésére'. Többnyire egy szöveget fordítatnak, de van olyan hely (Consell Pannonia Kft. vagy az EB Fordítási Főigazgatósága), ahol két szöveg próbafordítását kell a jelöltnek elvégeznie. Utóbbi esetben egy öt–hét fős csoport választja ki a szöveget, amelyek kevésbé szakmai jellegűek: többnyire aktuális politikai-gazdasági ismeretterjesztő szövegeket (vélemény, riport, újságcikk) fordítatnak. (Veresné Valentinyi 2013: 123)

Ezt erősíti meg Babos beszámolója az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóságának próbafordításairól, amelyeket az előbbi idézet is említ:

Térjünk át a próbafordításokra. A szövegeket öt-hat fős [sic!] csoportok választják ki. Ezek tagjai többek között olyan fordítók, akik az adott nyelvről fordítanak. Az írások általában újságcikkek, többnyire (valamennyire) aktuális témával foglalkoznak, gyakran (de nem feltétlenül) az EU-val kapcsolatosak. Típusuk lehet riport, de vélemény, publicisztika is, ez utóbbi különösen francia szövegeknél nem ritka. Fontos, hogy jó minőségű, összetett szövegek legyenek, viszonylag hosszú mondatokból (ne csupa tömondatból) álljanak, nyelvileg gazdagok legyenek, hétköznapi ember számára érthető terminológiával (de ne „kemény” EU-zsargonnal). (Babos 2013: 119)

Mindezen megállapítások ellenére a sajtófordítást nevezhetjük a fordítástudomány egyik olyan területének, amelyet sokáig méltatlanul elhanyagoltak és – legalábbis magyar viszonylatban – még mindig elhanyagolnak. Ebből a szempontból véleményem szerint osztozik egy teljesen más terület, a blattolás sorában, amellyel kapcsolatban szintén kevés vizsgálat és tudományos közlemény látott napvilágot egészen a közelmúltig (Felekné Csizmazia 2014). Nem véletlenül nevezi azt Parkin a fordítástudomány egyik mostohagyermekének (Parkin 2012: 2–3)¹, ami feltétlenül igaz a sajtófordításra is. A fentiek okait természetesen csak találgathatjuk, az elvégzett vizsgálat alapján is több tényező együtthatása figyelhető meg ezen a téren. Az egyik, talán legfontosabb magyarázat az lehet, hogy az újságírói gyakorlat alapján – hosszú évtizedekre visszanyúlóan – a nyelvi közvetítést jellemzően nem professzionális nyelvi közvetítők végzik,

¹ Hálás vagyok Felekné Csizmazia Erzsébet kolléganőmnek (Eötvös Loránd Tudományegyetem) azért, hogy felhívta a figyelmemet erre a blattolást érintő hasonlatra.

illetve hogy azt nem különböztetik meg a többi szerkesztőségi folyamattól, így például az önálló cikkírástól és a szerkesztéstől (Bielsa és Bassnett 2009: 57). Éppen ezért sem az újságírói, sem a fordítói szakma (beleértve a fordítástudományt is) sokáig nem érezte úgy, hogy vizsgálatra érdemes lenne ez a terület. Annak ellenére nem, hogy fordítástudományi szempontból teljesen legitimnek nevezhetjük, hogy adaptációként és kiválasztásként tekintünk a fordítási folyamatra (vö. pl. Hu 2003), ahogyan az a sajtóban végzett fordításra jellemző. A fordítás beágyazottságát a többi újságírói folyamatba erősíti a következő (szövegnyelvészeti) tény is: a sok forrás miatt, amelyre egy-egy újságcikk épül, szinte lehetetlen feladat elemeire bontani egy hírt annak érdekében, hogy meghatározzuk, mely részei képezik szerkesztési és melyek fordítási folyamatok eredményét (van Doorslaer 2009: 85).

A fentiekkel némileg összefüggő magyarázat lehet az, hogy a (szerkesztőségekben zajló) sajtófordításra egyfajta természetes fordítási helyzetként (Harris és Sherwood 1978) tekintenek, megkülönböztetve azt a professzionális fordításoktól és fordítási helyzetektől. Ebből a szempontból a jelen vizsgálat tárgya mutat némi rokonságot a rajongói fordításokkal és feliratokkal, valamint a laikusok által végzett (közösségi) tolmácsolással, amelyek szintén viszonylag új területei a fordítástudománynak (vö. pl. Antonini és Bucaria 2016), bár maga a jelenség nem minden esetben nevezhető teljesen újnak.

Egy további lehetséges ok, amely elsődlegesen a fordítóképzés szempontjából (de valamelyest a fordítói szakmáéból is) szolgálhat egyfajta magyarázatként, az, hogy a sajtószövegek nehezen kategorizálhatók és nem sorolhatók egyértelműen sem a műfordítás, sem a szakfordítás területéhez. Márpedig az oktatásban, képzésben – ahogyan a gyakorlatban is – alapvetően éppen ez a két nagy terület különböztethető meg. Ebből a szempontból ismét visszautalnék a blattolással kapcsolatos párhuzamra, amely szintén nem sorolható egyértelműen sem a fordításhoz, sem a tolmácsoláshoz, emiatt a képzésben nem kap nagy figyelmet – külön kurzus keretében pedig egyáltalán nem oktatják. Ezzel a ténnyel összefügg az a megállapítás is, hogy a sajtófordítás a műfaji sokszínűsége miatt csak nehezen ragadható meg egy egységként: Róka Jolán például huszonhárom műfajt különböztet meg az újságírásán belül, a vezércikktől kezdve az összesen nyolc alcsoportba sorolható hír műfaján át egészen a tárcáig és kommentárig (Róka 1986: 204).

Végül a fordítói szakma szempontjából magyarázat lehet az az érv is, mely szerint a sajtófordítás sokkal kisebb súllyal esik latba a megbízások számát tekintve, mint a szakfordítás. Bár a korábban említett sajtófordítási helyzetek rendszeresen előfordulnak a fordítói praxisban, ezek száma valóban messze elmarad a szakfordítási feladatok mennyiségétől. A lentebb részletesen bemutatandó vizsgálat alapján ez a magyarázat kiemelkedően fontosnak látszik. Fontos megemlíteni, hogy ezzel összefüggésben elsődlegesen a szabadúszó vagy fordítóirodában dolgozó fordítóként végzett munkára kell gondolnunk, kevésbé a szerkesztőségben vagy hírügynökségnél végzettre. Már csak azért is, mert ez utóbbi tevékenységet, ahogyan fentebb említettem, a nemzetközi kutatások alapján legalábbis jellemzően nem professzionális fordítók végzik.

A nemzetközi szinten a kétezres évek elejéig tapasztalható „érdektelenség” a sajtófordítás témája iránt a magyar fordítástudományi szakirodalomban hatványozottan és máig tartóan helytálló. Tematizálása ebben az esetben mindeddig csupán egy szűk részterületre, illetve egy bizonyos szempontra korlátozódik, részletes áttekintése és más szempontok felvázolása ez idáig nem történt meg. Úgy is megfogalmazhatnánk ezt, hogy mindezidáig eszközként, nem célként tekintettek a sajtófordításra a kutatók², illetve a fordításoktatásban a mai napig így tekintenek rá. A részterület pedig, amely felbukkan a fordítástudományi kutatásokban, a szövegnyelvészet: ezzel összefüggésben Károly és Bánhegyi kutatásait és publikációit kell kiemelni. A sajtófordítás eddigi történetének áttekintése során Valdeón (2015) is csak Károly ezzel kapcsolatos szövegnyelvészeti kutatásait sorolja fel, további magyar publikációkat nem. Utóbbi a műfajkutatás (pl. Károly 2007), a kohéziós eszközök (pl. Károly et al. 2012) és a retorikai struktúra (pl. Károly 2013) kapcsán foglalkozik a szóban forgó témával. Bár egyik könyvének ezzel kapcsolatos fejezetében részletesen kitér az újságcikkek címének és szövegének, valamint a reklámok és hirdetések fordításának eddigi legfontosabb kutatásaira (Károly 2007: 182–186), ő is – egyetlen kivétellel³ – külföldi szerzők ezzel kapcsolatos munkásságára hivatkozik. Bánhegyi vizsgálódásai pedig elsősorban a politikai diskurzuselemzés (pl. Bánhegyi 2012a és 2012b) és a politikai kommunikáció manipulációjának kérdéseire (pl. Bánhegyi 2013) fókuszálnak. Egyébként már Palmer is megjegyzi az *Encyclopedia* idevágó szócikkében nemzetközi viszonylatban, hogy bár meglehetősen sok tanulmány foglalkozik a hírek nyelvezetével, ezek legtöbb esetben figyelmen kívül hagyják a fordítás szerepét, és mindenekelőtt a hírek diszkurzív szerkezetére összpontosítanak (Baker és Saldanha 2009: 186).

Meg kell még említeni Károly kutatásaival összefüggésben egy többek által jegyzett tanulmányt (Károly et al. 2012), amely a kohéziós eltolódásokkal foglalkozik hírszövegekben. Ez jelen tanulmány szempontjából annyiban érdekes, hogy az első mondatban a következőket állapítja meg általánosságban: „A média központi szerepének köszönhetően a sajtószöveg és a sajtófordítás kiemelt figyelmet kapott az elmúlt harminc évben mind a hazai, mind a nemzetközi kutatásokban” (Károly et al. 2012: 30). Ahogyan az az eddigiekből is kiderül, ez magyar viszonylatban meglehetősen túlzó kijelentés. A tanulmány is csupán a mondatban említett nemzetközi viszonylatra hoz hivatkozást (Holland 2006). De ha elfogadjuk is a megfogalmazást (például Károly ezzel összefüggésben említhető jelentős tudományos munkája alapján), akkor is mindenképpen hozzá kell tenni korlátozásként, hogy ez csupán a sajtófordítás szövegnyelvészeti aspektusát illetően helytálló.

A sajtófordítás másik magyar vonatkozású megjelenése, ahogyan arra a fentebb közölt idézetek kapcsán már közvetett módon kitértem, a fordítás-

² Nagyon köszönöm Klaudy Kinga professzor asszonynak (Eötvös Loránd Tudományegyetem) ezt a pontos, tömör megfogalmazást.

³ A kivétel Vermes Albert egy-egy előadása, illetve tanulmánya, ezek azonban a címfordítások szűk területén belül is a filmcímek fordításával foglalkoznak.

technika oktatásával, illetve a fordítói képességekkel és készségekkel és azok felmérésével (vö. próbafordítások) hozható összefüggésbe. Előbbiben ugyanis a részterület sok esetben hangsúlyosan jelen van a különböző fordítóképzések során. Ez a specifikus szempont egy saját, ezzel kapcsolatos tanulmány mellett (Zachar 2013b) meglehetősen marginálisan megjelenik például Pusztai-Varga (2013) és Veresné Valentinyi (2013) egy-egy munkájában. Veresné Valentinyi témába vágó gondolatát már idéztem korábban, ahogyan kitértem Pusztai-Varga fordítóképzésre vonatkozó megjegyzésére is. Ezen túlmenően utóbbi az említett cikkében csupán a következőket állapítja meg a sajtófordítással összefüggésben:

Ugyanakkor azt is tapasztalom a gyakorlatban, hogy azok a hallgatók, akik még fiatalok, tanulmányaik elején járnak, és egyébként is kevésbé elemző, töprengő alkatúak, az absztrakttal is nehezen birkóznak meg, hiszen még a szakmai tapasztalatuk is hiányzik, vagy legalábbis nem elég elmélyült. Számukra az újságcikkfordítás a legkönnyebben megoldható feladat, mert annak a nyelvezete áll a legközelebb a hétköznapi nyelvhasználathoz, és nem is igényel különösebb kreativitást. (Pusztai-Varga 2013: 18)

A szerző ez utóbbi, kreativitást érintő megjegyzését egyébként ehelyütt nem támasztja alá konkrét kutatással vagy a hallgatóktól származó idézetekkel, és így az könnyen megcáfolható. Károly például a következőket írja ezzel összefüggésben, még akkor is, ha ő itt nyilvánvalóan nem a fordítóhallgatókra, hanem a profikra gondol:

[A sajtófordítás s]ajátos jellege olyan készségekkel, képességekkel ruházza fel a fordítót, amelyek révén a sajtófordítás egyszerű szövegprodukciónál a kreatív alkotás rangjára emelkedik, és a fordítóból célnyelvi szerző válik. A forrásnyelvi szöveget gyakran tartalmilag és formailag is módosítják, hogy mondanivalója releváns legyen, és olyan fordítás szülessen, amely összhangban van a célnyelvi olvasó háttértudásával. (Károly 2012: 41)

Jerkus pedig – bár nem interlingvális vonatkozásban, de mégis – az alábbiakat állapítja meg a sajtóval, mindenekelőtt a publicisztika műfajával kapcsolatban: „A neologizmusok, idegen szók, rövidítések, betű- és mozaikszók, valamint a nyelvi kreativitás jeleként feltűnő nyelvi képek együttes megjelenése a publicisztikai stílust minden más stílustól megkülönbözteti” (Jerkus 2011: 33).

A fentiek alapján is látható tehát, hogy a sajtófordítás témája a magyar fordítástudományi szakirodalomban máig nagyon érintőlegesen és csupán egyetlen szűk részterületre korlátozottan van jelen. Mindezek – és a lentebb ismertetett kérdőíves vizsgálat egyértelműnek nevezhető eredményei – alapján időszerűnek tartom további vizsgálatát mindennemű, fordítást érintő szempontból, legyen az a fordítói szakmával, piaccal, vagy éppen a fordítók képzésével kapcsolatos. Jelen tanulmányban most elsődlegesen ez utóbbi aspektusra koncentrálok a továbbiakban.

3. A kérdőív rövid bemutatása

2016. november 21. és december 5. között online kérdőív segítségével kutatást végeztem fordítóképzést folytató felsőoktatási intézmények oktatói körében. Ennek során nem csupán magyarországi intézményeket vontam be, de környező országbelieket is annak érdekében, hogy nagyobb áttekintést kaphassak a sajtófordítás oktatásának jelenlegi helyzetéről. A vizsgálat célja annak megállapítása volt, milyen szerepet játszik a sajtószövegek átültetése a fordítóképzésében. Ennek során egyrészt a tolmácsolásoktatást – amely Magyarországon és a környező országok némelyikében legalábbis részben párhuzamosan fut a fordításoktatással – tudatosan kizártam a vizsgálódásból. Tettem ezt annak ellenére, hogy tisztában vagyok vele: a sajtószövegek kiválóan alkalmasak a blattolás oktatására, a hallgatók által tolmácsolandó szövegek, beszédek készítésére, vagy éppen a konkrét tolmácsolási feladatokra, illetve megbízásokra történő felkészülésre. Másrészt ehelyütt fontos megemlíteni azt is, hogy a sajtószövegek átültetése a tanulmányban említett fordítóképzések keretében gyakorlatilag kizárólag a szövegek (legtöbbször teljes) egy az egyben történő lefordítását jelenti, és nem igazán vehető össze a szerkesztőségekben vagy hírügynökségeknél zajló, szövegekkel kapcsolatos tevékenységgel. Ezen megjegyzés bővebb tárgyalása a dolgozat elején említett nagyobb kutatási projekt részét fogja képezni.

Mivel széles körben elérhető és terjeszthető online kérdőívről volt szó, nem állapítható meg azok száma, akikhez potenciálisan eljuthatott. Összesen azonban ötvenkét kitöltött kérdőív érkezett be: ebből tizenkettőt környező országok (Horvátország, Románia és Szlovákia) felsőoktatási intézményében oktató kollégák, negyvenet pedig magyar intézményben tanító oktatók küldtek vissza. Összességében tizennyolc különböző felsőoktatási intézmény képviseltette magát a kutatásban, tizennégy Magyarországról, négy pedig a fent említett három országból.

A kérdőív tizenkét kérdésből állt, valamint egy megjegyzésekre lehetőséget adó rovatból. Az utolsó két kérdés és a megjegyzések nyitott, a fennmaradó tíz kérdés pedig zárt kérdés volt. Az első két kérdésben a kérdőívet kitöltő oktatók felsőoktatási intézményére, valamint az oktatott idegen nyelvre kérdeztem rá. A harmadik kérdés arra vonatkozott, hogy a megkérdezettek fordíttatnak-e jelenleg sajtószövegeket a fordítási vagy fordítástechnika-kurzusuk keretében, vagy ha nem – így szólt a negyedik kérdés –, akkor fordíttattak-e korábban ilyen szövegeket. Az ötödik kérdés – előre megadott válaszlehetőségekkel – arra kereste a választ, mi az oka annak, hogy nem fordíttat(ott) ilyen szövegeket a válaszadó. A hatodik kérdés arra volt kíváncsi, milyen megfontolásokból, milyen céllal fordíttat sajtószövegeket az illető. A hetedik kérdés esetében a megkérdezetteknek lehetősége volt megadni, hogy a teljes intézményi fordítóképzés során jellemzően mikor fordíttatnak sajtószövegeket a saját kurzusuk keretében. A nyolcadik kérdés előre megadott válaszok segítségével a sajtófordításon belül alkalmazott műfajokat kutatta, míg a kilencedik ezen szövegek pontos témáját. A tizedik kérdés arra próbált meg választ találni, hogy a megkérdezettek szerint van-e relevanciája a sajtófordításnak a későbbi tényleges fordítói munka során.

Amennyiben igen, így a tizenegyedik kérdés, milyen helyzetekben, hol fordulnak/fordulhatnak elő sajtófordítást igénylő helyzetek a nyelvi közvetítő munkája során, amennyiben pedig nincs relevanciája (tizenkettedik kérdés), mi ennek az oka.

4. A kutatás eredményeinek értékelése

4.1. Kik és hol – Az első öt kérdésre adott válaszok értékelése

A korábban említetteknek megfelelően tizenkét válaszadó három környező ország (Horvátország, Románia, Szlovákia) felsőoktatási intézményét képviselte, negyven pedig magyarországi intézményben oktat. Magyarországról összesen tizennégy különböző főiskola, illetve egyetem képviseltette magát: az Eötvös Loránd Tudományegyetem (10 válaszadó), a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (6), a Kodolányi János Főiskola (5), a Szegedi Tudományegyetem (4), a Károli Gáspár Református Egyetem (3), az Eszterházy Károly Egyetem (3), a Szent István Egyetem (2), a Budapesti Gazdasági Egyetem (1), az Óbudai Egyetem (1), a Pázmány Péter Katolikus Egyetem (1), a Miskolci Egyetem (1), a Nyíregyházi Egyetem (1), a Pannon Egyetem (1) és a Pécsi Tudományegyetem (1). Négy intézmény pedig a fent említett három környező országban található: a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Kolozsváron/Marosvásárhelyen (6 válaszadó), a Konstantin Filozófus Egyetem Nyitrán (3), a Josip Juraj Strossmayer Egyetem Eszéken (2) és a Bukaresti Egyetem (1).

Az első kérdésre adott fenti válaszok is mutatják, hány különböző főiskolán, illetve egyetemen zajlik fordítóképzés Magyarországon. A teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy ez nem minden esetben jelent (kétéves) mesterképzést, hiszen részben (rendszerint egyéves) szakirányú továbbképzésekkel van dolgunk. Ennek a további kérdések, illetve az elvégzett vizsgálat szempontjából csak annyiból van jelentősége, hogy a kétéves képzés során több fordítási kurzust kínálnak a felsőoktatási intézmények (illetve több ilyen kell teljesíteniük a hallgatónak), és így értelemszerűen több lehetőség kínálkozik kifejezetten a sajtófordítás oktatására is, legalábbis elméletileg.

Az oktatott idegen nyelvre vonatkozó kérdés esetében – ahol lehetséges volt több válasz is – a várakozásoknak megfelelően az angol végzett az első helyen 28 válasszal (53,8%), ezt követi a német (15 említés, 28,8%). Messze lemaradva a többi említett nyelv: francia és román (4–4 válasz), olasz (3), spanyol, szlovák és horvát (2), valamint holland, orosz, kínai, japán, finn és magyar (1).

A harmadik kérdésnél, mely szerint fordíthatnak-e a megkérdezettek jelenleg sajtószövegeket a fordítás- vagy fordítástechnika-szemináriumuk keretében, a túlnyomó többség igennel válaszolt: az 52 megkérdezettből 45 (86,5%) mondta azt, hogy jelenleg is dolgozik ilyen szövegekkel az oktatásban, és csupán 7 válaszadó (13,5%) tekint el ezek használatától. De ez utóbbi csoport is dolgozott korábban sajtószövegekkel a fordítás oktatásában: a negyedik kérdésre ugyanis, mely szerint használtak-e a tanítás során korábban sajtószövegeket, akkor is, ha most nem teszik, kivétel nélkül mindenki igennel felelt. A negyedik kérdésre adott válaszok száma (17) arra utal, hogy a megkérdezettek egy része

félreértette a kérdést és abban az esetben is válaszolt rá, ha jelenleg is használ sajtószövegeket. Ez azonban nem befolyásolja semmilyen módon a több mint egyértelmű, 100%-os eredményt.

Annak okát ellenben nem sikerült megnyugtatóan tisztázni, miért nem alkalmaznak jelenleg sajtószövegeket az oktatásban azok, akik korábban dolgoztak ilyen szövegekkel (ötödik kérdés). A lehetséges hét válaszadóból ugyanis, aki a harmadik kérdésre nemmel felelt, csupán egy válaszolt erre a kérdésre. Ő az előre megadott válaszok közül – több válasz megjelölésére is lehetőség volt – két okot említett. Egyrészt azt, hogy nem kimondottan műfordítói/szakfordítói feladatról van szó, így nincs helyük a sajtószövegeknek a képzésben, másrészt azt, hogy a sajtószövegeknek nincs relevanciájuk a későbbi fordítói munka során. Ezen egyetlen válasz alapján továbbra is csak találgatni tudunk, mi rejlik a mögött, hogy a megkérdezettek 13,5%-a nem dolgozik jelenleg ilyen szövegekkel. Ahogyan az előre megadott válaszlehetőségeknél is felsoroltam, a fent említett két okon kívül az alábbi lehetséges magyarázatokat tartom elképzelhetőnek: időben nem férnek bele a feszes tanmenetbe, túlságosan könnyűek a szépirodalmi/szakszövegekhez képest és ezért eltekintenek az alkalmazásuktól, vagy éppen nem gyarapítják a hallgatók szaktudását, illetve nyelvtudását az oktatók véleménye szerint. Végül az is egyfajta magyarázat lehet, hogy a hallgatók (vagy éppen az oktatók) nem szívesen fordítják (fordíttatják), illetve unják az ilyen szövegeket.

A fenti kérdések és az ezekre adott válaszok alapján látható, hogy a sajtószövegek alapvető fontosságúak a magyarországi fordítóképzésben (és néhány környező ország képzésében is). Ezt két további tény is alátámasztja: egyrészt az a megállapítás, hogy például az Eötvös Loránd Tudományegyetemen a felvételi vizsgáknál jellemzően sajtószövegeket kell átültetniük a jelentkezőknek a fordítási feladat során. Másrészt az is, hogy a külön fordítóképzés nélkül is letehető szakfordítói vizsga keretében szintén jellemzően sajtószövegeket alkalmaznak ebben az intézményben. Ennek vélhetően több oka van, és ezzel némiképpen elébe megyek a kérdőív következő kérdésének: egyrészt nyilvános, könnyen hozzáférhető szövegekről van szó, másrészt ezek úgy választhatók, hogy mindig aktuálisak, naprakészek legyenek. Harmadrészt pedig nem vonatkozik rájuk semmilyen titoktartási kötelezettség, ami szakfordítások esetében – érthető módon – gyakran előfordul.⁴ Végezetül érdemes két további okot is megemlíteni. Az egyik az, hogy a sajtószövegekre jellemzően nem szak-, hanem „általános” szöveggként szoktak tekinteni az oktatásban, mivel nem feltétlenül egy terület szakembere által írt, nem kimondottan szakmai közönségnek szóló és (éppen ezért) jellemzően kevés terminust tartalmazó szövegekről van szó. Másrészt a sajtószövegek – saját tapasztalatom és a kérdőív további kérdéseire adott válaszok alapján is – kiválóan alkalmasak a különböző fordítástechnikai megoldások, szakfordítói képességek, készségek és tudás elsajátítására, begyakorlására, de mérésére is.

⁴ Köszönöm Robin Edina kolléganőmnek (Eötvös Loránd Tudományegyetem), hogy felhívta a figyelmemet ezekre a lehetséges okokra.

A fenti megállapítások igazolják továbbá azokat a fordítástudományban nemzetközi szinten megfigyelhető és fent idézett tendenciákat is, miszerint a sajtófordítás igenis ezen tudomány viszonylag új, de legitim részterületének tekinthető. Már csak azért is, mert legalábbis Magyarországon, de vélhetően számos más országban is erőteljesen jelen van a fordítóképzésben. A bemutatott részeredmények azonban egyúttal további kérdéseket is felvetnek, mindegyik előtt azt, miért kezdett el viszonylag későn, csak a 2000-es években foglalkozni a jelenséggel a fordítástudomány, illetve miért nem végeztek máig például Magyarországon ezen a téren érdemleges kutatásokat.

4.2. Miért, mikor és mit – A hatodik, hetedik, nyolcadik és kilencedik kérdésre adott válaszok értékelése

A kérdőív hatodik kérdése arra vonatkozott, milyen céllal, milyen megfontolásokból fordítatnak sajtószövegeket az oktatók, tehát mi a motivációjuk a sajtófordítással kapcsolatban. Figyelemre méltó, hogy a válaszok száma meglehetősen közel esik egymáshoz. Az előre megadott válaszlehetőségek közül (ebben az esetben is lehetőség volt több válasz megjelölésére) összesen 40 válasszal (76,9%) a leggyakrabban azt nevezték meg a megkérdezettek, hogy meg szeretnék ismertetni a hallgatókkal a különböző műfajokat/szövegtípusokat. Kis különbséggel második helyen végzett az az ezzel némiképp összefüggő válasz, mely szerint bővíteni szeretnék a hallgatók által ismert és alkalmazott stílusokat/nyelvi regisztereket (36 említés, 69,2%). Csupán eggyel kevesebbszer jelölték meg a megkérdezettek a fordítástechnikai ismeretek bővítését, amire a válaszok alapján szintén kiválóan alkalmasak a sajtószövegek (35 említés, 67,3%). Negyedik helyen végzett a szókincs bővítés (30 említés, 57,7%), ezt követi a későbbi fordítói munkára való felkészítés, amelynek során előfordulhatnak ilyen jellegű szövegek (27 említés, 51,9%). Összesen 26 válasz érkezett, amely szerint a cél a fordítói kreativitás növelése (50%), és 22-szer említették a tárgyi ismeretek bővítésének célját (42,3%).

Az egyéb, előre nem megadott válaszok között az alábbi hetet találjuk: egy megkérdezett ehelyütt gyakorlatilag fordítástechnikai példákat sorolt fel („számok írása, tizedesvesszők, célnyelvi hibás mondatokkal való bánásmód, kulturális reáliák”). Egy másik a „kontrasztív nyelvtani és lexikai ismeretek tanítása”-t említette. Egy harmadik válaszadó a „magyaros, gördülékeny szövegezés, mondatvezetés elsajátítása”-t emelte ki amellet, hogy ezek a szövegek „hozzászoktatják őket a napi hírek olvasásához”. Ez utóbbit – amire jelen tanulmány második fejezetében én is kitértem már röviden – egy másik megkérdezett is megjelölte kiegészítésképpen. Említésre kerültek továbbá a következők is: címek fordításának gyakorlása; alkalmazás a tolmácsolásban blattolási céllal; nyelvi változás felmutatása, valamint rövidhírek fordíttatása, mert azok egyszerűek és rövidiek, így a kevés tapasztalattal rendelkező hallgatók esetében is alkalmazhatók és egy tanóra keretében teljesen átbeszélhetők.

Az a tény, hogy a válaszok többsége egymáshoz közeli gyakorisággal került említésre és – az „Egyéb” válasz kivételével – legritkábban bejelölt válaszlehetőség is még 42,3%-os gyakoriságot mutat, kétségtelenül arra utal, hogy a saj-

tószövegeket számos eltérő okból, eltérő motiváció alapján alkalmazzák az oktatók a fordítás tanításában. Vagyis nem mutatható ki egyetlen fontos, a többi felett álló ok erre vonatkozóan. Annak ellenére, hogy az újságcikkek fordításának tapasztalatom alapján a megbízók (leginkább persze a fordítóirodák) körében nincs túlságosan jó híre, a fenti válaszok egyértelműen arra utalnak, hogy a fordítást tanító személyek véleménye szerint didaktikai szempontból, a legkülönbélebb okokból kiválóan alkalmasak a fordításoktatásra.

Ezt a gondolatot megerősítik a hetedik kérdésre adott válaszok is. Itt a megkérdezettek azt adhatták meg (több válasz itt is lehetséges volt), hogy a teljes intézményi fordítóképzés során jellemzően mikor fordítatnak sajtószövegeket a saját kurzusuk keretében: a fordítóképzés elején, közepén, végén, vagy végig a képzés során. A vizsgálatot megelőzően az volt a feltételezésem, hogy ennél a kérdésnél egyértelműen az első választ említik majd leggyakrabban, mégpedig két okból. Egyrészt azért, mert az újságcikkek fordítása a szakszövegekhez képest – de az irodalmi szövegekhez képest is – az esetek többségében egyszerűbb, jellemzően kevesebb kutatómunkát igényel és kevesebb terminológiai problémát vet fel. Másrészt azért, mert a sajtószövegek fordítása a szakszövegekhez képest sokkal kisebb gyakorisággal fordul elő, és ezért más szövegeket minden bizonnyal nagyobb arányban kellene betervezni és gyakorolni a fordítóképzés során. Tapasztalatom alapján ez a leggyakrabban említett ok azzal kapcsolatban is, miért nem látják olyan szívesen a sajtószövegeket a fordítóirodák mint lehetséges jövőbeli munkaadók a képzés során.

Ezzel szemben az oktatók többsége, mégpedig 24 megkérdezett (47,1%) a képzés teljes időtartama alatt fordítat sajtószövegeket, ami meglepően magas arány. A sorban a képzés kezdete (15 említés, 29,4%), majd közepe (13 említés, 25,5%), következik, míg csupán két személy (3,9%) jelölte meg azt, hogy csak a képzés vége felé alkalmaz ilyen szövegeket. Vagyis még akkor is, ha összeadjuk a többi választ a teljes időtartamra vonatkozó válaszhoz képest, majdnem annyi oktató használ fel a képzés teljes ideje alatt sajtószövegeket, mint ahányan csak időszakosan alkalmaznak ilyeneket. Ez a fent említett, a vizsgálatot megelőzően megfogalmazott feltételezésem alapján mindenképpen megdöbbenő, és ismételten erősíti azt a megállapítást, hogy a sajtófordításnak komoly létjogosultsága van a fordításoktatásban és a tudományban. Ehelyütt azonban ki kell természetesen térni arra is, hogy a fenti számok viszont önmagukban felelősek lehetnek a sajtófordítás rossz híréért. Különösen abban az esetben ugyanis, ha folyamatosan alkalmazzák az újságcikkeket, szükségszerűen kevesebb idő jut más szövegtípusokra, amelyek viszont jóval nagyobb gyakorisággal fordulnak elő a fordítói gyakorlatban.

A nyolcadik kérdés kapcsán arra voltam kíváncsi, milyen szövegtípusokat alkalmaznak az oktatók a fordítóképzésben a sajtószövegek fordításán belül (több válasz is lehetséges volt). Az előre megadott válaszlehetőségek közül kivétel nélkül mindegyiket megemlítették. Első helyen az (elemző) újságcikk végzett 37 említéssel (71,2%), majd tisztes távolságban következik a rövidhír (24 említés, 46,2%), a tudósítás/riport (22 említés, 42,3%) és a vezércikk (19 említés, 36,5%). Ötödik helyen áll a közlemény (15 említés, 28,8%), hatodikon az interjú (11 említés, 21,2%), hetedik helyen a kritika (10 említés, 19,2%), a nyol-

cadikón pedig a kommentár/glossza (9 említés, 17,3%). A legritkábban említett válaszok: recenzió (7 említés, 13,5%), olvasói levél (5 említés, 9,6%) és három további szövegtípus az egyéb válaszok között (amelyeket azonban minden további nélkül be lehetne sorolni az előre megadott kategóriákba): tudományos szakcikk, népszerű tudományos cikk, valamint rövid beszámoló, hír.

A válaszok szerkezete ebben az esetben nem meglepő és véleményem szerint a fordítói gyakorlatban tapasztalható gyakoriságot követi. Ez igaz mind az autentikus forrásnyelvi szövegek, mind pedig a fordítási megbízások során keresett szövegfajták szempontjából, abban az esetben, ha sajtófordításról van szó. Bár ennél a kérdésnél nem kérdeztem rá külön az okokra, de megjegyzendő, hogy a rövid híreket minden bizonnyal a tömörségük és rövidegük miatt használják az oktatók előszeretettel a tanítás során (annak ellenére, hogy a riport mint bővebb szövegtípus is közel azonos gyakorisággal fordult elő az említett válaszok között). Az a tény, hogy valamennyi előre megadott válaszlehetőséget ténylegesen említették is a megkérdezettek, igazolja a hatodik kérdés korábban közölt eredményét is: ott a leggyakoribb célként ugyanis azt említették az oktatók, hogy szeretnék megismertetni a hallgatókkal a különböző műfajokat/szövegtípusokat.

A kilencedik kérdés célja az volt, hogy jobban megvilágítsa az oktatásban használt sajtószövegek témáját, illetve témáit. Az előre megadott válaszlehetőségek alapján – ismét meg lehetett jelölni több választ is – leggyakrabban a gazdaság/pénzügy témáját említették a megkérdezettek (41 említés, 78,8%). Ezt követi a politika (34 említés, 65,4%) és a közélet (33 említés, 63,5%). Messze lemaradva a többi válaszlehetőség: természettudományok (18 említés, 34,6%), műszaki téma (5 említés, 9,6%), bulvár/sztárok (4 említés, 7,7%), valamint sport (2 említés, 3,8%). Az egyéb válaszok között megtalálható továbbá a művelődés/kultúra (2 említés), valamint minden esetben egy említéssel az Európai Unió, a közlekedés, az oktatás, a jog, a történelem, a nyelvészet és a turizmus.

Az eredmény ebben az esetben sem nevezhető meglepőnek, hiszen a gazdasági/pénzügyi terület a későbbi nyelvi közvetítők legfontosabb szakterületei közé sorolható. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen zajló fordítóképzés során is az egyik súlypontot éppen az ilyen szakszövegek átültetése képezi (a másik a jog). A politikával és közélettel kapcsolatos sajtószövegek fordítása, illetve fordíttatása pedig megfelel a hatodik kérdésre (sajtófordítás célja) adott válaszok szerkezetének. Ezek ugyanis kiválóan alkalmasak a különböző stílusok, illetve nyelvi regiszterek bővítésére, a fordítástechnikai ismeretek, a szókincs és természetesen a tárgyi ismeretek szélesítésére.

4.3. A sajtófordítás relevanciája – Az utolsó négy kérdésre adott válaszok értékelése

A négy utolsó kérdésből három arra vonatkozott, mennyire és milyen szempontból releváns a sajtófordítás a későbbi fordítói munka tekintetében. A tizedik kérdésre, hogy releváns-e az ilyen szövegek fordítása ebből a szempontból, a megkérdezettek közül 43-an igennel válaszoltak, ami 82,7%-os arányt jelent, és csupán kilencen nemmel (17,3%). Ez az eredmény jóval egyértelműbb, mint amire előzetesen számítottam. Bár a számok nem fedik teljesen egymást, de

ezen a ponton magas korreláció mutatkozik a harmadik kérdés eredményeivel, ahol is 86,5% úgy válaszolt, hogy használ ilyen szövegeket a fordítás oktatása során. Ez azt jelenti, hogy a megkérdezettek túlnyomó többsége úgy véli, a sajtószövegek fordítása szakmai szempontból is releváns, és nem csupán fordítás-technikai ismeretek, tárgyi tudás stb. közvetítésére szolgál.

Ezt a megállapítást igazolják a tizenegyedik, nyitott kérdésre adott válaszok is, amely az előző kérdésre adott igenlő válasz esetén arra volt kíváncsi, hol, milyen helyzetekben fordulnak, illetve fordulhatnak elő a megkérdezett szerint sajtófordítást igénylő helyzetek a fordító munkája során. Összesen 41 személy felelt többé-kevésbé részletesen erre a kérdésre, vagyis két kivétellel mindenki, aki a tizedik kérdésre igenlő választ adott. A kérdéssel kapcsolatos visszajelzések tíz nagyobb válaszcsoportha sorolhatók. Az elsőbe a fordítói munkára utaló általános megjegyzések (pl. „Nem lehet megjósolni, hiszen nem lehet tudni, mit hoz az élet. A tematika összeállítása során a sokféleségre törekszem, ezért szerepelnek a repertoárban sajtószövegek is.”), valamint a fordítástechnikai megjegyzések (pl. „nyelvhasználata jellemző és nagyon jól hasznosítható más szövegeknél”; „a sajtófordításban szerzett ismereteket felhasználhatják szakszövegfordításban is”; „átváltási műveletek, stílus, regiszter stb. kiválóan gyakorolható”) tartoznak.

A második nagy csoport válaszai a sajtófigyelés, sajtószemle témakörével kapcsolatosak (pl. „megjelenhet abban a formában is, amikor nem klasszikus fordításról, hanem tömörítésről van szó /mivel hallgatóink egy része nem klasszikus fordítóként helyezkedik el, hanem munkaköre részeként fordít, közgazdászként, mérnökként, ezért ez utóbbi feladat is releváns/; „több cikkből összefoglaló készítése pl. követségeknél, nemzetközi szervezeteknél”). Ezzel összefügg a harmadik kategória: a sajtószövegek megjelenése a hírszolgáltatók, hírügynökségek munkájában (pl. „a hírügynökségektől átvett hírek döntő többsége fordítás”; „rendszeresen kapnak ilyen fordítási feladatokat, a tapasztalatom szerint azonban olyan személyek fordítanak, akiknek nincs fordítói végzettségük”). Ez utóbbi megjegyzés részletesebb vizsgálata véleményem szerint mindenképpen fontos, a nemzetközi szakirodalom alapján külföldön mindenképpen helytálló. Magyar viszonylatban a tanulmány elején említett, folyamatban lévő nagyobb kutatási projekt részét fogja képezni ennek feltárása.

A negyedik válaszcsoporthoz az arra vonatkozó megjegyzéseket tartalmazza, hogy a sajtófordítást hivatalos közlemények, sajtónyilatkozatok és hasonló esetében alkalmazzák (pl. „filmesekek, művészek és könyvkiadók kommunikációs tevékenysége során”; „kormányzati kommunikáció”; „hivatal sajtóosztálya”; „diplomáciai képviselőkön betöltött munkakör esetén”). Ezzel összefügg az ötödik és hatodik kategória: egyrészt a multinacionális vállalatok számára fordítóként/asszisztensként végzett, publicisztikai szövegekre kiterjedő nyelvi közvetítés (pl. „kétnyelvűségi-kisebbségi helyzetben több munkakör betöltéséhez is szükségesek a sajtófordítással kapcsolatos ismeretek”; „cégek publicisztikai szövegeinek fordításakor jól jön az ilyen gyakorlat”; „cég új technikai fejlesztéséről szóló cikkek fordítása”). Másrészt internetes hírportálok idegen nyelvű változatainak elkészítése, illetve a honlapfordítás, valamint a honlapra készülő sajtóhírek átültetése idegen nyelvre.

A hetedik csoport a bármilyen kreatív, marketingjellegű fordításra vonatkozó válaszokat tartalmazza („néha egyszerre kell 'copywriternek' [szövegírónak – Z. V.] is lenni”; „egyes termékek reklámkampánya során kerülhetnek elő ehhez hasonló szövegek”). Ezzel szemben a nyolcadik csoport esetében a pályázati anyagok összeállítását, elbírálását említette egy válaszadó, amelyet külön csoportba kell sorolnunk, mert nem illik bele egyetlen másik kategóriába sem. Az utolsó előtti csoportba az európai uniós kontextus említése tartozik (pl. „itt akár adott munkakörök része is lehet /nem csupán fordítóké, pl. közigazgatásban/”; „A jogi szakfordítás esetében fontos a nemzeti, a nemzetközi és az EU-s terminológia részletes és beható ismerete. A sajtószövegek ezt sajátos módon egyszerre képesek használni, éles határvonalat húzva az egy-egy regiszterhez/nemzeti terminológiához tartozó terminusok esetében, így jó rálátást kínálnak a fordítók számára ezen különbségek felismeréséhez.”).

Az utolsó csoportba az újságok és folyóiratok cikkeinek fordítása tartozik. Itt konkrétan a *Heti Válasz*, a *HVG* (pl. *The Economist*-cikkek fordítása), a *National Geographic*, valamint a *Geo* című lapokat említették a válaszadók (pl. „közéleti lapokban megjelenő vélemények/tanulmányok külföldi szerzőktől”; „hazai tudományos folyóiratokban megjelenő cikkek külföldi szerzőktől”; „interjúk fordítása hírportálok, egyéb oldalak számára”). Fontos rögzíteni, hogy ebben a kategóriában arról is szó esett: a híreket sokszor nem egy az egyben ültetik át, hanem átdolgozzák őket („/Természettudományos/ hírek átdolgozása más nyelvre különböző felkészültségű, műveltségű olvasók számára /pl. szaktudomány művelői, középiskolások, gyerekek/. Elsősorban nem fordítás a feladat, hanem a fordított anyag tartalmának igazítása az olvasói csoportok szintjéhez.”).

A tizenkettedik, egyben a kérdőív utolsó szabályos kérdése a tizedik kérdésre adott nemleges válasz esetén az iránt érdeklődött, miért gondolják a válaszadók, hogy a sajtófordítás nem releváns a későbbi fordítói munka szempontjából. A kilenc, korábban nemleges választ adó megkérdezett közül nyolcan ki is fejtették itt ezzel kapcsolatos véleményüket. A visszajelzések alapján a megállapítható fő ok (nyolcból öt válasz) az, hogy kevés ilyen megbízás van a piacon. Az erre vonatkozó megállapítások kis mértékben térnek csak el egymástól („keves az igény sajtófordításra”; „nincs fordítói megbízás, csak követségek sajtófigyelése a releváns feladat”; „tapasztalataim szerint fordító munkája során ritkán találkozok ilyen megbízással /én pl. soha/”; „a fordítói piacon jellemző feladatoknak, így a szabadúszó fordítók praxisának is az ilyen jellegű fordítások csak kicsi részét teszik ki”; „15 éves pályafutásom során 5 ilyen megbízást ha kaptam...”). Két válaszadó azzal indokolta a hiányzó relevanciát, hogy csupán egy lehetséges szövegtípusról van szó („csupán egy a lehetséges szövegtípusok közül”; „Annyira nem tér el más szövegek fordításától. Maximum az aktualitások miatt lehet érdekes.”). Végül az utolsó – sajnos bővebben nem kifejtett, így nehezen érthető – érv úgy szólt, hogy „a két dolog nem áll összefüggésben” (mármint a sajtószövegek fordítása a fordítói gyakorlatban és azok alkalmazása a fordításoktatásban).

A kérdőív végén a megkérdezetteknek lehetősége volt szabad megfogalmazásban megjegyzéseket fűzni a kérdésekhez, válaszokhoz, illetve a témához. Tizenketten éltek ezzel a lehetőséggel, ebből jelen tanulmány szempontjából

nyolc megjegyzés nevezhető relevánsnak. Hét észrevétel az alábbi területeket érintette: a sajtófordítás szerepe a tudás közvetítésében (általános műveltség), az aktuális információk továbbadásában, a szókincsbővítésben, a különböző szövegtípusok megismerésében, valamint konkrét fordítási műveletek gyakorlásában és fordítástechnikai problémák megoldásában. Egy megjegyzés pedig a kétnyelvűség jelentőségére hívta fel a figyelmet a szlovákiai magyarok vonatkozásában, valamint arra a tényre, hogy a szerkesztőségek azt feltételezik, a kétnyelvű személyek eleve tudnak fordítani, így nem képzett fordítókat alkalmaznak.

5. Összegzés

Tény, hogy a magyar fordítástudományi szakirodalom mindeddig szinte egyáltalán nem, illetve csak a meglehetősen szűknek nevezhető szövegnyelvészeti szempontból foglalkozott a sajtószövegek fordításával, és mindezidáig eszközként tekintett ezekre. Ezen szövegek vizsgálata azonban nemzetközi összehasonlításban is csak meglehetősen későn – a 21. század első éveiben – került komolyabban a fordítástudomány érdeklődési körébe. De tudtommal az utóbbi esetében sem végeztek mindeddig hasonló elemzést, amely kifejezetten a sajtószövegek fordításoktatásban való felhasználására koncentrált volna. Az 52 megkérdezettel elvégzett kérdőíves vizsgálat alapján a fenti tények ellenére sikerült bizonyítani: a sajtószövegek alapvető fontosságúnak tekinthetők a magyarországi fordítóképzésben (és néhány környező ország némely felsőoktatási intézményében is). Igaz ez egyrészt az oktatásban tapasztalható elterjedtségük alapján: a megkérdezettek több mint 85%-a jelenleg is fordítat ilyen szövegeket a képzés során, és kivétel nélkül minden megkérdezett dolgozott már korábban ilyen szövegekkel a nyelvi közvetítők képzésében. Másrészt a képzés során történő folyamatos alkalmazásuk alapján is, hiszen a megkérdezett oktatók közel 50%-a a fordítóképzés teljes ideje alatt fordítat sajtószövegeket. Ezen szövegek használata számos okból, eltérő motivációval történik, nem állapítható meg egyetlen fontos ok. Így például említhetjük a különböző műfajok, illetve szövegtípusok megismertetését, az eltérő stílusok, illetve nyelvi regiszterek bemutatását, a fordítástechnikai ismeretek közvetítését és a szókincsbővítési szándékot.

A sajtófordítás relevanciájára vonatkozó kérdések igazolják és indokolják annak jelenlétét a fordításoktatásban. Szintén 80% felett van azok aránya, akik szerint releváns a sajtófordítás a későbbi fordítói munka során – ez az eredmény sokkal egyértelműbb, mint amire előzetesen számítottam. A válaszadók a kapcsolódó válaszok alapján tisztában vannak a fordítás ezen részének sokrétű alkalmazási területével. Másrészt sikerült ugyan feltárni annak okát, miért nem releváns egyes válaszadók véleménye szerint a sajtószövegek fordítása a későbbi fordítói tevékenység szempontjából (túlságosan kevés ilyen jellegű megbízás van). Annak okát viszont az adott válaszok alapján nem egyértelműen, miért nem alkalmaznak bizonyos oktatók sajtószövegeket a tanításban. Ezzel kapcsolatos feltételezéseimet azonban tapasztalatom és a nyitott kérdésekre adott válaszok alapján összegeztem a tanulmányban.

Az elvégzett kutatás eredményei igazolják, hogy szükség van a sajtófordítás – mint a fordítói szakma és a fordítástudomány egyik részterülete – helyzetének további vizsgálatára magyar viszonylatban, amire egy nagyobb kutatási projekt keretében vállalkoztam. A további kutatások alapján lehetőség nyílna arra, hogy igazoljuk, vagy éppen megcáfoljuk az itt leírt vizsgálat résztvevőinek véleményeit, megállapításait. Ráadásul ily módon fel lehet tárni az esetleges összefüggéseket a nyelvi közvetítők képzése és a sajtófordítás területén jelentkező fordítási feladatok ellátása között, mindenekelőtt a hivatásos újságírók körében.

Irodalom

- Antonini, R., Bucaria, Ch. (eds) 2016. *Non-professional Interpreting and Translation in the Media*. Frankfurt/Main: Peter Lang.
- Babos G. 2013. Próba fordítás az Európai Bizottságnál. *Szaknyelv és szakfordítás*. 2013. szeptember. 126–128.
- Baker, M., Saldanha, G. (eds) 2009. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 2nd edition. London/New York: Routledge.
- Bani, S. 2006. An analysis of press translation process. In: Conway, K., Bassnett, S. (eds.) *Translation in Global News – Proceedings of the conference held at the University of Warwick, 23 June 2006*. Coventry: University of Warwick, Centre for Translation and Comparative Cultural Studies. 35–45.
- Bánhegyi M. 2012a. A fordításközpontú diskurzus-társadalom hatásmodell gyakorlati alkalmazása. 1. rész. *Fordítástudomány* XIII. évf. 2. sz. 37–55.
- Bánhegyi M. 2012b. A fordításközpontú diskurzus-társadalom hatásmodell gyakorlati alkalmazása. 2. rész. *Fordítástudomány* XIV. évf. 1. sz. 69–81.
- Bánhegyi M. 2013. Politikai manipuláció és/vagy fordítástudomány. A fordításközpontú politikai tömegkommunikációs modell elméleti alapjai. In: Klaudy K. (szerk.) *Fordítás és tolmácsolás a harmadik évezred elején. 40 éves az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsolás Tanszéke. Jubileumi évkönyv*. Budapest: Eötvös Kiadó. 77–93.
- Bielsa, E., Bassnett, S. 2009. *Translation in Global News*. London & New York: Routledge.
- Felekné Csizmazia E. 2014. A fordítás és a tolmácsolás határán: a blattolás kutatása. *Fordítástudomány* XVI. évf. 2. sz. 24–36.
- Gambier, Y., van Doorslaer, L. (eds) 2010. *Handbook of Translation Studies*. Vol. 1. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Harris, B., Sherwood, B. 1978. Translating as an innate skill. In: Gerver, D., Sinaiko, H. W. (eds.) *Language, Interpretation and Communication*. New York/London: Plenum Press. 155–170.
- Holland, R. 2006. Language(s) in the global news. Translation, audience design and discourse (mis)representation. *Target* Vol. 18. No. 2. 229–259.
- Hu, G. 2003. Translation as adaptation and selection. *Perspectives: Studies in Translatology* Vol. 11. No. 4. 283–291.
- ITK 2016. Az ELTE Idegennyelvi Továbbképző Központ honlapja. <http://itk.hu/index.php?id=45&lang=hun>; letöltve: 2016. 06. 02.
- Jerkus T. I. 2011. *Neologizmusok a magyar gazdasági szaknyelvben*. Doktori (PhD) értekezés. Veszprém: Pannon Egyetem.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

- Károly K. et al. 2012. Szövegkohézió és sajtófordítás: Kohéziós eltolódások a hírszövegek magyar–angol fordításában. *Fordítástudomány* XIV. évf. 2. sz. 30–67.
- Károly K. 2013. A retorikai struktúra műfaji szempontú elemzésének módszereiről a magyar–angol sajtófordításban. *Fordítástudomány* XV évf. 1. sz. 5–31.
- Parkin, Ch. 2012. *Stehgreifübersetzen. Überlegungen zu einer Grenzform der Translation am Beispiel des Sprachenpaares Französisch-Deutsch*. Frankfurt/Main: Peter Lang Verlag.
- Pusztai-Varga I. 2013. Műfaji sokszínűség a minőség tükrében a természettudományi szakfordítóképzésben. *Szaknyelv és szakfordítás*. 2013. szeptember. 13–22.
- Róka J. 1986. *Az újságszövegek szerkesztési és stílustipológiája*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Valdeón, R. A. 2015. Fifteen years of journalistic translation research and more. *Perspectives: Studies in Translatology. Special Issue: Culture and news translation* Vol. 23. No. 4. 634–662.
- van Doorslaer, L. 2009. How language and (non-)translation impact on media newsrooms: the case of newspapers in Belgium. *Perspectives: Studies in Translatology* Vol. 17. No. 2. 83–92.
- Veresné Valentinyi K. 2013. A felvételi eljárás a fordítóirodák gyakorlatában. A próba-fordítások trónfosztása. *Szaknyelv és szakfordítás*. 2013. szeptember. 121–134.
- Zachar V. 2013a. *A neologizmusok fordításának vizsgálata relevanciaelméleti szempontból (német-magyar és magyar-német irányban)*. Doktori disszertáció. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- Zachar V. 2013b. Valós fordítási feladatok, valós fordítási problémák – Műfajok és feladattípusok az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszék mesterképzésén. *Szaknyelv és szakfordítás*. 2013. szeptember. 23–30.

Fordítástudomány 2017.

XIX. Fordítástudományi Konferencia

XIV. Fordítástudományi PhD-Konferencia

(Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2017. márc. 30–31.)

Benedek Enikő és Dankó Szilvia

E-mail: eniko.work@gmail.com, szilvia.danko@yahoo.com

A trefort-kerti kampusz adott otthont a 2017. március 30–31-én tartott XIX. Fordítástudományi Konferenciának, ezen belül pedig a XIV. Fordítástudományi PhD-Konferenciának is, melyet az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának (ELTE BTK) Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke (FTT) szervezett az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. (OFFI) közreműködésével.

A konferenciasorozat 1999-ben indult a korábbi nevén Fordító- és Tolmácsképző Csoport (FTCS), a Magyar Fordítók és Tolmácsok Egyesülete (MFTE) és az OFFI közös jubileumi rendezvényével, ezt követően pedig minden évben megrendezték. A Fordítástudományi Doktori Program 2003-as megalakulását követő évtől e rendezvény kiváló alkalmat teremtett a programban részt vevő doktorandusz hallgatók bemutatkozó előadásaira, az azóta eltelt idő során pedig tovább bővült és a kutatási eredmények ismertetését is célul tűzte ki. A csaknem két évtizedes múltra visszatekintő rendezvénysorozaton a részvétel ingyenes, azonban előzetes regisztrációhoz kötött, az előadásokon az ELTE FTT saját hallgatóinak szinkrontolmácsolása segíti a nyelvi akadályok leküzdését.

A 2017-re már hagyományossá vált rendezés keretein belül a kétnapos konferencia első napján az ELTE FTT meghívott előadói, tanárai és doktori hallgatói tartottak előadást a fordítástudomány aktuális témáiból, a második napon pedig az OFFI szakmai bemutatói kerültek sorra *Terminológia és technológia a hiteles nyelvi szolgáltatásokban* címmel. Az idei két rendezvéynapon közel húsz, körülbelül 30 perces angol és magyar nyelvű előadást hallgathatott meg a közönség, akik mindkét alkalommal megtöltötték a Kari Tanácsterem több száz üléshegyét.

Március 30-a, csütörtök délelőtti és délutáni szekcióra oszlott, előbbiben hét plenáris előadás hangzott el. A konferenciát dr. Horváth Krisztina nyitotta meg. Az első előadó Valentina Fratto, az Európai Unió Kiadóhivatalának jogi referense volt. Az EUR-Lex, azaz az Európai Unió interneten elérhető joganyagának elérhetőségéről, aktualizálásáról és fordítási hasznosíthatóságáról beszélt. Aztán Gunta Locmele, a Rigai Egyetem oktatója következett. A reklámanyagok fordítási nehézségeit ismertetve szót ejtett az üzenetek kódolásáról, dekódolásáról, a reklámozásban elfogadott normákról és konvenciókról, valamint az

interszemiotikus transferről és az adaptációról. Néhány érdekes és szórakoztató példán keresztül bemutatta, hogy a fordítóknak az üzenetek mögötti érzelmeket is figyelembe kell venniük munkájuk során. A külföldi előadók mellett ismerős nevekkkel is találkozhattunk, hiszen a tanszék oktatói közül dr. Eszenyi Réka egy magyarról hollandra fordított orvosi lelet lektorálását ismertette. Felhívta a figyelmet a fordítói hibákra és az esetleges lektori túlkapásokra.

Rövid kávészünet után Nathalie Gormezano, a párizsi ISIT főigazgatója tartott előadást a fordítástudomány szocio-gazdasági megközelítéséről és kutatási lehetőségeiről, melyet az intézményen belül szerteágazó módon alkalmaznak az interkulturális kutatási projekteknél: például az orvosi robotoknál, marketing területen vagy akár a politikai beszédek írása során. Ezután dr. Robin Edina részletesen bemutatta a Fordító- és Tolmacsképző Tanszéken épülő Pannónia Korpuszt, és előrevetítette a PhD szekció két korpuszkutatásra épülő bemutatóját. Köszönetet mondott a korpuszépítésben eddig részt vevő hallgatóknak, tanároknak, és vázolta a továbblépés irányát, elsősorban az összehasonlítható korpusz további bővítésével és a szövegek műfaji kiegyensúlyozásával. A folytatásban dr. Zachar Viktor a sajtófordítás fordításoktatásban betöltött szerepét és lehetőségeit járta körbe előadásában. Hangsúlyozta, hogy szükség van képzésre és tudományos kutatásra a témában. Beszámolt kérdőíves felméréséről, melyben a sajtószövegek fordításának hasznát, körülményeit, és a fordítók szerepét vizsgálja. Ezt követően a Fordítástudományi Doktori Program jelenlegi hallgatói közül Szegh Henriett *Harmadik kód a tolmácsolásban* című előadásával zárult a második panel. Az előadó a Pannónia Korpuszra épülő előadásában a tolmácsolási szöveg elemzésével foglalkozott, és igyekezett tolmácsolási univerzálékat kijelölni és azokat összevetni a fordítási univerzálékkal, az explicitációval és implicitációval Klaudy (1999) és Robin (2015) tipológiája alapján.

Az ebédszünet után Dankó Szilvia harmadéves PhD-hallgató adott számot a kutatásáról, melyben a *szokott + főnévi igenév* szerkezet mint egyedi nyelvi elem esetét mutatta be. A Pannónia Korpuszból vett 23 szövegen (összesen 1,6 millió szövegszón) végzett kutatás eredménye alapján kimondható, hogy a fordított szövegekben alacsonyabb a szerkezet előfordulása, mint eredeti magyar nyelvű szövegalkotás esetén, ezen túl a szakszövegekben szintén ritkább az előfordulása, mint a szórakoztató irodalomban. A második előadó Koch Márta elsőéves hallgató volt, aki a hangalámondásról beszélt. Jól strukturált diákon mutatta be a műfaj jellegzetességeit és a stúdiók elvárásait, valamint egybevetette a szinkronizálás és a hangalámondás hasonlóságait és különbségeit. Ezt követően Ugrin Zsuzsanna, szintén elsőéves hallgató a művészeti szövegek fordításánál előforduló reáliák azonosításának és terminológiájának változatoságáról, nehézségeiről tartott élvezetes előadást. Az utolsó előtti előadó, Mány Dániel szintén elsőéves hallgató az orvosi szakfordításban előforduló kulturális elemekről beszélt. Definiálta az eponima (tuljdonnévből lett betegségnév) fogalmát, és számos angol, francia és magyar nyelvű példán keresztül bemutatta fordításuk nehézségeit. A nap záróelőadását Horváth Ágnes, elsőéves hallgató tartotta *Logikai relációk egészségtudományi szövegek angolról magyarra fordításában* címmel. Gyakorlati példákon keresztül hívta fel a fordítók és hallgatók fi-

gyelmét a betegájékoztatók és az egészségügyi beleegyező nyilatkozatok angol és magyar nyelvű változatainak különbségeire, érdekességeire. A közönségnek mindkét szekciót követően lehetőség nyílt kérdezni az előadóktól.

A konferencia második napján öt plenáris előadást és egy panelbeszélgetést tekinthettek meg az érdeklődők, amelyek terminológiai és technológiai kérdések köré szerveződtek. A pénteki nap dr. Németh Gabriella, az OFFI vezérigazgatójának bemutatkozó előadásával kezdődött, aki az OFFI 150 éves születésnapjához közeledve vázolta a szervezet 2016–18-as célkitűzéseit, hogy nyelvi szolgáltatási tudásközponttá váljon, és legfontosabb feladatát: az e-hiteles elektronikus fordítások felhasználhatóságának bevezetését a közigazgatási szervek eljárásaiba. A köszöntő előadást követően dr. Panajotu Kosztasz, a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kara Idegen Nyelvi és Szaknyelvi Központjának oktatója tartott érdekes előadást a NATO keretein belüli katonai terminológia fejlesztéséről, valamint gyakorló fordítók számára is hasznos szakszótárak ajánlásával a gyakorlatban is hasznosítható segítséget kínált. Hasonlóképpen az őt követő Nagy Leventéhez, aki az OFFI szakfordítójaként és lektoraként számítógépes tippeket és trükköket osztott meg a gyors és praktikus fordítástechnikai fogások elsajátítására.

Rendhagyó előadás következett a kávészünet után, mivel Rodolfo Maslias, az Európai Parlament Fordítási Főigazgatósága TermCoord csoportjának vezetője kollégájával videokonferencián jelentkezett Luxembourgból. Sajnos orvosi utasításra nem tudott személyesen Budapestre utazni, de a technika és kollégája, Theodora Dourda segítségével bemutatta a csoport munkáját, fő feladatait, projektjeit és a bárki számára nyitott publikációs lehetőségeket. Az EU szakembere az Európai Terminológiai Csúcstalálkozó (European Terminology Summit) rendezvénysorozatára is felhívta a figyelmet, amellyel kapcsolatban, illetve a gyakornoki és közzétételi lehetőségekről a dgtrad.termcoord@ep.europa.eu drótpostacímen várja az érdeklődők kérdéseit, észrevételeit.

A XIX. Fordítástudományi Konferencia előadásait dr. Tamás Dóra Mária, az OFFI vezető terminológusa zárta, aki bemutatta *Bevezetés a jogi terminológiába* című könyvét, amely gyakorlati útmutatót nyújt a fordítástechnikát tanulók, gyakorló fordítók és tolmácsok, valamint a fordítást oktatók számára is. A bemutatót panelbeszélgetés követte a könyvet lektoráló szakemberek: Boronkay-Roe Zsuzsanna, dr. Vadász Viktor, dr. Barta Péter, dr. Tóth Gabriella és dr. Lesetár Péter részvételével, melyen többek között megtudhattuk, hogy mennyire különbözik a lexikográfus és terminológus szemléltető nézőpontja, illetve hogy a jogi nyelv jogi kultúrába ágyazva hasonló jogrendszerű országok között megkönnyíti a nyelvi közvetítést. A nehezebb esetekben azonban az új kiadvány megoldást kínál nemcsak a problémamegoldó szemlélet elsajátítására, hanem definícióival az olyan terminusok megértésére is, amelyeket egyébként talán megtanulhatatlannak tartanánk.

A konferencia rendkívül érdekes és értékes volt, mivel számos szakterület képviselője ismertette gondolatait, melyek tudományterületek határain átívelve nemcsak a fordítástudomány kutatóinak nyújtottak hasznos ismereteket, hanem a piaci lehetőségeket keresőknek és a gyakorló szakemberek is. A megismert területeken kívül a konferencia remek lehetőséget biztosított a kollégákkal

való találkozásra, kapcsolatépítésre is, a szervezők minden igényt kielégítő vendéglátása pedig mindkét napon reggeltől délutánig biztosította, hogy a résztvevők kizárólag a szakmai ismeretek gazdagításának szentelhessék figyelmüket.

A konferenciával kapcsolatban Bertalan Zoltánné, az ELTE FTT tanzéki ügyintézője tud felvilágosítást nyújtani a bertalan.zoltanne@btk.elte.hu e-mail címen vagy a 06-1/411-6500 (5894-es mellék) telefonszámon. A korábbi ELTE FTT konferenciák programfüzetei elérhetőek a www.elteftt.hu/hu/ftt-konferenciak weboldalra kattintva.

FT 21 – Fordítástudomány ma és holnap **(Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem,** **2016/17 őszi félév)**

Zachar Viktor

E-mail: zacharviktor@gmail.com

Sorozatban a harmadik tanévben került sor 2016 szeptemberétől újabb négy előadásra az *FT 21 – Fordítástudomány ma és holnap* című előadássorozat keretében az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén. A rendezvénysorozat célja, hogy bemutassa a Fordítástudományi Doktori Programban a hallgatók és az oktatók révén zajló elméleti és gyakorlati munkát, de nem zárkózik el más intézmények fordításelmélettel foglalkozó kutatásai elől sem. Az őszi félév nyitó előadását, amely összességében már a sorozat tizenhetedik előadása volt, Seresi Márta, a tanszék egyetemi tanársegédje, szabadúszó konferenciatolmács tartotta, azóta sikeresen megvédte disszertációját.

A nagy érdeklődést kiváltó előadás az „Oly távol vagy tőlem, és mégis közel... Távtolmácsolás a nyelvi közvetítői piacon és az osztálytermekben” címet viselte, és részletes bepillantást engedett a távtolmácsolás, valamint a videokonferencia-tolmácsolás látványos technikai fejlődésébe és jelenlegi helyzetébe. Seresi Márta előadásának – és egész doktori kutatásának – apropóját az adta, hogy 2012-ben az ELTE FTT Magyarországon egyedülállóan indította be a videokonferencia-berendezés használatára épülő virtuális órákat, együttműködésben az Európai Unió intézményeinek E-oktatási Osztályaival.

Prezentációja elején tisztázta a szóban forgó fogalmakat, meghatározta a táv- és videokonferencia-tolmácsolás közötti különbségeket. Ezt követően részletesen kitért a két tolmácsolási módozat nehézségeire. A távtolmácsolásnál elégtelennek nevezhető a vizuális információ, emiatt hiányos mentális modellt képes csak felépíteni a nyelvi közvetítő, nehezebb számára az anticipáció. A tolmács hamarabb elfárad ugyan, de minőségi különbséget nem sikerült kimutatni a hagyományos tolmácsolási helyzethez képest. A videotolmácsolás esetében már más a helyzet: itt nehezebb a beszélőváltás, élesebben kiütköznek a közbetvágások, az artikulációs problémák, túlzottan a képernyőre rögzül a tekintet, és alapvetően hiányoznak a vizuális információk. Emiatt ez utóbbi tolmácsolási mód sajátos stratégiát igényel.

Az előadás utolsó részében az előadó ismertette a kérdőíves vizsgálat és interjúk alapján 2012 és 2014 között hallgatók körében elvégzett videokonferencia-tolmácsolással kapcsolatos kutatásának (Seresi 2016) főbb eredményeit. A jövőbeli nyelvi közvetítők a virtuális órák keretében végzett tolmácsolás során pozitívként élték meg a stresszt, örültek a sok, külföldről bekapcsolódó

anyanyelvi előadónak és a részletes visszajelzéseknek. A szakemberek körében pedig ki kell emelni azt a széles körben elterjedt véleményt, hogy ezek az órák szerintük valós munkaerőpiaci helyzetre készítene fel. Nem is lehet ez másként, hiszen a táv- és videotolmácsolás aránya a technikai fejlődéssel párhuzamosan minden bizonnyal jelentősen növekedni fog az elkövetkezendő években a tolmácsoláson.

A tanév második előadását Fischer Márta, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Idegen Nyelvi Központjának egyetemi docense tartotta, aki 2011-ben végzett a Fordítástudományi Doktori Programban. „Terminológiai tévhit – diákszemmel” című előadásában kutatásai, fordításoktatói és fordítói tapasztalata alapján összesen öt tévhitről számolt be. Az első tévhit kapcsán – „terminus az, aminek van definíciója” – az előadó a terminusmeghatározások szűkebb és tágabb megközelítésére hívta fel a figyelmet. A szűkebb megközelítés szerint a definiáltság a terminus egyik kritériuma, ez azonban a fordító számára nem mindig jelent támpontot. A fordító számos olyan lexikai egységgel találkozhat a szövegben, amelyet terminusnak (kötöttnek) érzékel, miközben nem definiált vagy nem írásban definiált (nem fellelhető) egységekről van szó. A terminus szűkebb meghatározásához kapcsolódó kritériumok (köztük a definiáltság) a fordító(hallgató)k számára fontos elméleti ismereteket jelentenek, a gyakorlatban azonban ez a kritérium nem mindig tud segíteni a terminusok beazonosításában.

A második tévhit szerint „terminus az, amihez egy fogalom kapcsolódik”. Ezzel összefüggésben Fischer Márta gyakorlati példákon keresztül arra hívta fel a figyelmet, hogy eltérő kontextusban más-más fogalmat írhat le az adott megnevezés. Például gazdasági kontextusban a *provision* a mérleg egy eleme, a *céltartalék*, míg jogi kontextusban a jogszabály egy *rendelkezése*; az *enterpriseurship* megfelelője gazdasági kontextusban *vállalkozás*, oktatási kontextusban *vállalkozói készség*. Ráadásul nem csak a szakterületek, hanem a különböző szervezetek is eltérő terminológiát alkalmazhatnak. Erre jó példa a *multilingualism* terminus eltérő használata és magyar megfelelője az Európa Tanács és az Európai Unió terminológiájában.

„Terminus az, aminek nincs szinonimája” – hangzott a harmadik tévhit, amely ugyancsak a terminus szűk megközelítéséhez kapcsolódik, miközben számos szakterületen találunk példát olyan párhuzamosan használt megnevezésekre, amelyek ugyanazon fogalmat írják le. Az előadó ugyanakkor arra is felhívta a figyelmet, hogy a szinonimák használata egyes esetekben káros is lehet és veszélyeztetheti a szöveg kohézióját is. A fordító (hallgató) sokszor nem meri a forrásnyelvi terminusra ugyanazt a célnyelvi megfelelőt használni, mondván: „attól szép a szöveg, minél több szinonimát használok”. Ezt a negyedik tévhitet Fischer Márta egy konkrét, hosszabb angol szövegrész magyar fordítása révén cáfolta meg, hangsúlyozva, hogy ha a forrásnyelvi szövegben következetesen egyazon terminus vonul végig a szövegen, akkor a célnyelvi szövegben is következetesen egy terminust kell használni.

Az utolsó ismertetett tévhit szerint a fordításban „egyetlen jó megoldás létezik”. Ezzel összefüggésben az előadó az ekvivalencia három típusáról beszélt, a teljes és a részleges ekvivalenciáról, valamint az ekvivalencia hiányáról. Ez

utóbbi kapcsán három fordítói stratégiát ismerttetett: a kölcsönzést/tükörfordítást, az új megnevezés használatát és a körülírást. Ha pedig részleges ekvivalenciáról van szó, azaz a két fogalom csak hasonló, de nem ugyanaz, akkor dönteni kell arról, hogy a hasonlóságot (honosító stratégia) vagy a különbséget (idegenítő stratégia) hangsúlyozzuk-e. E stratégiákat konkrét példákkal szemléltetve az előadó rámutatott, hogy mindhárom stratégiának lehet létjogosultsága az adott kontextustól, a fordítás céljától vagy a célközönségtől függően. Ezért is tanácsos vigyázni a szótárak által adott (szinonimaként feltüntetett) megfelelőekkel, hiszen az egyes megoldások mögött más-más stratégiák húzódnak meg, azaz több jó megoldás is lehetséges.

A nagy ívű előadás jó néhány hozzászólást, észrevételt eredményezett, hiszen nem csupán a jelen lévő hallgatók és gyakorló nyelvi közvetítők, de a fordítást oktató tanárok érdeklődését is felkeltette. A fenti kérdéseket az előadó egyébként több tanulmányában is részletesen bemutatja (Fischer 2012, 2015a, 2015b).

Az őszi félév harmadik előadása Ábrányi Henrietta nevéhez fűződik, aki a Fordítástudományi Doktori Program védés előtt álló hallgatója. „A fordítási környezetek hatása a fordított szöveg minőségére” című prezentációjában kutatási témáját és konkrét empirikus kutatását tárta a szép számú vendégsereg elé. Az első részben összefoglalta a – saját szavaival élve – hiánypótló áttekintést a fordítási környezetekről. Ennek során kitért arra, hogy bár terminológiai kavalkád tapasztalható ezen a téren, és a meghatározás mellett a kategorizálás is jelentősen eltér az egyes kutatóknál, általában elfogadottnak nevezhető az a felfogás, mely szerint a gépi fordítás és a számítógépes fordítástámogatás egy skála két végét jelölik.

A második nagy blokkban az előadó részletesen bemutatta a számítógépes fordítástámogatási eszközök két jelentős komponensét, a fordítási memóriát és a terminológiakezelőt, és szót ejtett a továbbiakról is, mint például a szövegpárhuzamosító, a szegmens alatti illesztés (konkordancia), az elemzés/statisztika és a minőség-ellenőrzés. A kétségtelen előnyök mellett felhívta a figyelmet a számítógépes fordítástámogatás veszélyeire is. A produktivitás ugyan nő, minél több szöveget tartalmaz a memória, és minél karbantartottabb az, javul a minőség, a stilisztikai és terminológiai konzisztencia, de problémát jelentenek az izolált mondatpárok, az ügyfelenként eltérő terminológia, vagy éppen a memória felülbírálásának kérdése.

Az előadás záró részében Ábrányi Henrietta betekintést nyújtott empirikus, a fordítómemóriát érintő doktori kutatásába, amelyben a minőségértékelés problémája játszik kulcsszerepet. Ennek során üzleti folyamatként tekint a fordításra, amelynek fő célja az ügyfélelégedettség. Ehhez átfogó, mindent lefedő (nyelvi) minőségbiztosítás szükséges, amely bármely szakaszban alkalmazható. Ennek érdekében angol–magyar nyelvpárban termékleírást és használati útmutatót fordítottatott és lektoráltatott piaci szereplőkkel, és azt vizsgálta, mutatkozik-e különbség a fordítás minősége között a nyelvi minőségbiztosítási modellel történő lektorálás során, az eszközök függvényében. Az eredmények rövid összegzése során az előadó felhívta a figyelmet arra a kirajzolódó tendenciára, hogy minél kevesebbet nyújtott a fordítási környezet, annál többen nem tudták

befejezni az időkorlással végzett fordítást. A minőségi sorrendben első helyen a lektorált vagy üres memóriával végzett fordítás, a másodikon a lektorálatlan memória, a harmadikon pedig a *Word*-ben végzett fordítás áll. Végül azt is hangsúlyozta, hogy a közepes minőségű fordításban jellemzően még maradnak hibák, mert általában túl sok javítást kell elvégeznie rajta a lektornak.

Az őszi sorozat utolsó, januári előadását Zachar Viktor, a doktori program 2013-ban végzett hallgatója, a tanszék egyetemi adjunktusa, szabadúszó fordító és lektor tartotta. „Sajtó és fordítás” című előadásában, amely öt részre tagolódott, új kutatási témáját tárta az érdeklődők elé. A bevezetőben elmondta, hogy a fordítástudomány a kétezres évek elejétől-közepétől kezdett el a sajtófordítás témája felé fordulni, amely mára legitim kutatási területté vált. Ez indokolható egyrészt a nyelvtanításban, illetve nyelvvizsgáztatásban, valamint a fordítóképzésben, másrészt a különböző médiumoknál betöltött szerepével is.

Ezt követően beszélt az elnevezéssel kapcsolatos problémákról. A nemzetközi szakirodalomban ugyanis jellemzően a *news translation* kifejezéssel hivatkoznak erre a területre, bár az előadásban elhangzottak alapján helyénvalóbbnak tűnik az elszórtan feltűnő *journalistic translation*, *press translation* vagy *newspaper translation* kifejezés. Hasonlóan problematikus a magyar sajtófordítás terminus, amely viszont jellemzői alapján nem feleltethető meg a főként angol-szász szakirodalomban körüljárt *news translation* kifejezésnek.

A prezentáció harmadik és negyedik részében előbb az ez irányú magyar, majd nemzetközi kutatásokról hallhattunk. A magyar fordítástudományi szakirodalomban mindeddig csupán a szövegnyelvészet szűk részterületére korlátozódik a sajtófordítás megjelenése, részletes áttekintése és más szempontok felvázolása ez idáig nem történt meg. Ezzel összefüggésben Károly Krisztina (műfajkutatás, kohéziós eszközök, retorikai struktúra) és Bánhegyi Mátyás (politikai diskurzuselemzés, a politikai kommunikáció manipulációjának kérdései) eddigi kutatásait és publikációit kell kiemelni, amelyek sajtószövegekre épültek. Ezzel szemben nemzetközi szinten már számos jeles kutató foglalkozott a témával az elmúlt mintegy tizenöt évben különböző szempontokból, akik közül ki kell emelni a szóban részletesebben is bemutatott Valdeón, Bielsa, Bassnett, van Doorslaer és Gambier munkásságát.

Az előadás záró részében Zachar Viktor előbb a további lehetséges kutatási irányokra tért ki, majd röviden kitekintett első konkrét vizsgálatára. Ez a sajtófordítás fordítói piacon és a médiában betöltött szerepének elemzését megelőzően az oktatásban betöltött szerepét kívánta feltárni, amire mindeddig szintén nem került sor magyar viszonylatban. Az 52 magyar és határon túli fordításoktató részvételével lezajlott online kérdőíves felmérés rámutatott arra, hogy a sajtószövegek elterjedtségük és folyamatos alkalmazásuk révén alapvető fontosságúnak tekinthetők a fordítóképzésben. A kutatás eredményeiről jelen folyóirat-számban olvashatnak részletesen az érdeklődők.

Irodalom

- Fischer M. 2012. Elméleti és módszertani adalék a terminológia oktatásához I. Terminológiaelméleti alapkérdések a fordításban. *Fordítástudomány* 14. évf. 2. szám. 5–30.
- Fischer M. 2015a. Elméleti és módszertani adalék a terminológia oktatásához II. Általános módszertani ötletek. *Fordítástudomány* 16. évf. 2. szám. 55–70.
- Fischer M. 2015b. Terminológiaoktatás a szakfordítóképzésben – mit, mennyit, hogyan? In: Dróth J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról 2014–2015.* Gödöllő: Szent István Egyetem GTK. 41–55.
- Seresi M. 2016. Távtolmácsolás és távoktatás a tolmácsképzésben. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. http://www.eltereader.hu/media/2016/07/Seresi_TAVTOLMACSOLAS_READER.pdf (Ingyenesen letölthető)

Seresi Márta

Távtolmácsolás és távoktatás a tolmácsképzésben

**(Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2016. 155 pp.
ISBN 978 963 284 798 6)**

Barta Péter

E-mail: barta.peter@ujf.hu

Ugyan már, mit mondhat egy tolmácsstanár? Annyit, mint egy mongol¹ – gondolhatnánk. Főleg a távtolmácsolásról és a távoktatásról. Nos, nem: hasznos, néhol érdekesítő információkkal szolgál. Ez a könyv bizonyítja.

A szerzőről méltán állíthatjuk, hogy fiatal kora ellenére szakavatott. Egyrészt több mint egy évtizedes tapasztalatot szerzett az Eötvös Loránd Tudományegyetem Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén (az ország legnagyobb ilyen jellegű intézményében) a tolmácsolás tanításában, többek között a European Masters in Conference Interpreting (EMCI) konferenciatorlmács-képzésében. Másrészt doktori képzése során tanulmányozta a videokonferencia-tolmácsolást és a távtolmácsolást a szakirodalmon, valamint empirikus kutatáson keresztül. Végül gyakorló tolmácsként gyakran látja, úzi a tolmácsolás eme modern módjait. A három tevékenység szerencsés találkozása vezetett a hasznos kötet megszületéséhez.

Az első fejezetben a szerző meghatározza és tipologizálja a tolmácsolást, sorra veszi a módjait, és megmagyarázza alapfogalmait. Megjegyzendő, hogy itt és a továbbiakban is épp megfelelő ütemben halad a fogalmak és tudnivalók tárgyalásában az ismerttől a kevésbé ismertig.

A második fejezetben áttekinti a legfontosabb, valamint a téma szempontjából releváns tolmácsoláselméleteket. Ennek a fejezetnek feltétlenül előnyére válik a rövidség, hiszen ezen elméletek spekulatívak, kevés az empirikus, bizonyítható tudás ezen a területen – megismerni őket azonban érdemes.

¹ A közismert anekdota szerint jóval 1989 előtt egy budapesti (párt?)rendezvényen minden küldött beszédét rendben tolmácsolták, csak a mongolét nem: a rendezők elfelejtettek mongol szinkrontolmácsolást biztosítani. Amikor a résztvevők már türelmetlenül tekintettek a kabinok irányába, az egyik tolmács elkezdte tolmácsolni magyarra a beszédet, s ezt a többi fülke rögtön áttette a megfelelő nyelvekre, így szépen lenyugodtak a kedélyek. A szünetben aztán az összes tolmács megrohanta a mongolból tolmácsolt kollégát: „Nem is tudtuk, hogy beszélsz mongolul!”. A kolléga szenttelenül válaszolt: „Ugyan már, mit mondhat egy mongol?”

A harmadik fejezet vezet el a téma szívébe: az új technológiák a tolmácsolásban. Mint az élet minden területét, a tolmácsolást is érinti a technika fejlődése, mégpedig a felkészülés és a tolmácsolási esemény szintjén egyaránt. Csakhogy itt a második legősibbnak mondott szakmáról van szó: egyesek 4500 évre, az ókori Egyiptomra vezetik vissza. Ekkora múlttal bizony nem könnyű váltani. A váltás köztudottan 1945-ben történt, a nürnbergi perben alkalmazott szinkrontolmácsolás során. Illetve akkor kezdődött, és azóta folyik: van már gépi tolmácsolás is, de ez eddig csak nagyon kevés helyzetben és alacsony szinten pótolta a humán tolmácsolást. Sokkal jobb eredményt ért el és ígéretesebb a technikával, azaz telefonnal vagy videóval támogatott tolmácsolás. Az ilyen, csak hang- vagy hang- és képközvetítéssel zajló távkonferenciák sikeresek és egyre terjednek. Nagy könnyebbséget jelenthetnek a megbízónak (költségben, az esemény helyszínének kiválasztásában, biztonságban), de új problémákat is felvetnek, elsősorban a tolmácsnak, de rajta keresztül a felhasználónak is (rosszabb hangminőség, szemkontaktus hiánya, gesztusok pontatlan érzékelése, kivetítés esetleges láthatatlansága, kiosztmányok hiánya stb.). Különösen érdekes a távtolmácsolás tolmácsokra gyakorolt, leginkább szubjektív, de általában negatív hatásának elméleti taglalása és a távtolmácsolással kapcsolatos kutatások eredményeinek bemutatása. Külön alfejezet tárgyalja a távtolmácsolás sikeréhez elengedhetetlen technikai feltételeket (kép és hang minősége, kabin felszereltsége), ISO szabványra, mérvadó szakmai szervezetekre és megbízókra hivatkozva.

A negyedik fejezet a tolmácsolás oktatásáról szól. Itt a szerző felveti az örökzöld kérdést: „Tolmácsnak születni kell, vagy tanulható a szakma?”, és röviden ismerteti az erről szóló legfrissebb kutatási eredményeket. Ezután rátér a tanulható, fejleszthető készségekre és a tolmácsolásban alkalmazott stratégiákra, majd kimerítően ismerteti a konszekutív tolmácsolás oktatásának folyamatát. Itt sokaknak a legérdekesebb rész a jegyzetelés technikájáról szóló. A laikusok pl. megtudhatják, hogy nem gyorsítani kell tudni, hanem a fő gondolatokat és logikai viszonyokat felismerni, de a profiknak sem árt a tudás felfrissítése. A hangsúly itt a konszekutív tanításán van. A szinkronra ebben a részben a szerző csak annyira tér ki, hogy megállapítja: többek szerint könnyebben elsajátítható, és éppen a konszekutív elsajátítása adja meg az alapját. További érv a konszekutív fontossága mellett: a tanár jobban tudja értékelni a hallgatók konszekutív tolmácsolását, hiszen itt időbeli eltolódással hallja a két beszédet. Hasznos tanácsok olvashatók a tolmácsolás gyakorlását célzó beszédek kiválasztásáról: milyen beszéd típusokat különböztessünk meg, hogyan lehet fokozni a nehézséget, hogyan értékeljünk.

Az új technológiákról a tolmácsolás oktatásában az ötödik és a hatodik fejezet szól. Bevezetik a „virtuális óra” kifejezést, és ez gyakran fordul elő a kötetben (pontosan 279-szer, állapíthatjuk meg az elektronikus változatnak köszönhetően, amely letölthető itt: http://www.eltereader.hu/media/2016/07/Seresi_tavtolmacsolas_reader.pdf). Ez nem arra a virtuális órára utal, amelyet az internetes vásárlás előtt (webkamera és speciális alkalmazás segítségével) virtuálisan fel lehet próbálni, hanem a távoktatás formája, amely nemrég jelent meg a konferenciatolmács-képzésben, részben az Európai Bizottság és az Euró-

pai Parlament tolmácsolási főigazgatóságainak kezdeményezésére. A két intézmény e-oktatásért felelős főosztályainak munkatársai és az uniós intézmények tolmácsai is közreműködnek a virtuális órákban. A virtuális óra lényege, hogy a tolmácsolás tanításához videokonferencia-berendezést használnak, és a tolmácsolást végző hallgatók máshol tartózkodnak, mint a beszédet adó előadók, illetve a visszajelzést adó oktatók (vagy az oktatók egy része).

A kötet a továbbiakban bemutatja a szerző kutatását a virtuális órák szerepéről: először a kérdéseket és hipotéziseket, majd a kutatás két fő részét. Az első rész a virtuális órákon részt vevő hallgatók körében végzett kérdőíves felmérés, amelynek kiértékelése a hallgatók szempontjából mutatja az órákat, a második rész pedig a képzésben szintén részt vett szakemberekkel (tanárokkal, tolmácsokkal, képzést szervező, vezető beosztású hivatalnokkal) készített interjúk alapján elemzi az órák szerepét. Ezután összeveti a két rész tanulságait.

Íme az eredmény. A virtuális tanóráknak megvan a helyük a modern konferenciatolmács-képzésben. A felhasznált technika megfelel a célnak, és a videokonferencia alkalmas valós tolmácsolási helyzetet szimulálni, hasonlóan magas (pontosabban: még magasabb) stressz-szinttel, lehetővé teszi a ritka nyelvek használatát, valamint sokféle előadó és értékelő bevonását, végül pedig felkészít a vizsgára. A virtuális tanórák nem helyettesíthetik, hanem – megfelelő arányban alkalmazva – kiegészíthetik a hagyományos tantermi kontaktórákat. Inkább vizsga-, mint gyakorlásjellegűek. Az alkalmi értékelők nem tudják figyelembe venni a hallgatók fejlődését: ez egyszerre előny és hátrány.

A kutatás végezetül arra a kérdésre keresett választ, hogy hol van a helye a virtuális óráknak a tantervben. Itt közel sem egységes a szakma véleménye: az EU munkatársai minél korábbra helyeznék a virtuális órákat, az oktatók későbbre. A szerző arra jut, hogy lehet korai szakaszban alkalmazni, de akkor kisebb a haszna. Kutatóhoz illő szerénységgel megállapítja, hogy megfelelő mennyiségű adat híján nem tudja meghatározni, mely nyelvi irányokban célszerű tolmácsolni ezeken az órákon (a hallgatók mindenesetre igénylik, hogy ne csak a hagyományosan legkevésbé nehéznek tekintett B-ről A-ra kombinációban).

Mivel maguk a virtuális órák csupán néhány éves múltra tekintenek vissza, módszertanuk szükségszerű kialakításához hozzájárul a mostani kutatás eredménye az elkerülhetetlen, de szükséges stresszről, a beszédek szerkesztettségéről, gyorsaságáról és információsűrűségéről, az értékelés kritikai és elismerő részének súlyáról és az óraszervezésről.

A kötet 11 fejezetet és számos, néha apró alfejezetet tartalmaz. A tagolás valóban nagy segítség a megértésben, de az apró részekre tagolás az olvasmányosság, gördülékenység ellen hat. A 3. és 4. fejezet az átlagosnál hosszabb, és itt a terjedelem elégséges gondolatmenet kifejtésére (szemben az együtt is csak hatoldalas 7. és 8. fejezettel).

A szakirodalom bőséges, és elsősorban angol és magyar, kisebb részben francia nyelvű. Ami a lényeg, friss: 1989 előttről csak három tétel lelhető fel. A téma meg is kívánja ezt a naprakészséget.

Néhány (egészen pontosan hét) fekete-fehér kép szolgál illusztrációul a függelékben. A tolmácsoláshoz használt technikának sajnos csak kicsiny részét mutatják be, a 70-es évektől napjainkig. Mind a szakembert, mind a laikust

vélhetően megragadja a 4. kép, ahol a profi módon kitakart arcú rendőr mellett egy golyóálló mellénnyel felszerelt tolmács jegyzetel lelkesen.

Kockázatok és mellékhatások egyelőre nem ismertek, de a könyv hatására egyes tanárok korszerűsíteni kívánják majd a tanítási módszereiket, tolmács szakos hallgatók az eddiginél hatékonyabb tanulási módszert választanak, gyakorló tolmácsoknak eszükbe juthat a továbbképzés, kutatói vénájú egyének pedig kedvet kaphatnak a (táv)tolmácsolás kutatásához.

Michaela Wolf (szerk.)

Interpreting in Nazi Concentration Camps

(London, New York: Bloomsbury, 2016. 232 pp.

ISBN:978-1-5013-1325-7)

Nagy Annamária Lilla

E-mail: annamarialillanagy@gmail.com

A könyv szerkesztője, Michaela Wolf a Grazi Egyetem fordítástudományi tanszékének főállású oktatója. Doktori értekezését az olasz és spanyol irodalom költészetének filológiájából, posztdoktori kutatását pedig a Habsburg Monarchia idejének fordítói és tolmácsstevékenységéről írta. Munkássága során számos cikket publikált elsősorban a fordítás történetével, valamint a fordítás és a tolmácsolás társadalommal szorosan összefonódó témáival (feminizmus, migráció, gyarmatosítás) kapcsolatban, nem véletlen tehát, hogy a Bloomsbury gondozásában megjelent kiadvány is e témák köré épül.

A könyv megjelenése letisztult, a fehér puhakötéses könyv címlapján egy második világháborús kép szerepel a buchenwaldi koncentrációs táborból, hátulján Jean Boase-Beier és Edwin Gentzler ajánlója olvasható. Az előzéklapokon minden fontosabb információ megtalálható, ezután következik az egyes fejezetek alfejezeteit is bemutató, részletes tartalomjegyzék. A tartalomjegyzéket követően külön oldalon ismerteti az ábrákat, majd két oldalt szentel a közreműködők megjegyzéseinek. A könyv hátulján részletes névmutató és tárgymutató is található.

A kiadványt a szerkesztő bevezetője indítja, amelyben Michaela Wolf rövid összefoglalót ad a könyv későbbi tartalmáról: bemutatja a koncentrációs táborok különös társadalmát, elmondja, milyen kihívásokkal kellett szembenézniük a koncentrációs táborok tolmácsainak, illetve bemutatja tevékenységük ambivalens jellegét. A bevezető részt követi a könyv fő, öt egységre tagolt része.

Az első rész „A koncentrációs tábor univerzuma” (*The Concentration Camp Universe*) címet kapta és Alexander Prenninger, valamint David Gramling tanulmányát tartalmazza. Prenninger a táborok sajátos társadalmának felépítését és a tábori hétköznapiakat mutatja be. Kertész Imre *Sorstalanság* című Nobel-díjas regényének egy megütköztető idézetével indít, amelyben a regény szerzője a koncentrációs táborokban jelen lévő boldogságról ír. A bevezető után a táborok tipológiájában leírja, hogy a második világháborús lágerekről szóló tanulmányokban nem különböztetik meg a különböző táborokat a helyszín, a foglyok vagy a háború előremenetelét figyelembe véve. Ezt követően számba veszi a túlélésért vagy halálért felelős biológiai és pszichológiai tényezőket feltáró modelleket, a táborban fennálló hierarchiát – ez utóbbi nemcsak a fogva tartók és a foglyok között lévő hierarchiát jelentette, hanem a fogva tartottak közötti ellentétekből és összefogásból létrejött kapcsolatrendszert is.

Gramling a nyelvek (elsősorban a német) ismeretének kiemelkedő szerepére világít rá cikkében. A nyelvismeret hiánya a táborokban akár a halált is jelenthette, mivel fontos információktól estek el a németül egyáltalán nem beszélő foglyok. Az egymás közötti kommunikációra használt, a nyelvtani szabályokhoz nem hű sajátos lágerbeli német nyelv használata azonban nemcsak a túlélési esélyeket növelte, de pozitív pszichológiai hatást is gyakorolt a fogvatartottakra.

A második nagyobb egység „A táborok nyelvi sokfélesége” (*Language Diversity in the Camps*) címet kapta. Heidi Aschenberg, Zaia Alexander és Primo Levi cikkét tartalmazza. Heidi Aschenberg cikkének címe két „tolmács”, Lucien és Gilbert portréja, habár csak az írás utolsó része foglalkozik valóban ezzel a témával. Aschenberg előbb a német nyelv táborbeli funkcióira és jellegére tér ki. A német volt az adminisztráció és a fogvatartottakkal való kommunikáció nyelve, a táborban használt német mégis erősen eltért a közéletben használt nyelvtől, bizonyos kifejezések új értelmet nyertek (pl. *abtransportieren*). Szintén a német nyelv egy újabb regiszterét képezte az örök által használt német, amelyben az udvariassági formák egyáltalán nem voltak megtalálhatók, a lealacsonyító kifejezések és a parancsok azonban annál inkább. A cikk szerzője szintén kiemeli a német nyelv ismeretének fontosságát, és példákat hoz fel a nem német ajkú foglyok által, különböző nyelvek keresztezésével létrehozott szókapcsolatokra, amelyeket egymás között használtak.

Ezután Aschenberg rátér a tábori tolmácsok kiváltságos helyzetére. Tekintettel arra, hogy a hatalmi helyzetben lévő fogva tartóknak is szükségük volt rájuk, a tolmácsok egészen más bánásmódban részesültek, így a tolmácskodás áhított munkakörnek számított, és éppen emiatt ellenségesség övezte őket. A szerző végül az utolsó néhány oldalban bemutat két tolmácsot, Lucient és Gilbertet, akik két tolmácsstípust testesítenek meg. Lucien a helyzetét kihasználó tolmács, aki viselkedésében inkább a fogvatartók érdekét szolgálta, Gilbert pedig a segítő szándékú tolmács, aki kiváltságos helyzetében társai életét igyekezett megkönnyíteni.

Zaia Alexander cikke az őt követő Primo Levi visszaemlékezésére építve mutatja be a *Lagersprachét*. Alexander írása író társaiéhoz hasonlóan a német nyelv kiemelt szerepére és a nyelvtudás sorsdöntő jellegére koncentrál.

Primo Levi különösen fontos szereplője a könyvnek, hiszen Levi az auschwitzi munkatábor egykori tolmácsa és túlélője. Cikke érdekes módon mégsem erről szól, hanem a nyelvek különbözőségeinek és hasonlóságainak nehézségeiről ír, elsősorban az olasz, a német, az angol és a francia nyelvek említésével. Mindezekre a tolmácsok és fordítók előtt álló kihívásként tekint.

A könyv harmadik részében szintén három tanulmány szerepel, ez az egység a könyvvel szinte azonos címet kapta: „Tolmácsolás a táborokban” (*Interpreting in the Camps*). Ebben a részben található a szerkesztő, Michaela Wolf tanulmánya is, ezt követi Malgorzata Tryuk és Mark Zaurov tanulmánya. A szerkesztő cikkének témája a mauthauseni koncentrációs táborbeli tolmácsolás. Mauthausen az egyik legnagyobb koncentrációs tábor volt, számtalan anyanyelvű rabbal. Wolf bemutatja a különböző tolmácsstípusokat a lágerben (*Schreiber, Dolmetscher, ad hoc* nyelvi közvetítő), és mesél az úgynevezett *szürke*

zónáról, amelyben a láger tolmácsai tevékenykedtek. A szürke zóna elnevezés Primo Levitől származik, aki azt a helyzetet jelöli így, amikor a túlélés érdekében elmosódnak a határvonalak az áldozatok és az elkövetők között, ahogy az a tolmácsok esetében is megfigyelhető volt. Wolf kitér a tolmácsok nyelvi kompetenciájára is. Több tolmács alapvetően kétnyelvű volt, mert olyan területről származott, amelyen több nyelvet is beszéltek, és többségük a háború alatt a táborban további nyelveket sajátított el rabtársaitól.

Malgorzata Tryuk a majdaneki koncentrációs táborban használt nyelvnek szentelte írását. Ő is megemlíti a koncentrációs táborok lakóinak etnikai és ezáltal nyelvi sokszínűségét, valamint a német nyelv központi szerepét. Tryuk cikkében találkozunk a könyvben először a *lagersprache* kifejezéssel, amely a tábor lakóinak egymás közötti kommunikációjára használatos. A szerző röviden elmeséli a majdaneki tábor történetét, majd visszaemlékezésekből vett példák-
kal illusztrálva bemutatja az adott koncentrációs tábor tolmácsolási gyakorlatát.

Mark Zaurov cikke egy rendkívül érdekes témát ölel fel: a siket zsidók kommunikációját a koncentrációs táborokban. A siketek, mint ismert, jelnyel-
vel kommunikálnak egymás között és a hallókkal, a jelnyelvi kommunikáció azonban tilos volt a lágerben, így a siketek számos akadállyal néztek szembe a mindennapok során. A cikk végén elmeséli négy siket zsidó túlélő történetét.

A negyedik rész már nem a háború éveivel foglalkozik, hanem az azt követő időszakra tér át. „A holokauszt örökségének fordítása” (*Translating the Legacy of the Holocaust*) című negyedik egység három tanulmányt tartalmaz. Peter Kuon cikkében a visszaemlékezések nyelvi jelenségeit mutatja be. Hosszan tárgyalja az alanyok változását a vallomások szövegeiben, valamint kitér arra is, hogy ezekben a szövegekben a szövelezést mindig erőteljesen befolyásolják az emlékek hatására felszabaduló érzelmek.

Francine Kaufmann két, a holokausztról szóló dokumentumfilm elkészítésében vett részt tolmácsként. A *Shoah* című film azért is különösen érdekes, mert a tolmácsok nemcsak a háttér munkában vettek részt, hanem szerepelnek is a filmben, részben a képernyőn, részben hangjukkal. A film rendezője hosszasan kereste a megfelelő tolmácsokat a feladatra, a nyelvi kompetencia számára nem volt elég, a film hőseiben keltett bizalom is jelentős szerepet kapott a tolmács kiválasztásában. Kaufmann saját tolmácsolásáról is ír, ahol a legnehezebb feladatnak azt tartotta, hogy nem készíthetett jegyzeteket a csaknem egész napos munka során, nehogy túl technikaivá tegye az interjúkat. További nehézséget okozott, hogy semmilyen segédletet vagy információt nem kapott előzetesen a történetekről vagy a szereplőkről, így a rendező a tolmácsokat a történetek első befogadjaként is használhatta.

Sylvia Degen cikke a holokauszt túlélőinek digitális (elsősorban audiovizuális) beszámolóival kapcsolatos munkákról szól. A különböző alapok által összegyűjtött vallomásokkal nem mindig professzionális fordítók dolgoztak, ma mégis gyakran a fordított szöveget is autentikusnak tekintik. A fordítói döntések, különösen az, miket hagytak ki esetleg a célnyelvi változatból, meghatározóak voltak, Degen ebből kiindulva fogalmazza meg, hogy a fordítók feladata több, mint forrásnyelvi szövegek reprodukálása célnyelven.

Az ötödik, „Az átjárhatóság határai” (*Limits of Permeability*) munkacímű részben Viktor Milosevic és Piotr Kuhiwczak cikke található. Viktor Milosevic publikációjának témája a szovjet háborús bűnösök táborában fellelhető tolmácsolási tevékenységek. A szerző mesél a szovjet táborok létrejöttének körülményeiről, a tábori hierarchiáról és a táborokban uralkodó állapotokról. Milosevic német és osztrák rabok beszámolóira alapozva két tolmácsvípust különböztet meg a szovjet táborokban: a háború során korábban tolmácsként tevékenykedő tolmácsokat és a kétnyelvű rabokból avanszált tolmácsokat. A cikkben felsorolt példák közül az a következtetés vonható le, hogy a szovjet táborokban tolmácsolási feladatokat végző személyek a koncentrációs táborok tolmácsaihoz hasonlóan nem találtak középutat a lojalitást illetően, azonban a szovjet tábor nyelvi közvetítőit sokkal nagyobb bizalmatlanság övezte mindkét oldalról.

A könyv utolsó cikke Piotr Kuhiwczak írása a nyomás alatti tolmácsolásról. A szerző rávilágít arra, hogy ugyan a koncentrációs táborok világa elrettentő, mégis hasznos információk birtokába jutnak a kutatók, akik az extrém helyzetben helytálló tolmácsok tevékenységét vizsgálják. A tolmácsok és fordítók munkájának kutatásához nem elegendők a hivatalos dokumentumok a korszakból. Ebben játszanak fontos szerepet a különböző nyelveken beszélő résztvevők közötti kommunikációt felelevenítő visszaemlékezések. Kuhiwczak cikke továbbá azt is kiemeli, hogy a tolmácsoknak hatalmas nyomás alatt nincs idejük analizálni vagy latolgatni.

A könyv elsősorban nem nyelvészeti szakkönyv, olvasóját inkább a bemutatott történetekkel képes megragadni. Mindazonáltal a nyelvészek számára is roppant érdekes témákat és kérdéseket vet fel, amelyeken érdemes elgondolkodnia a fordító- és tolmácsképzésben részt vevő hallgatóknak, a profi fordítóknak és a tudományterületen tevékenykedő kutatóknak egyaránt. A kiadvány remekül körbejár egy ritkán említett témát, a tolmácsok lojalitásának kérdését pedig egészen új megvilágításba helyezi.

Summaries in English

Szilvia DANKÓ

Underrepresented TL Items in Translation. The Case of “szokott”

Abstract: On the basis of Sonja Tirkkonen-Condit’s (2002) „unique item” hypothesis the paper attempts to identify a unique item in Hungarian which is less frequent in translated Hungarian texts than in authentic ones. There is no linguistic trigger in English as the source language to activate the Hungarian *szokott* modal structure in translators’ mental lexicon. It is underrepresented compared to authentic text writing. The research corpora comes from the Pannonia Corpus compiled by ELTE distinguishing two text types: popular literature and scientific texts. According to the results of the research the Hungarian unique item *szokott* occurs almost twice as often in authentic texts than in translated texts. There was a clear difference in its distribution in various text types. The structure was used twice as often in popular writings than in scientific or academic ones. Legal texts don’t contain it at all, there are few occurrences in technical and economic texts. Most occurrences are detected in social sciences in similar scale to popular literature. In conclusion the quantitative data of Pannonia Corpus seem to prove the “unique item” hypothesis in the case of Hungarian “szokott”.

Keywords: „unique item”, translation universal, Pannonia Corpus, text type, linguistic trigger

Ildikó HORVÁTH, Edina SZENDI

Healthcare Interpreting at the Sziget Festival

Abstract: Healthcare interpreting is a recurrent topic in international interpreting research. Publications on interpreting in healthcare contexts in Hungarian, however, are few and far between. The interpretation assignment analysed here is of interest since it analyses a special case within the scope of healthcare interpreting itself. This case study examines a non-standard interpreted communication situation that took place in an unusual venue: volunteer healthcare interpretation at the Sziget Festival, an international pop festival organised every summer in Budapest, Hungary since 1993. In such situations, interpreters act not only as linguistic mediators but also as helpers, and tend to spend much more time with the patients than the doctors. This results in the fact that in such interpreted communication situations roles be-

come blurred. Since it is the interpreter who knows the patients' language and culture, they consider them helpers offering a sense of security for them.

Keywords: healthcare interpreting, volunteer interpreting, empathy, neutrality, trust

Kinga KLAUDY

One-way Interdisciplinarity: Translation Studies vs Terminology and Pragmatics

Abstract: The paper describes the interdisciplinary nature of translation studies and its interfaces with terminology. They have distinctive features and features in common. Distinctive features are the following: translation is a text-based activity, terminology is a word-based activity, there are no free choices in the translation of technical terms, while there are always many choices in translation of larger units like sentences, paragraphs or texts. Common features are the following: both are relatively young disciplines and both are fighting for their acceptance and independence. This fight was successful in the case of translation studies which could break away from literary studies, but the price was an isolation (Bassnett 2012), the achievements of translation studies do not influence the neighbouring disciplines. Author introduces the concept of "one-way interdisciplinarity": translation studies utilise the concepts and methods of other social sciences but can't reciprocate. The same is true with pragmatics. In our days we witness a fruitful cooperation between translation studies and pragmatics which is manifested in increasing number of PhD dissertations, conferences and scientific journals. The paper aims to shed light on how some of the concepts, terms, insights and research methods of pragmatics can be utilized in translation studies. The author suggests that closer cooperation of translation studies with terminology and pragmatics may open the way also in the opposite direction.

Keywords: translation studies, terminology, pragmatics, isolation, one way interdisciplinarity

Kristóf András MÓRICZ

Questionnaire survey on how Hungarian Conference Interpreters use ICT-tools

Abstract: The aim of this paper is to present the results of a survey conducted among Hungarian conference interpreters in the autumn of 2016. The survey sheet consisted of 13+5 questions and examined how conference interpreters make use of modern information and communication technologies during their work. The article starts with a short review of the literature, after that it describes the structure of the research and gives relevant information about the participants. Afterwards it presents the answers for each of the questions in the questionnaire, places the results into the context of previous research, compares them with previous results and gives possible reasons and explanations. At the end it examines possible correlations which are confirmed or refuted using the method of correlation analysis.

Keywords: information and communication technologies (ICT), conference interpreting, usage of tools, survey, correlation

Viktor ZACHAR

Journalistic Translation in Translation Teaching

Abstract: The article presents a study on the role of journalistic translation (press translation) in translation teaching using a questionnaire in November-December 2016 on a sample of 52 translation teachers. The aim of the survey was to find out the role of journalistic translation in translation teaching in Hungary and three neighboring countries: Croatia, Romania and Slovakia. The importance of the survey lies in the fact that no research has been published so far on this topic in Hungary, and only minor research has been done on the topic of journalistic translation itself (primarily limited to the field of text linguistics).

Despite these facts, the study has revealed the importance of journalistic translation in the teaching of translation: more than 85% of the teachers surveyed currently use press texts in teaching due to different motivations, and nearly 50% of respondents use them during the entire period of translation education. The inclusion of journalistic translation in the teaching of translation is also confirmed and justified by the fact that more than 80% of those surveyed consider journalistic translation to be relevant for the students' future work as a translator due to the wide range of application areas of journalistic translation.

Keywords: journalistic translation, press translation, translation teaching, translation techniques, survey

Éva VIOLA

The Effect of Additions on the Rhetorical Structure of Translated Texts

Abstract: The addition of elementary discourse units (EDU) into the target text during the process of translation induces higher explicitness. This alteration can have an impact on the relationships existing between the parts of the text, either between the EDUs, or sentences, or even groups of sentences and paragraphs. Where the cognitive-logical structure of the source text does not correspond with that of the target text, we can observe shifts in the coherence relations, reflected in lower levels of the text. The present research, based on Rhetorical Structure Theory, inspects shifts, where the addition of an EDU caused deformation in the text meaning. The researched corpus consists of evangelistic, persuasive texts intended for adolescents, English being the source and Hungarian the target language. The corpus contained 38 shifts in total, 24 of which were due to the addition of a new segment to the translated text. The paper presents a case study of a specific place in the text, where the coherence relations are altered, probably due to an unusual way of interpretation by the translator.

Keywords: Rhetorical Structure Theory (RST), translation strategies, addition, shifts, coherence relation.

Útmutató a FORDÍTÁSTUDOMÁNY szerzőinek

Klaudy Kinga

Kedves szerzők!

Kérjük, hogy a Fordítástudomány számára benyújtott publikációkban az alábbi útmutatót kövessék:

1. A betűtípus legyen Times New Roman, 12-es fokozat.
2. A tanulmányok terjedelme általában 10–20 oldal (1 oldal 2500 leütés, a betűközt is beleszámítva).
3. A recenziók terjedelme 5–7 oldal (hosszú recenzió).
4. A szemlecek terjedelme 2–3 oldal (rövid recenzió).
5. A konferencia-beszámoló terjedelme a konferencia jelentőségétől függ, lehet hosszabb, értékelő beszámoló (5–7 oldal), de lehet rövid híradás is (1–2 oldal).
6. Minden tanulmánynak 150 szavas magyar és angol kivonata/absztraktja legyen, valamint 5 kulcsszót is kérünk magyarul és angolul.
7. Ne felejtsek el a tanulmány címét angolul is megadni.
8. A cím (alcímmel együtt) ne legyen hosszabb 10 szónál.
9. A tanulmányt tagoljuk alfejezetekre.
10. Az alfejezeteket decimálisan számozzuk (hármassal mélységig).
11. Az első és második fokozatú alcímeket vastagítsuk, a harmadik fokozatú alcímeket kurziváljuk.
12. A bekezdéseket ne soremeléssel jelöljük, hanem 5–7 leütésnyi behúzással.
13. Minden hivatkozott név mellett legyen évszám.
14. Páros szerzők esetén ne kötőjelet, hanem *és*-t használjunk a szövegben, és vesszőt az irodalomjegyzékben.
15. Ha szó szerint idézünk, oldalszám is legyen (előtte kettőspont).
16. A 40 szónál hosszabb idézeteket elkülönítjük, fölötte és alatta sorkihagyást kérünk, balról behúzással. Nem kell kurziválni. Nem kell idézőjel.
17. Az elkülönített nyelvi példákat folyamatosan számozzuk. A szám gömbölyű zárójelben legyen. Az elkülönített nyelvi példákat nem kell kurziválni. A kurziválást a kiemelésre használjuk.
18. Az elkülönített nyelvi példák esetében fölötte és alatta sorkihagyást kérünk, balról behúzással.
19. Ha az eredeti nyelvű példa (1), a fordításai (1a), (1b) számot kapjanak, és ezen a számon kell rájuk hivatkozni a szövegben. Ez jobb, mint a *fenti példa* és a *lenti példa* emlegetése.
20. A nyelvi példa végén hivatkozzunk a korpuszra – legegyszerűbb beszámolni a szövegeket. A szerző és a fordító neve is megfelel oldalszámmal, ha a tanulmány végén a **Források** címszó alatt megadjuk a pontos adatokat.
21. A szövegben belüli nyelvi példákat kurziváljuk.
22. Aláhúzással ne használjunk, csak végső szükség esetén.

23. Minden ábrának és táblázatnak legyen száma és címe, az ábra vagy a táblázat fölött.
24. Az ábrákhoz, táblázatokhoz, nyelvi példákhoz mindig fűzzünk magyarázatot, előtte és utána is.
25. Az irodalomjegyzékben (**Irodalom**) minden névnek szerepelni kell, akit a cikkben említünk.
26. Az irodalomjegyzékben (**Irodalom**) ne szerepeljen olyan név, akit a cikkben nem említünk.
27. A szerkesztett köteteknél (pl. konferenciakötetek) mindig tüntessük fel a szerkesztő vagy szerkesztők nevét (In:).
28. Külföldi folyóiratnál a kötet megjelölése: Vol. 1. No. 1.; magyar nyelvű folyóiratnál: 1. évf. 1. szám.
29. Az oldalszámok között nagykötojel legyen: 123–153.
30. A nyelvi példák forrását külön jegyzék tartalmazza **Források** címmel.
31. A lábjegyzeteket általában kerüljük, csak akkor használjuk, ha pl. támogatót kell megjelölni, vagy a tanulmány alapjául szolgáló előadásra akarunk utalni.
32. Akkor is használhatunk lábjegyzetet, ha az idegen nyelvű idézet fordítását vagy a magyar idézet eredetijét akarjuk megadni. Ha azonban oldalanként 2–3 sornál hosszabb az idézet eredetije, helyezzük el inkább végjegyzetben **Jegyzetek** címmel.
33. Az internetes hivatkozások a szövegen belül szintén névvel és évszámmal történjenek.
34. Az irodalomjegyzékben lehet külön szerepeltetni az internetes forrásokat, mivel megtörésük gondot okoz. Aláhúzásra és színezésre nincs szükség.